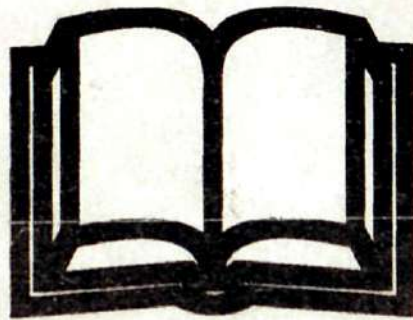


**KİTABXANAŞÜNASLIQ
VƏ
BİBLİOQRAFIYA**

№ 2 ' 2003



BAKI - 2003

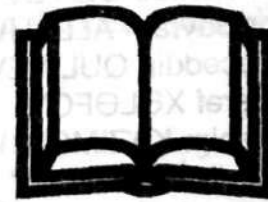
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

**BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ
KİTABXANAÇILIQ-İNFÖRMASIYA FAKÜLTƏSİ**

**KİTABXANAŞÜNASLIQ
VƏ
BİBLİOQRAFIYA**

Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal

№ 2 ‘ 2003



1997-ci ilin
oktyabrından çıxır

№ 2 (13)

BAKİ – 2003

KBT 78
K 73

*Təsisçi və
Baş redaktor:
dosent
Xəlil İSMAYILOV*

*Məsul redaktor:
Baş müəllim
Knyaz ASLAN*

REDAKSİYA HEYƏTİ:

Professor Abuzər XƏLƏFOV
Professor Zöhrab ƏLİYEV
Professor Bayram ALLAHVERDİYEV
Dosent Tacəddin QULİYEV
Dosent Əşrəf XƏLƏFOV
Dosent Rəsim KAZIMOV
Dosent Nadir İSMAYILOV

*K 73 Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal - B.:
Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2003. - №2. – 116 s.*

*Redaksiyanın ünvanı: 370148. Bakı şəhəri, Zəhid Xəlilov küçəsi, 23,
2 №-li tədris korpusu, IV mərtəbə, kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi,
"Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya" jurnalının redaksiyası.
Telefonlar: 39-05-47; 39-03-66.*

© "Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya", 2003

BU NÖMRƏDƏ

Azərbaycan xalqına böyük itki üz verdi

KİTABXANAŞÜNASLIQ

Xəlil İsmayılov. Heydər Əliyev və Azərbaycan sosial-mədəni quruculuq prosesləri

Tacəddin Quliyev. Azərbaycan Həmkarlar ittifaqı kitabxanaları 1986-1990-cı illərdə

Rasim Kazımov. Kitabxana işinin iqtisadi amilləri

Zöhrab Baxşəliyev. Azərbaycanda kitabxanaların müasir durumu və inkişaf istiqamətləri

Mayıl Həsənov. Respublika sənədlər fondu sistemində kitabxana fondunun yeri

Elçin Əhmədov. Kitabxanaşünaslığın tədqiqində fəlsəfi amillər

Knyaz Aslan. Müasir cəmiyyət və bədii ədəbiyyatın təbliği problemləri

Elmira Əhmədova. Bakı şəhəri kütləvi kitabxanalarında dövrü mətbuat fondlarının formalaşması məsələləri.

Səfurə Hacıyeva. Kitabxanalarda kataloq sisteminin təşkili və istifadəsində mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırmanın əhəmiyyəti

Sevda Xələfova. Uşaqların vətənpərvərlik tərbiyəsində F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının rolu

BİBLİOQRAFIYAŞÜNASLIQ

Надир Исмаилов. Стратегические направления формирования и использования библиотечно - библиографических ресурсов Азербайджана

Çimnaz Rüstəmov. Soraq-biblioqrafiya aparatı biblioqrafik-informasiya məhsulunun tərkib hissəsidir

KİTABŞÜNASLIQ

Könül Yusifova. XX əsrdə Azərbaycanda ərəb dilinə dair dərsliklər, dərs vəsaitləri və proqramların nəşri

BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIQ

Mələkxanım Hacıyeva. Azərbaycan kitabxanaçıları Amerika Birləşmiş Ştatlarında

İŞ YOLDAŞIMIZIN XATİRƏSİ

Xəlil İsmayılov, Knyaz Aslan. Unudulmaz müəllim (Murtuz Bağırov)

AZƏRBAYCAN XALQINA BÖYÜK İTKİ ÜZ VERDİ



Ömrünü Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafına həsr etmiş böyük dövlət və siyasət xadimi, xalqımızın ümummilli lideri, Azərbaycan Respublikasının eks prezidenti Heydər Əlirza oğlu Əliyev uzun sürən ağır xəstəlikdən sonra kəskin ürək çatışmazlığından 2003-cü il dekabrın 12-də Bakı vaxtı ilə saat 19.00-da Amerika Birləşmiş Ştatla-

rının Ohayo ştatının Klivlend şəhərindəki klinikada dünyasını dəyişdi.

Heydər Əliyev 1923-cü il mayın 10-da Naxçıvan şəhərində anadan olmuşdur.

O, 1939-cu ildə Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunu, sonra Azərbaycan Sənaye İnstitutunun (indiki Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası) memarlıq fakültəsini, daha sonra isə Bakı Dövlət Universitetinin tarix fakültəsini bitirmişdir.

1940-cı illərdən dövlət orqanlarında məsul vəzifələrdə çalışan Heydər Əliyev 1964-cü ildən Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsi sədrinin müavini, 1967-ci ildən isə sədri vəzifəsində işləmiş, general-mayor rütbəsinə qədər yüksəlmişdir.

Heydər Əliyev 1969-cu ilin iyul plenumunda Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi seçilmişdir.

1982-ci ilə qədər bu vəzifədə uğurlu fəaliyyət göstərən Heydər Əliyev həmin dövrdə Azərbaycan xalqının ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və elmi-mədəni sahələrdə nailiyyətlər qazanması üçün böyük

işlər görmüş, respublikamızı Sovet İttifaqında birincilər sırasına çıxarmışdır.

1982-ci ildə SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin I-ci müavini, Siyasi Büronun üzvü seçilən Heydər Əliyev 1987-ci ilə qədər öz vəzifəsini Moskvada müvəffəqiyyətlə həyata keçirmiş, sonra isə ermanipərəst baş katib Mixail Qorbaçovun məkrli siyasəti ilə razılaşmayaraq istefa vermişdir. O, 1990-cı il yanvarın 20-də sovet qoşunlarının Bakıda törətdiyi qırğına etiraz əlaməti olaraq Kommunist Partiyası sıralarını tərk etmişdir.

1990-ci ilin iyulunda Moskvadan Azərbaycana qayıdan Heydər Əliyev Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri vəzifəsinə və Azərbaycan Ali Sovetinə deputat seçilmişdir.

Azərbaycan Respublikası müstəqil dövlət elan olunduqdan sonra Heydər Əliyev bütün gücünü, bütün istedadını müstəqil dövlətimizin qurulmasına sərf etdi. Məhz onun global düşüncəsi və vaxtında atdığı düşünülmüş addımları sayəsində ölkəmizdə sabitlik yarandı, iqtisadi və hüquqi islahatlar başlandı, demokratiyanın gücü hiss edildi.

1993-cü ildə ölkəmiz vətəndaş müharibəsi təhlükəsi ilə üzləşərkən Heydər Əliyev xalqın tələbi ilə Bakıya gəlmiş və Azərbaycan Ali Sovetinin sədri vəzifəsini yerinə yetirməyə başlamış, həmin il oktyabrın 3-də Azərbaycan Respublikasının prezidenti seçilmişdir.

1998-ci il oktyabrın 11-də Heydər Əliyev ikinci dəfə xalqın etimadını qazanaraq dövlət başçısı vəzifəsinə seçilmişdir.

Ötən on il ərzində o, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi, beynəlxalq aləmdə nüfuz qazanması və Dağlıq Qarabağ probleminin sülh yolu ilə həll olunması üçün səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. Azərbaycan neftinin dünya bazarına çıxarılması uğrunda Heydər Əliyevin apardığı siyasət bu gün öz bəhrəsini verməkdədir.

2003-cü il oktyabrın 2-də Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikası prezidentliyinə namizədliyini geri götürmüş və xalqı İlham Əliyevə səs verməyə çağırmışdır.

Heydər Əliyev bir sıra beynəlxalq mükafatlara, müxtəlif ölkələrin universitetlərinin fəxri doktoru adına və digər yüksək fəxri adlara layiq görülmüşdür. O, iki dəfə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adına almış, bir çox xarici dövlətlərin orden və medalları ilə təltif olunmuşdur.

Azərbaycan xalqının tarixində və taleyində misilsiz rol oynamış Heydər Əlirza oğlu Əliyevin parlaq xatirəsi heç vaxt unudulma-

yacaq, millətimizin xoşbəxtliyi naminə gördüyü əvəzsiz tədbirlər həmişə böyük ehtiramla xatırlanacaqdır.

Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə eks-prezident Heydər Əliyevin vəfatı ilə əlaqədar ölkədə 7 günlük matəm elan olunmuşdur.

Dekabrın 15-də Heydər Əliyevlə ümumxalq vidalaşma mərasimi keçirilmişdir. Bakı küçələri matəm libasına bürünmüş, yollara qırmızı qərənfillər düzülmüşdü. Yüz minlərlə insan Azərbaycanın əvəzsiz liderinə sonsuz ehtiramlarını bildirmək üçün küçələrə axışmışdı.

Matəm karvanı Respublika Sarayından Şəhidlər Xiyabanına oradan isə Fəxri Xiyabana doğru üz tutdu. Heydər Əliyevin cənəzəsi top lafetindən endirilərək, məzarın yanına gətirildi. Matəm duasından sonra cənazə məzarı endirildi. Dövlət himni səsləndi. Toplardan yayılm atəşi açıldı.

Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin dəfn mərasimində dünyanın bir çox ölkələrindən nüfuzlu nümayəndə heyətləri iştirak edirdilər. Türkiyə Respublikasının prezidenti Əhməd Necdet Sezer, Rusiya Federasiyasının prezidenti Vladimir Putin, Qazaxıstan prezidenti Nursultan Nazarbayev, Ukrayna prezidenti Leonid Kuçma, ABŞ prezidentinin xüsusi nümayəndəsi Brent Skoukroft, dövlət katibinin müavini Elizabet Cons, senator Sem Braunbək, Türkiyə Respublikasının baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğan, Fransanın müdafiə naziri Mişel Alio-Mari, İranın birinci vitse-prezidenti Məhəmməd Rza Arif, Gürcüstanın sabiq dövlət başçısı Eduard Şevardnadze, Gürcüstan prezidentinin vəzifəsini icra edən Nino Burcanadze, Gürcüstan prezidentliyinə namizəd Mixail Saakaşvili, Özbəkistan Ali Məclisinin sədri Erkin Xəlilov və başqa rəsmi şəxslər qonaqlar arasında idilər.

Fəxri Xiyabana insan axını bu günlərdə də davam etməkdədir. Bu, xalqın öz ümummillə liderinə sonsuz ehtiramının ifadəsidir.

Dövlətçiliyimizin inkişafı və xalqımızın tərəqqisi uzun müddət Heydər Əliyevin düşündüyü strateji plana uyğun olaraq həyata keçiriləcək.

Heydər Əliyevin müdrik və parlaq surəti həmişə xalqımızla bir yerdə olacaq.

Xəlil İSMAYILOV

*Bakı Dövlət Universiteti
Kitabxanaçılıq-informasiya
fakültəsinin dekanı,
pedaqoji elmlər namizədi, dosent*

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCANDA SOSIAL-MƏDƏNİ QURUCULUQ PROSESLƏRİ

Dünyada elə şəxsiyyətlər var ki, onlar öz zəngin həyat və fəaliyyətləri, xalq və Vətən naminə gördükləri misilsiz işləri ilə əbədi olaraq tarixin yaddaşına yazılırlar. Belə nadir şəxsiyyətlərdən biri də Azərbaycan xalqının dahi övladı, dünya şöhrətli siyasi xadim, müstəqil dövlətimizin əvəzsiz qurucusu, ümummillə liderimiz Heydər Əlirza oğlu Əliyevdir.

Müasir Azərbaycan tarixinin son 34 illik dövrü məhz Heydər Əliyevin şəxsiyyəti, Heydər Əliyevin adı, Heydər Əliyevin şöhrəti ilə bağlıdır.

Heydər Əliyev 1940-cı illərin əvvəllərindən Naxçıvan Muxtar Respublikasında məsul vəzifələrdə çalışmış, vətənimiz üçün ən çətin dövrlərdə özünün səmərəli fəaliyyəti ilə yüksək nüfuz qazana bilmişdir.

Elə bu xidmətlərinə görə də Heydər Əliyev Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin 1969-cu il iyul plenumunda respublikamızın rəhbəri vəzifəsinə seçilmişdir. O, Azərbaycan KP MK-nın I katibi vəzifəsində işlədiyi illərdə respublikamızın sosial-iqtisadi və elmi-mədəni həyatında böyük irəliləyişlər olmuş,

xalqımız həyatı əhəmiyyətli bütün sahələrdə ciddi nailiyyətlər qazanmış, Azərbaycan müttəfiq sovet respublikaları arasında iqtisadi göstəricilərə görə qabaqcıllar sırasına çıxmışdır.

1982-ci ildə Sovet İttifaqının çox böyük nüfuza malik Siyasi Bürosuna üzv seçilən Heydər Əliyev Moskvaya dəvət edilərək, SSRİ Nazirlər Sovetinin I müavini vəzifəsinə irəli çəkilmiş və dünyanın ən nəhəng dövlətlərindən birinin rəhbərlərindən biri kimi özünün işgüzarlığı, prinsiplilliyi, obyektivliyi ilə bütün yüksək dairələrdə xüsusi hörmət qazanmışdır.

Lakin erməni mafiyasının əli ilə Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Baş katibi vəzifəsinə gətirilən, xalqımızın düşməni olan Mixail Qorbaçovun məkrli siyasətinə etirazını bildirərək, doğma Azərbaycan xalqının sədaqətli oğlu Heydər Əliyev 1987-ci ildə istefaya çıxmaya məcbur olmuşdur. Məhz həmin dövrdən də Moskvanın yüksək rütbəli məmurlarından dəstək alan və xaricdən maliyyələşdirilən erməni ekstremistləri Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılaraq, Ermənistanla birləşdirilməsi ideyasını həyata keçirməyə başlamışlar.

Elə bu faktın özü Heydər Əliyevin siyasi xadim kimi böyüklüyünü və gücünü çox bariz şəkildə nümayiş etdirir. Təsadüfi deyil ki, məhz Heydər Əliyev hakimiyyətdən uzaqlaşdıqdan sonra Moskvanın qızıqırdığı erməni millətçiləri Dağlıq Qarabağda və Ermənistanda kütləvi siyasi aksiyalar həyata keçirməyə, azərbaycanlıları doğma dədə-baba torpaqlarından çıxarmağa girişdilər.

Bütün bunlar isə məntiqi olaraq Bakının cəzalandırılmasına gətirib çıxardı. 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə Qorbaçovun əmri ilə sovet ordusu hissələri Bakı şəhərinə hücumla keçib, dinc sakinləri güllə-boran etdilər. Bir gün sonra Heydər Əliyev Azərbaycanın Moskvadakı nümayəndəliyinə gələrək, Sovet qoşunlarının Bakıda törətdiyi qanlı faciə ilə bağlı olaraq, kəskin bəyanat verdi, Azərbaycan xalqına qarşı ağır cinayət törətmiş qançınlərin cəzalandırılmasını tələb etdi.

Çox keçmədi ki, Heydər Əliyev Dağlıq Qarabağ münəqişəsinə ikiüzlü münasibət bəsləyən Sovet İttifaqı başçılarına etiraz əlaməti olaraq Kommunist Partiyası sıralarını tərk etdi.

Bütün qadağalara və hədə-qorxulara baxmayaraq həyatını təhlükə qarşısında qoyaraq, 1990-cı ildə doğma Azərbaycana qayıdan Heydər Əliyevi xalq dərin hörmət və etiramla qarşıladı. Be-

lə ki, o Azərbaycan Ali Sovetinin deputatı, Naxçıvan Muxar Respublikası Ali Məclisinin sədri, Azərbaycan Respublikası Ali Soveti sədrinin müavini vəzifəsinə seçildi və bacarığını, səriştəsini doğma xalqın mürəkkəb hərbi-iqtisadi böhran vəziyyətindən çıxarılması naminə sərf etdi, qısa müddətdə ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi sahələrdə xeyli mühüm nailiyyətlər qazanmağa nail oldu.

Təəssüf ki, Naxçıvandan tamamilə fərqli olaraq Bakıda respublika hakimiyyəti idarəetmədə ciddi pozuntulara yol verir, əhalinin gün-güzəranını yaxşılaşdırma bilmir, narazılıqların meydana gəlməsinə rəvac verirdi. Respublikamızın ayrı-ayrı bölgələrində silahlı qruplaşdırmalar əhalini hədə-qorxu içərisində saxlayır, özlərinin istədikləri kimi özbaşınalıqlar törədir, qanunu tapdala-yıb keçirdilər. Hakimiyyətdə olan Xalq Cəbhəsi bütün bu özbaşınalıqlara qarşı nəinki tədbir görə bilmir, hətta özünün qeyri-ciddi tədbirləri ilə ona rəvac verirdi.

Bir tərəfdən erməni hərbi hissələrinin Dağlıq Qarabağda dö-yüş əməliyyatlarını genişləndirərək rayon və kəndləri bir-bir işğal etməsi, digər tərəfdən isə Bakıda, Lənkəranda, Gəncədə və başqa yerlərdə qanunsuz silahlı dəstələrin hərə-mərclik yaratması bütöv-lükdə Azərbaycanın yenidən əldə etdiyi milli müstəqilliyini çox ağır təhlükə altında qoyurdu. Respublikamızda hamı qorxu içərisində yaşıyırdı.

Gəncədən Bakıya doğru irəliləyən üzdəniqə polkovnik Surət Hüseynovun hərbi dəstəsi Elçibəy hökumətinə ültumatım göndərmiş, ölkə vətəndaş müharibəsi ilə üz-üzə dayanmışdı. Xarici ölkələr regiondakı nüfuzlarını qoruyub saxlamaq üçün qeyri-qanuni silahlı dəstələrə gizli və ya açıq yardım göstərir, Azərbaycanı daxildən parçalamaq və yenidən işğal etmək üçün dəridən-qabıqdan çıxırdılar.

Belə mürəkkəb və ziddiyyətli bir dövrdə xalq yeganə çıxış yolunu zəngin siyasi idarəçilik təcrübəsinə malik olan Heydər Əliyevi Naxçıvandan Bakıya dəvət etməkdə və respublikamızın taliyeni ona tapşırmaqda gördü. Azərbaycanda o vaxt hakimiyyət başında olan Xalq Cəbhəsi xalqın haqlı tələbini nəhayət dərk edərək Heydər Əliyevi paytaxta çağırmağa məcbur oldu.

1993-cü il iyunun 15-də Azərbaycan Respublikası Ali Soveti-nin sədri, oktyabrın 3-də isə Azərbaycan Respublikasının prezidenti vəzifəsinə seçilən Heydər Əliyev çox qısa zaman içərisində ölkəmizdə ictimai-siyasi sabitlik yaratmağa, silahlı dəstələri zərərsizləşdirməyə, qanunların aliliyini bərpa etməyə, qayda-

qanunun hamı üçün eyni gücdə olduğunu başa salmağa və respublikamızı dinc inkişaf yoluna salmağa nail oldu.

Həm daxili, həm də xarici pozucu və dağıdıcı qüvvələr anla-mağa başladılar ki, Heydər Əliyev hakimiyyəti məhz xalqın haki-miyyəti olduğuna görə daha əhalini boş-boş vədlərlə aldadaaraq küçələrə çıxarmaq mümkün olmayacaqdır.

Xüsusilə 1994-cü ildə Dağlıq Qarabağ bölgəsində Ermənis-tanla aparılan müharibədə atəşkəsə nail olunması nəticəsində Azərbaycanın digər rayon və kəndlərinin işğal olunmasının qarşısını almaqla yanaşı hazırlıqsız əsgərlərin birbaşa ön cəbhəyə göndərilməsinə, beləliklə də düşmən gülləsinin qarşısına çıxarıl-masına yol vermədi. Dağlıq Qarabağ probleminin beynəlxalq miqyasda ədalətli həlli üçün ciddi addımlar atıldı. Ermənistanın işğalçı dövlət kimi tanınması məsələsi beynəlxalq miqyasda gündəliyə gətirildi.

Heydər Əliyevin bütün bu uzaqgörən siyasəti nəticəsində dün-yanın aparıcı dövlətləri Azərbaycana münasibətləri kökündən yaxşılaşdırmağa başladılar. Artıq müstəqil respublikamız ayrı-ayrı ölkələrlə ikitərəfli diplomatik əlaqələr yaradır, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının üzvü kimi beynəlxalq aləmdə baş verən proseslərin iştirakçısına çevrilir, regionun əsas dövlətlərindən birinə çevrilirdi.

Ümumiyyətlə, Heydər Əliyevin xalqın təkidli tələbi ilə haki-miyyətə gəlməsi müstəqil respublikamızın ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və elmi-mədəni həyatında ciddi dönüş yaratdı, beynəlxalq prinsiplərə uyğun gələn müstəqil dövlət prosesinin uğurla həyata keçirilməsinə rəvac verdi. Ölkəmizdə nizamsız hərbiləşmiş dəstə-lərin əvəzinə dünya standartlarına müvafiq şəkildə Azərbaycan müstəqilliyini və milli dövlətçilik mənafehlərini qorumağa qadir olan nizami silahlı qüvvələrin yaradılması Heydər Əliyevin idarəçilik səriştəsini bir daha təsdiqləmiş oldu.

1994-cü ildə rəhbərliyi ilə işlənilib hazırlanmış neft strategiya-sının həyata keçirilməsinə başlanılması isə müstəqil Azərbaçan Respublikasının müasir həyatında dönüş nöqtəsi kimi qiymətlən-dirilə bilər. Məhz bu dövrdə Azərbaycan neftini dünya bazarına çıxarmaq üçün ən nüfuzlu beynəlxalq neft şirkətləri ilə, «XX əsrin müqaviləsi» adlanan neft kontraktı imzalandı və dəstəkləndi.

Onu da xatırlamağı ki, Heydər Əliyevin başçılığında qaza-nılan uğurları gözügötürməyə daxil qüvvələr və onların xaricdə-ki havadarları Azərbaycanı yenidən siyasi oyunlara, hərə-mərc-

liyə, anarxiyaya çəkmək üçün canfəşanlıq göstərir, oyuncaq hakimiyyət qurmağa can atırdılar.

Bütün bu pərdəarxası oynları diqqətlə izləyən Heydər Əliyev qətiyyətlə onları zərərsizləşdirərək, 1994-cü ilin oktyabr və 1995-ci ilin mart çevrilişlərinin qarşısını həmişə arxalandığı doğma xalqın gücü ilə almağı bacardı. Ölkəmizdə müstəqil dövlət quruculuğu daha geniş vüsət aldı. Müstəqil dövlət təşkilatları yarandı və fəaliyyətə başladı.

1995-ci ildə Heydər Əliyevin müəllimliyi və rəhbərliyi ilə hazırlanmış Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının ümumxalq referendumu yolu ilə qəbul edilməsi ölkəmizdə milli dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi, demokratik prinsiplərin bərqərar olması, hüquqi-dünyəvi dövlət quruculuğu prosesinin uğurla həyata keçirilməsi istiqamətində olduqca müsbət rol oynadı və sürətlə inkişaf və tərəqqi üçün hərəkətverici qüvvəyə çevrildi.

Heydər Əliyevin 1998-ci il seçkilərində parlaq qələbə qazanması, yenidən Azərbaycan Respublikasının prezidenti seçilməsi isə xalqın öz müdrik rəhbərinə sonsuz inamının və məhəbbətinin təzahürü idi. Məhz bu dahi şəxsiyyətin rəhbərliyi ilə Azərbaycanda milli müstəqillik, azərbaycançılıq, dövlətçilik, ədalətlik, dünyəvilik kimi ümumbəşəri dəyərlər əsasında yeni bir ideologiya həyata keçirilməyə başlandı. Heydər Əliyevin apardığı uğurlu daxili və xarici siyasət sayəsində Azərbaycanın hər bir vətəndaşı azad, sərbəst yaşamaq hüquqlarını dərk etdi və öz maddi-rifah halını yaxşılaşdırmaq üçün imkanlar qazandı.

Ölkəmizdə məqsədyönlü iqtisadi islahatların aparılması, bazar iqtisadiyyatının bərqərar olması, iqtisadi inkişafın təmin edilməsi, respublikamızın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası, aqrar islahatların həyata keçirilməsi Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır və bu gün Azərbaycanın günü-gündən tərəqqi yolu ilə sürətlə irəliləməsi məhz Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində qoyulmuş əsaslardan qaynaqlanmışdır.

Heydər Əliyevin zəngin fəaliyyətində elm, təhsil, mədəniyyət, ədəbiyyat və incəsənətin inkişafına qayğı ən başlıca yerlərdən birini tutur. Təsadüfi deyil ki, o, hələ 1970-ci illərdə Azərbaycana rəhbərlik edərkən həmin sahələrin inkişafını və dirçəlişini daim diqqətdə saxlamış, bir çox təxirəsalınmaz dövlət tədbirləri həyata keçirmişdi.

Öz dəyərli ənənələrinə sadıq qalan Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycan dövlətinə rəhbərlik etdiyi zaman bütün bu sahələrə

xüsusi qayğı göstərmiş, elmin, maarifin, təhsilin, ədəbiyyat və mədəniyyətin çiçəklənməsi üçün lazım olan hər bir şəraiti yaratmışdır.

Heydər Əliyev milli mədəniyyətimizin ən əsas tərkib hissələrindən biri olan kitabxana işinin inkişafı və tərəqqisini həmişə diqqətdə saxlamış, milli-mənəvi dəyərlərimizi özündə cəmləşdirən kitabxanalarımıza yüksək qiymət vermişdir.

Bircə faktı qeyd etmək yerinə düşər ki, Heydər Əliyev öz prezidentliyi dövründə bir neçə dəfə dövlət əhəmiyyətli tədbirləri Azərbaycanın milli kitabxanası funksiyasını yerinə yetirən M.F.Axundov adına Respublika Dövlət Kitabxanasında keçirmiş, bununla da əslində ictimaiyyətin diqqətini kitabxana işi sahəsinə yönəltdirmişdir.

Heydər Əliyevin şəxsi kitabxanasındakı kitablardan bir hissəsini M.F.Axundov adına Respublika Dövlət Kitabxanasına bağışlaması da onun kitaba, mütaliyəyə və kitabxanaya münasibətinin parlaq təzahürüdür.

Maraqlı və təqdirəlayiq haldır ki, Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev M.F.Axundov adına Respublika Dövlət Kitabxanasında miniatür kitabın təqdimat mərasimində çıxış edərkən bütövlükdə kitabxananı çox yüksək dəyərləndirərək demişdir: «Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer mədəniyyət, bilik, zəka mənbəyidir. Ona görə də kitabxanaya daim hörmət, xalqımızın mədəniyyətini nümayiş etdirən amillərdən biridir».

Onu da xüsusi qeyd etməyi lazım bilirəm ki, Azərbaycan tarixində kitabxana işi ilə bağlı ilk qanun məhz Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə yazılmış və qəbul edilmişdir. Belə ki, «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun uzun müzakirələrdən sonra 1998-ci ilin sonlarında Milli Məclisdə qəbul edilmiş, 1999-cu ilin martında isə ölkə prezidenti Heydər Əliyevin fərmanı ilə qüvvəyə minmişdir.

2003-cü il dekabrın 12-də Amerika Birləşmiş Ştatlarının Klivlend şəhərindəki tibb klinikasında möhtərəm Heydər Əliyevin dünyasını dəyişməsi bütövlükdə türk dünyasını və Azərbaycan xalqını dərinədən sarsıtdı. Bu ağır itki dünyanın bütün humanist insanları tərəfindən kədərlə qarşılandı.

Heydər Əliyevin cənazəsinin Vətənə gətirilməsi və torpağa tapşırılması mərasimində xalqımızın yekdilliklə iştirakı bu müdrik insana ümumxalq liderimizə tükənməz sevgisinin təzahürü kimi qiymətləndirilməlidir.

Heydər Əliyevin mənalı həyatı zəngin fəaliyyəti Azərbaycan xalqının müasir tarixinə qızıl hərfələrlə yazılmışdır. Onun milli dövlətçilik və azərbaycançılıq ideyaları hələ bundan sonra müstəqillik ideologiyasının əsası kimi gələcək nəsillərin yol göstərməsinə çevriləcəkdir.

Heydər Əliyevin elmi-nəzəri irsi çox geniş, zəngin və hərtərəflidir. Öz sağlığında dünya şöhrəti qazanmış bu nadir şəxsiyyətin keçdiyi həyat yolu gənc nəsilə örnək və məktəbdir.

Bu gün ölkəmizin hər yerində Heydər Əliyevin əziz xatirəsinin əbədiləşməsi üçün təkliflər və təşəbbüslər irəli sürülür. Xalq öz sonsuz sevgisini əvəzsiz rəhbərinə, ümummilli liderinə bildirməyə çalışır.

Mən də öz növbəmdə bəzi təklifləri diqqətə çatdırmaq istəyirəm.

Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyəti müasir Azərbaycan tarixi ilə bağlı olduğuna görə istər sovet hakimiyyəti illəri dövründə, istərsə də müstəqillik dövründə Azərbaycana rəhbərlik edərkən etdiyi bütün çıxışlar, nitqlər, məruzələr və s. diqqətlə toplanaraq, çoxcildli kitablar şəklində nəşr edilməlidir. Həmin kitabların kitabxanalara verilməsi təmin olunmalıdır.

M.F.Axundov adına Respublika Dövlət Kitabxanasında Azərbaycan MEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasında və respublika əhəmiyyətli digər kitabxanalarda daimi fəaliyyət göstərən «Heydər Əliyev guşəsi» yaradılmalıdır.

Azərbaycan nəşriyyatları Heydər Əliyevin xatirəsinə həsr olunmuş kitablar, bülletenlər, plakatlar, açıqcalar və s. çap etməlidirlər.

Kitabxanalarımızda Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətinə dair kütləvi tədbirlər keçirilməli, gənc nəsil bu nadir şəxsiyyətin zəngin irsi ilə yaxından tanış edilməlidir.

Heydər Əliyevin zəngin elmi-nəzəri irsi müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin, milli azərbaycançılıq ideologiyasının və dünyəvi dövlət quruculuğunun təməl daşlarını təşkil etdiyinə görə kütləvi tirajlarla nəşr edilməli, gənc nəslin ideya-siyasi və hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsində onlardan məqsədyönlü şəkildə istifadə olunmalıdır.

Azərbaycan Respublikasının bütün orta, orta ixtisas və ali təhsil müəssisələrində Heydər Əliyev ideyalarının təntənəsinə həsr olunmuş xüsusi dərslər və kütləvi tədbirlər keçirilməlidir.

Hər il may ayının 10-da bütün orta ümumtəhsil məktəblərində, orta ixtisas müəssisələrində və ali təhsil ocaqlarında «Heydər Əliyevin xatirə günü» keçirilməli, uşaqlar, yeniyetmələr və gənclər xalqımızın bu nadir tarixi şəxsiyyətinin mənalı həyat və fəaliyyəti ilə yaxından tanış edilməlidirlər.

Dağüstü parkda Heydər Əliyevə ucaldılacaq abidə ümumxalq ziyarətgahına çevrilməlidir.

Əlbəttə, ən böyük abidə Heydər Əliyevə xalq sevgisi, xalq məhəbbətidir. Bu sevgi isə heç zaman tükənən deyil.

Халил Исмаилов

ГЕЙДАР АЛИЕВ
И СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО
В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Резюме

В статье обобщена многогранная деятельность общенационального лидера Гейдара Алиева в формировании в республике здорового социально-культурного пространства на базе общечеловеческих и национальных ценностей.

Особое внимание в статье уделено развитию библиотечного дела, укреплению их кадрового потенциала, материально-технической базы.

Tacəddin QULİYEV

Tarix elmləri namizədi, dosent

AZƏRBAYCAN HƏMKARLAR İTTİFAQI KİTABXANALARI 1986-1990-CI İLLƏRDƏ

I məqalə

XX əsrin 80-ci illərinin ortalarında Sovet imperiyasının siyasi, iqtisadi və mənəvi həyatında böhranqabağı vəziyyət yaranmışdı. İstehsalın sürəti getdikcə azalır, səmərəlilik, əməyin məhsuldarlığı durmadan aşağı düşürdü. Xalqın həmişə inandığı, özünə mənəvi dəyər hesab etdiyi kommunist ideologiyasına inamı xeyli dərəcədə azalmışdı. Milli respublikalarda, o cümlədən Azərbaycanda milli özünüdərk prosesi, hüquqların tapdalanmasına, sərvətlərin talan olunmasına etiraz güclənirdi.

Sovet dövlətinin iqtisadi, siyasi və ideoloji əsasları ciddi şəkildə laxlamışdı.

Artıq ölkədə yaşayan bütün xalqlar, ayrı-ayrı respublikalar öz sərvətlərinin istismar və talan edilməsinə dözə bilmirdilər. Ölkəni hərbi gücün hesabına saxlamaq imkanları tükənmişdi.

Cəmiyyətin demək olar ki, bütün yaradıcı qüvvələri buxovlanmışdı. Sovet imperiyasını mövcud böhranqabağı vəziyyətdən xilas etmək üçün 80-ci illərin II yarısında kommunist partiyası növbəti dəfə bir sıra cəhdlər göstərdi. 1985-ci ilin martında rəqiblərinə qalib gələrək, Sov. İKP MK-nın baş katibi vəzifəsini tutan M.S.Qorbaçov imperiyamı iflasdan xilas etmək məqsədilə Sov. İKP MK-nın həmin il çağırılmış aprel plenumunda iqtisadi və sosial-mədəni tərəqqini "sürətləndirmək konsepsiyası"nı irəli sürdü. Belə bir tezis əsas götürülürdü ki, guya sovet cəmiyyətində partiya rəhbərliyini səmərəli qurmaqla elmi-texniki tərəqqini təmin etmək, istehsalatın maddi-texniki bazasını inkişaf etdirmək, istehsal münasibətlərini təkmilləşdirmək, bütün siyasi, ictimai və ideoloji təsisatlar sistemini fəallaşdırmaq, insan amilinin rolunu yüksəltmək imkanları vardır.

Tezliklə əməyin təşkili, təsərrüfat hesabını təkmilləşdirmək, iqtisadiyyatı, icarə sistemini, kooperasiyanı inkişaf etdirmək, müxtəlif mülkiyyət formalarına əsaslanan təsərrüfatlar üçün imkanlar yaratmaq haqqında qanun və qərarlar qəbul olundu. Lakin onların tətbiqi üçün mövcud şərait olmadığından bu qanun və qərarlar gözlənilən nəticəni vermədi. Ona görə ki, mövcud siyasi və sosial-iqtisadi sistem toxunulmaz qalmaqda idi, belə şəraitdə cəmiyyəti dərin böhrandan xilas etmək, dirçəlmə yoluna yönəltmək qeyri-mümkün idi.

1987-ci ildə Sov. İKP MK-nın yanvar plenumu oldu. Plenumda aşkarlığa keçmək haqqında qərar qəbul edildi. 1988-ci ildə Sov.İKP XIX konfransında "humanist, demokratik sosializm" qurmaq şüarı irəli sürüldü. Müxtəlif alternativ proqramlar uzun-uzadı müzakirə olunurdu. Bu dövrdə "yenidənqurma" siyasəti həyata keçirilirdi ki, bu da iqtisadiyyatı pozur, cəmiyyəti siyasiləşdirir, partiyanın nüfuzunu sarsıdır, imperiyamı böhrana salırdı. Bütün bunların nəticəsində hər yerdə millətçilik təzahürləri güclənirdi.

Şübhəsiz, ölkədə bu meyllərin güclənməsi imperiyamı zəiflədir və xalqlar arasında narazılıq salırdı.

Belə bir şəraitdə Azərbaycanın ciddi sarsıntılarla üzləşəcəyi barədə əvvəlcədən proqnoz vermək çətin idi. Bu illərdə hələlik respublikamızda həyat öz axarı ilə gedirdi. Mərkəzdən səsələnən "sürətlənmə", "demokratikləşmə", "aşkarlıq" və digər çağırışlar konkret olaraq respublika rəhbərliyi tərəfindən növbəti bir kampaniyanın keçirilməsi, yeni formada dövlət siyasətinin keçirilməsi kimi başa düşülürdü. Ona görə də ölkədə gedən bu proseslərə respublikada o qədər də əhəmiyyət vermirdilər. Respublikanın hakim dairələri hətta "yenidənqurmaya" müsbət münasibət bəsləyərək mövcud siyasi və sosial-iqtisadi problemlərin araşdırılmasında açıqlığa, keçmişin həqiqətlərinin üzə çıxarılmasına, kadr siyasətində yeniləşmə meyllərinə geniş meydan vermirdilər. Lakin Azərbaycanı ciddi sınaqlar gözləyirdi.

1986-1990-cı illərdə Azərbaycan xalqının başına çox faciəli bəlalər gəldi. Erməni separatçıları SSRİ rəhbərlərinin yaxından himayədarlığı ilə Azərbaycana qarşı müharibəyə başladı və torpaqlarımızın 20%-ni işğal etdilər. Bir milyondan artıq vətəndaşlarımız öz torpaqlarından didərgin və qaçqın düşdülər. Respublikamız on beş ildən artıqdır ki, müharibə şəraitində yaşayır. Bütün bunların nəticəsində Azərbaycan neçə illərdir ki, ciddi siyasi və iqtisadi böhran keçirir.

Keçid dövrünün ziddiyyətli təzadları çox qabarıq şəkildə hər sahədə özünü göstərir. Daha qəribəsi budur ki, məhz keçid dövrünün "məhsulu" olan ağır iqtisadi böhran dərinləşdikcə, səbəbini dü-nənki sosializmidə görür, acı istehzal atmacalarımızla ondan inti-qam almağa çalışırıq. Lakin bu nöqtəyi-nəzərdən keçid dövrünün böhranlı, mürəkkəb pilləsində geriye boylanıb, "sosializm" adlandırılan cəmiyyətə təkrar baxsaq, onda hər şeydən əvvəl, bütün başqa ictimai-siyasi formasiyalar kimi, həmin cəmiyyətin də çoxlu ziddiy-yyətləri aşkar görünür. İndi xüsusilə aydın görünür ki, sosializmin ən böyük qüsuru onun nəzəri, ideoloji müddəaları ilə əməli, praktik fəaliyyəti arasında kəskin ziddiyyətlər olmuşdur. Başqa sözlə, sözü ilə işi bir-birinə uyğun gəlmirdi, bir-birini tamamlamırdı. Məsələn, özünü sülh dövləti, sülh tərəfdarı kimi qələmə verən, əmin-amanlıq-dan bəhs edən bir dövlətin ordusu bir sıra ölkələrdə (Çexoslovakiya-da, Macarıstanda, Əfqanıstanda) insan qanı axıdırdı, yaxud müxtəlif dövlətlərdə kütləvi insan qırğınına səbəb olurdu. Antiinsani, antide-mokratik cəmiyyət təzadlarına yol verirdi.

Lakin bu dəhşətli həqiqətlərlə yanaşı, sosializm quruculuğu-nun çox böyük tarixi nailiyyətləri də olmuşdur. Hər şeydən əvvəl, insanın mənəvi, əxlaqi dəyərləri, bunların çox dəqiq ülgüsü və qoru-yucusu olan sosial ədalət və sosial bərabərlik kimi müsbət keyfi-yətlərə ciddi əməl olunurdu. Dərin elmi əsaslara, humanizm prinsip-lərinə əsaslanan bu bəşəri dəyərlər çox vaxt Sibir sürgünləri ilə paralel şəkildə həyata keçirilməsinə baxmayaraq, görünür, bu da sosializm cəmiyyətinin təzadlarıdır, həmin təzadlı illərdə biz bütün SSRİ miqyasında yüksək elmi-texniki tərəqqidə, maarifin və səhiy-yənin inkişafında, mədəniyyətin bir çox sahələrində misilsiz nailiy-yyətlərə və digər son dərəcə vacib ictimai məsələlərin həllində böyük uğurlar əldə etmişdik. İnsan mənəviyyəti və qəlbinin saflığı, gözəlliyi, doğruluq, xeyirxahlıq, bərabərlik, nəciblik, sədaqət kimi bəşəri əxlaqi dəyərləri adamlarda tərbiyə etmək sosializm cəmiyyə-tinin əməli olmuşdur. SSRİ-nin keçmiş ərazisində kövrək addım-larını atan sosializm bütün ziddiyyətləri ilə bərabər, xalqların mənə-vi inkişafında böyük rol oynayıb.

Bir həqiqəti heç cür danmaq olmaz ki, sosializm illərində bütün SSRİ, o cümlədən Azərbaycan elm və maarif işığına qər-q oldu. Respublikamızın elə bir ucqar kəndi, yaşayış məntəqəsi yox idi ki, onun kitabxanası, klubu, mədəniyyət evi, məktəbi, muzeyi olmasın. İbtidai, orta məktəbləri, xüsusi ixtisas məktəbləri, ali

məktəbləri və nəhayət, bütün bunların zirvəsi olan Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası məhz Sovet dövründə yaranmışdır.

İndi çox adi görünən bu faktları ona görə sadalayırıq ki, bunlar tarixilik baxımından çox qısa müddətdə, cəmi 50-60 ilə, lakin çox çətin və əzabla başa gəlib. Bircə faktı qeyd etmək yerinə düşər ki, fəaliyyətini tədqiq etdiyimiz respublika həmkarlar ittifaqı kitabxa-naları, ümumiyyətlə, respublikamızda mövcud olan bütün kitabxana-ların 98%-i sovet hakimiyyəti illərində yaranmışdır.

Biz bu elmi işin üzərində işləyərkən, yeni faktlar toplamaq məqsədi ilə Xətai adına mərkəzi mədəniyyət və texnika sarayının baza kitabxanasında və həmkarlar ittifaqının digər kitabxanalarında, metodiki şöbəsində olduq, onların hesabatlarını nəzərdən keçirdik və təcrübəli kitabxana işçiləri ilə görüşüb kitabxanaların müasir vəziyyəti haqqında söhbətlər etdik. Əlbəttə, keçid dövrünün çətin-liklərinin kitabxanaların da qarşısında böyük problemlər yaratdığına şahidi oldum və açığını deyim çox təəssüf hissi keçirdim.

Ona görə təəssüfləndim ki, əvvəllər bu kitabxanalarda gördü-yümüz səliqə-səhmanı, işgüzarlığı, qaynar iş fəaliyyətini, gur oxucu kütləsini görmədim. Bunların əksinə, boş, soyuq oxu zalları, növbə-siz abonement şöbələrini gördüm. Kitabxanaların yeni kitablarla komplektləşdirilmədiyinin, yeni kitablardan ibarət sərgilərin olmadı-ğının, heç bir kütləvi tədbirlərin keçirilmədiyinin, şair və yazıçıların, elm və mədəniyyət xadimlərinin kitabxanalara gəlmədiyinin, xüsu-silə bir çox zavod və fabriklərin işləməməsi üzündən həmkarlar it-tifaqı kitabxanalarının fəaliyyətinin dayandığına və s. şahidi oldu-ğum üçün çox təəssüfləndim. Bəli, iqtisadi böhran, keçid dövrünün çətinlikləri, müharibə şəraitinin mövcudluğu, mənəvi əzginlik və s. kitabxanalara və onların oxucularına ciddi mənfi təsir göstərirdir.

Bir faktı da qeyd edək ki, rəsmi məlumatlara görə 1994-cü ildən bu günə qədər 326 həmkarlar ittifaqı kitabxanasından 250 kitabxa-na öz fəaliyyətini dayandıraraq və 90 kitabxana fəaliyyət göstərir. Bu bizə verilən hesabatlarda da özünü göstərir.

Eyni zamanda onu da göstərmək lazımdır ki, 1917-ci ildə həmkarlar ittifaqı sistemində bir neçə yüz nüsxə kitab fonduna malik 3 kitabxana olmuşdursa, 1990-cı ildə Azərbaycan həmkarlar ittifaqı sistemində kitabxanaların sayı artıb 326-ya, onların fondu 4 milyon nüsxəyə, bu kitabxanalardan istifadə edən oxucuların sayı isə artıb 900 min nəfərə çatmışdır.

1986-1990-cı illərdə respublika həmkarlar ittifaqı kitabxanalarının maddi-texniki bazası möhkəm idi. Hər bir kitabxananın, xüsusilə MKS-in mərkəzi kitabxanalarının bina şəraiti, mebel və digər avadanlıqla təminatı yaxşı vəziyyətdə idi. Kitabxanalara fondların komplektləşdirilməsi və digər xərclər üçün 16 mindən 20 minə qədər pul vəsaiti ayrılırdı. Hər bir mərkəzi kitabxananın və filial kitabxanalarının çoxunun qiraət salonları vardı. Kitabxanaların fondları müntəzəm yeni ədəbiyyatla komplektləşdirilirdi. Ona görə ki, əvvəlki illərdə olduğu kimi, bütün kitabxanalardan, o cümlədən Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarından daha canlı, məqsədyönlü iş aparmaq, kitabxana işini, mütaliə prosesini, bilavasitə dövrə, zamanla əlaqələndirmək tələb edilirdi. Həmkarlar ittifaqı kitabxanalarında görülən hər bir iş ölkədə gedən iqtisadi, siyasi və mənəvi məsələlərin həllinə kömək etməli idi. Bu məqsədlə həmkarlar ittifaqı kitabxanalarından, hər şeydən əvvəl öz fondlarını düzgün, planlı, profilə uyğun, oxucuların sorğu və tələblərinə cavab verən səviyyədə komplektləşdirmək, onlardan səmərəli istifadəni təşkil etmək və onu oxucuların qarşısında açmaq tələb olunurdu.

Respublikamızda əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkili, onun keyfiyyət və səviyyəsinin yüksəldilməsi həmişə dövlətin diqqət mərkəzində olmuşdur. Ölkədə kitabxanaların ümumaçıq olmasına, kitabların xalq kütlələri arasında düzgün yayılmasına, kitabxana fondlarının təşkilinə, qorunub saxlanmasına və ondan düzgün istifadə edilməsinə mühüm diqqət verilirdi. Dövlət mədəniyyətin hərtərəfli inkişaf etdirilməsinə, ədəbiyyatın təbliğində mühüm rol oynayan kitabxana işinə, onların kitabla, dövrü mətbuatla vaxtında və müntəzəm təmin edilməsinə xüsusi diqqət yetirirdi.

Məlum olduğu kimi, Respublika Həmkarlar ittifaqı kitabxanalarının mərkəzləşdirilməsi artıq 1986-cı ildə tam başa çatdırılmış, vahid kitab fondu yaradılmışdır. Mərkəzləşmə şəraitində vahid kitab fondunun formalaşması elmi və nəzəri cəhətdən həyata keçirilməyə başlanmışdır.

Ümumiyyətlə, fondun formalaşması dedikdə: kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsi, təşkili və idarə edilməsi ilə bağlı olan proseslərin və əməliyyatların məcmusu başa düşülür. Daha dəqiq desək, vahid fondun formalaşması bir sıra sahələrin kompleks qarşılıqlı istifadə edilmə proseslərinə əsaslanır. Bu prosesləri aşağıdakı şəkildə qruplaşdırmaq olar: a) vahid fondun komplektləşdirilməsi; b) vahid fondun təşkili; c) vahid fondun idarə edilməsi. Qeyd etmək

lazımdır ki, istənilən kitabxanada fondun formalaşması, ilk növbədə, həmin kitabxananın yerləşdiyi ərazinin, zavod və fabrikin təsərrüfat profili, kitabxananın xidmət etdiyi əhalinin elmi-mədəni və texniki səviyyəsi və s. bu kimi obyektiv amillərlə şərtlənir və müəyyən edilir. Buna görə də respublika həmkarlar ittifaqı kitabxanalarında fondun formalaşmasını, yəni onların komplektləşdirilməsi, təşkili və idarə edilməsi məsələlərini izah etməzdən əvvəl, onu qeyd etmək lazımdır ki, bu kitabxanalar əsasən respublikamızın iri şəhərlərində - Bakıda, Sumqayıtda, Gəncədə, Mingəçevirdə, Əli Bayramlıda, Naxçıvanda və başqa bölgələrdə fəaliyyət göstərən zavod və fabriklərdə, klub və mədəniyyət saraylarının nəzdində, şəhər tipli rayon mərkəzlərində, sovxozlarda, bir sözlə, fəhlə və qulluqçuların, mütəxəssislərin iş yerlərinə yaxın ərazilərdə yaradılmışdı.

Respublikamızın ayrı-ayrı ərazilərində, müxtəlif sənaye müəssisələrində olan həmkarlar ittifaqının 326 kitabxanası 8 MKS-də birləşdirilmişdir. Bunlardan İ.M. Qubkin adına Respublika Həmkarlar İttifaqının Baza kitabxanasını, Xətai adına mədəniyyət və texnika sarayının ittifaqlararası mərkəzi kitabxanasını, İliç adına mədəniyyət və texnika sarayının ittifaqlararası mərkəzi kitabxanasını, Dəmiryol işçiləri həmkarlar ittifaqı klubunun zavodlararası mərkəzi kitabxanasını, Xəzər dənizçiləri mədəniyyət sarayının ittifaqlararası mərkəzi kitabxanasını, Sumqayıt Respublika Sənaye Təşkilatının mərkəzi kitabxanasını, Gəncə alimlər evinin mərkəzi kitabxanasını göstərmək olar. Bu kitabxanalar əsasən neft və kimya sənayesi işçilərinə, əlbəttə, öz ərazilərində yerləşən sənaye müəssisələrində çalışan fəhlələrə, mühəndis-texnik işçilərinə, konstruktorlara, səhiyyə-tibb işçilərinə, neftçilərə, sovxoz fəhlələrinə, tələbə və müəllimlərə və s. xidmət edirdilər.

Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarının fondlarının komplektləşdirilməsi müəyyən məqsədə doğru istiqamətləndirilmiş prosesdir. Komplektləşdirmənin mahiyyəti fəhlə və qulluqçuların, mühəndislərin, digər mütəxəssislərin peşələrinə, ixtisaslarına, çalışdıqları sahənin profiline, mənəvi tərbiyəsinə cavab verən, onların cəmiyyətin sosial, əmin-amanlıq, quruculuğu işində, adamların rifah halının daha yaxşı olmasına, elm, texnika yeniliklərinin və dünyanın qabaqcıl, mütərəqqi iş təcrübələrinin öz oxucularına müntəzəm çatdırılmasına yaxından kömək edən ədəbiyyatın üzə çıxarılmasından və həmin ədəbiyyatın seçilməsindən ibarətdir. Kitabxananın mədəni-mənəvi tərbiyə işinin məzmunu və təsiri fondun həcmindən və

ilk növbədə onun tərkibinin keyfiyyətli, məzmunlu olmasından çox asılıdır. Düzgün seçilmiş kitab fondu oxucuların bütün sorğularının daha dolğun və hərtərəfli ödənilməsinə təmin edir, kitabxanadan istifadə edən fəhlə və mütəxəssis oxucuların sayca artmasına kömək edir, onların sorğularının tam ödənilməsinə imkan verir, kitabın əhali arasında normal dövriyyəsinə və səmərəli istifadəsinə təmin edir.

Komplektləşdirmənin mərkəzləşdirilməsi vahid kitab fondunun formalaşması üçün imkan yaradır və başlıca prinsipdir. Həmkarlar ittifaqı kitabxanalarının qarşısında duran vəzifələrə uyğun olaraq mərkəzi kitabxanaların və onların struktur bölmələrinin vahid plan əsasında komplektləşdirilməsi mərkəzləşdirilmiş komplektləşdirmənin əsasını təşkil edir.

Mərkəzləşdirmənin əsas məqsədlərindən biri də vahid fondun yaradılması, onun sistemli olaraq komplektləşdirilməsidir ki, bu fondlar müxtəlif oxucu tələblərini ödəyə bilsin. Həmin məsələ yalnız bütün kitabxana işçilərinin birgə rəyi və sistemin bütün bölmələrinin əlaqədar səyi nəticəsində müsbət həll olunur.

İ.M.Qubkin adına Baza Kitabxanasının 11, Xətai adına mədəniyyət və texnika sarayı ittifaqlararası mərkəzləşdirilmiş kitabxana sisteminin 12, İliç adına mədəniyyət və texnika sarayı ittifaqlararası MKS-in 12 və başqalarının da hər birinin 10-12 filialı var idi. Bu MKS-nin vahid fondu bütün sistem üçün əsas fond sayılır.

Bu MKS-in vahid fondlarının təşkilinin əsasını mərkəzləşdirilmiş komplektləşdirmə təşkil edir. Belə komplektləşdirmənin bir çox üstünlükləri vardır ki, bunlar da aşağıdakılardan ibarətdir:

- o, xidmət etdiyi ərazinin oxucu tərkibini öyrənir ki, bu da onların sorğusundan asılı olaraq komplektləşdirmənin miqdar artımını və istiqamətini dəyişməyə imkan verir;

- komplektləşdirmə zamanı az soruşulan ədəbiyyatın miqdarını azaltmaq, çox tələb olunan ədəbiyyatın nüsxələrini artırmaq olar;

- fondu az olan kitabxanaların fondlarını sistem üzrə komplektləşdirmək mümkün olur;

- komplektləşdirmə üçün ayrılmış pul vəsaitinin səmərəli xərclənməsi əsas fondun oxucular tərəfindən daha geniş istifadə edilməsinə şərait yaradır.

Mərkəzləşdirmə şəraitində vahid fondun formalaşdırılması əsas və zəruri vəzifədən-vahid fondun komplektləşdirilməsindən başlanır. Vahid fond kitabların, dövrü nəşrlərin, texniki ədəbiyyatın, xüsusi növlərin, audiovizual materialların məcmusu olub vahid kom-

plektləşdirmə planı əsasında məqsədəuyğun şəkildə təşkil edilən sistemdir. Bu fondun mərkəzləşdirilmiş sistemin bölmələri eyni dərəcədə istifadə edir ki, bu da həmkarlar ittifaqı kitabxanalarının qarşısında duran siyasi, iqtisadi və elmi vəzifələrlə sıx əlaqələndirilir.

Vahid fond üçün komplektləşdirilən ədəbiyyat, hər şeydən əvvəl, oxucuların səmərəli istifadə etməsinə, kitabxanacılara optimal işləməyə imkan yaratmalıdır. Bu vəzifələrin həlli vahid fondun təşkili prosesində-vahid fondun uçotu, fondun texniki cəhətdən işlənməsi, onun düzülməsində və mühafizə edilməsi proseslərində reallaşdırılır. "Bu sistemin düzgün fəaliyyət göstərməsi üçün onu idarə etmək, yəni nizamlamaq, onun həcmi və təşkilini tənzimləmək lazımdır. Fondun idarə edilməsi onun vəziyyəti haqqında informasiyanın yığılması və işlənməsinə əsaslanır. Gələcəkdə, fondun formalaşdırılması və onun yerinə yetirilməsi haqqında qərarın qəbul edilməsi ilə başa çatdırılır."

Vahid fondun formalaşdırılmasının əsas məqsədi onun vəzifələrinə və oxucu məqsədinə daha dolğun cavab verməkdir. Lakin fondun formalaşdırılmasına təkcə kitabxananın yerinə yetirdiyi vəzifə və oxucu marağı mövqeyindən yanaşılması düzgün deyildir.

Zəhmətkeşlərin elmi və mədəni səviyyəsinin yüksəlməsi məsələlərinə dövlət həmişə qayğı göstərmiş, oxucu marağının tam və hərtərəfli öyrənilməsində, vahid fondun seçilməsində, sistemləşdirilməsində və təbliğ edilməsində, uçotun düzgün aparılmasında çatışmazlıqların aradan qaldırılmasını bir vəzifə kimi qarşıya qoymuşdur. Fondun təşkili və formalaşdırılması arasında olan uyğunluq bir tərəfdən oxucuların maraqlarını, digər tərəfdən kitabxanaların konkret vəzifələrini, oxucuların tərkibini, onların sorğularının, maraqlarının öyrənilməsi metodlarını dərinlən bilməyi tələb edir.

Görkəmli rus kitabxanası-bibliografı A.A.Pokrovski yazmışdır: "Fondu komplektləşdirərkən oxucuların rəngarəng maraqlarını da nəzərə almaq lazımdır. Sorğulardan boyun qaçırmaq kitabxananın nüfuzunu süni şübhədə məhdudlaşdırmaq deməkdir. Sorğulara kor-koranə tabe olmaq isə kitabxananın keyfiyyət təsirinin aşağı salınması, kitabxananın mədəni inqilabın qurucusuna çevrilməməsi deməkdir".

Bütün bunları vahid fondun formalaşmasına da aid etmək olar. Özlərinin qarşısına kitabxana fondunun vəzifələrinə və oxucu tələbatına uyğun gəlməsi məqsədi qoyan həmkarlar ittifaqı

kitabxanalarının əməkdaşları fondu bütünlüklə oxucular qarşısında açmağa, oxucu tələbatını genişləndirməyə səy edirlər.

Respublika həmkarlar ittifaqı kitabxana fondlarının inkişaf etdirilməsində və zənginləşdirilməsində bəhs etdiyimiz dövrdə qəbul edilmiş hökumətin və dövlətin, Azərbaycan Həmkarlar İttifaqı Mərkəzi Şurasının və Rəyasət heyətinin qəbul etdiyi qərarların və sərəncamların böyük rolu olmuşdur. Bu qərarlarda kitabxana fondlarının inkişafında əldə edilmiş müvəffəqiyyətlər yüksək qiymətləndirilməklə yanaşı mövcud nöqsanlar və onların aradan qaldırılması yolları da göstərilirdi.

Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxana fondlarını formalaşdırmaqda əsas məqsəd respublikamızın bütün kitabxanalarının fondlarından bərabər səviyyədə istifadə edilməsinə şərait yaratmaqdır. Bu vəzifənin reallaşdırılmasının başlıca məqsədi və istiqaməti özündə qiymətli dünya ədəbiyyatı incilərini əks etdirən, respublikanın bütün oxucularının istifadə edə biləcəyi vahid kitabxana fondunun yaradılmasıdır.

Respublika həmkarlar ittifaqı kitabxanalarının mərkəzləşdirilməsindən (1976-1981) sonra MKS-in vahid fondu yaradılmışdır. Həmin fondun tərkib hissəsini MKS-ə daxil olan mərkəzi və filial kitabxanalarının fondları təşkil edir.

Respublika Həmkarlar İttifaqlarının MKS-də bütün kitabxanaların fondları ilə müqayisədə vahid fondun vəzifələri və funksiyaları daha geniş və mürəkkəbdir. O, yerləşdiyi ərazinin bütün əhalisinin, xüsusilə, fəhlələrin, qulluqçuların, mühəndis-texnik işçilərinin, bir sözlə, xalq təsərrüfatının bütün sahələrinin peşə adamlarının və digər oxucu qruplarının marağının formalaşmasını təmin edir, ümumtəhsil, texniki-peşə və professional oxucu sorğularını tam təmin etməyə çalışır. Hər bir sistemin vahid fondu keyfiyyətə yeni təzahür formasıdır. Bəhs etdiyimiz dövrdə vahid fond elə komplektləşdirilir və təşkil edilirdi ki, kitabxanadan istifadə edən bütün oxucular həm mərkəzi kitabxanadan və həm də onun struktur bölmələrindən məqsədyönlü şəkildə istifadə edə bilirdilər.

Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarında fondun formalaşdırılmasına fərdi yanaşılır, bu işə əhalinin, xüsusilə, fəhlə və qulluqçuların müxtəlif sorğularını ödəməklə yanaşı, müəyyən oxucu qrupu üçün maraqsız və az soruşulan ədəbiyyatı bir yerdə - mərkəzi kitabxanada tapmağa imkan yaradır. Belə ədəbiyyat MKS-in kitabxanaya saxlayıcı şöbəsində saxlanılır. Onların arasında mütəxəssislər tərə-

findən çox nadir hallarda tələb olunan elm və istehsalata dair ədəbiyyat, keçən illərə aid dövrü mətbuat, filiallara lazım olan, lakin az miqdarda alınmış ədəbiyyat olur.

Filialların fondları-həmkarlar ittifaqı sisteminə daxil olan ayrı-ayrı kitabxanaların fondlarıdır ki, bunların da əsas məqsədi oxucuların ümumi, mədəni və istehsalat sorğularını ödəməkdir. Bu kitabxanaların öz fondları ilə yanaşı xidmət etdiyi ərazinin, zavod və fabriklərin və s. müəssisələrin profilinə uyğun oxucuların sorğularını ödəmək üçün mərkəzi kitabxananın fondundan və həmçinin kitabxanalararası abonement (KAA) vasitəsilə başqa kitabxanaların fondlarından istifadə edirlər. Məsələn, İ.M.Qubkin adına Baza Kitabxanasında, Xətai adına mədəniyyət və texnika sarayının ittifaqlararası mərkəzi kitabxanasında, S.Orconikidze (indiki S.Bünyadzadə) adına mədəniyyət və texnika sarayının ittifaqlararası MKS-nin mərkəzi kitabxanasında, Xəzər dənizçiləri mədəniyyət və texnika sarayının zavodlararası MKS-in Mərkəzi kitabxanasında və başqalarında bu iş təcrübəsindən daha geniş istifadə edirlər. Belə ki, mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinə (MKS) daxil olan filial kitabxanaları öz oxucularına lazım olan ədəbiyyatı, bu mərkəzi kitabxanalardan müntəzəm kitabxanalararası abonement (KAA) vasitəsilə alıb oxucuların sorğularını ödəyirdilər. Hər bir filial-kitabxananın fondu bütün elm sahələri üzrə ədəbiyyatla komplektləşdirilirdi. Biblioqrafik materialların və soraq-məlumat vəsaitlərinin tam komplektləşdirilməsinə xüsusi diqqət verilirdi.

Respublika Həmkarlar İttifaqı filial-kitabxanaları öz oxucularına fondlarında olan bütün ədəbiyyat haqqında məlumat verir, onların sorğularını öz fondunun və başqa kitabxanaların fondlarının vasitəsilə ödəməyə çalışırdılar. Aydın məsələdir ki, kitab fondu düzgün komplektləşdirilmədikdə, kitabxanalar oxucuların tələbatını lazımcə ödəyə bilmir və çox zaman ehtiyac olunan kitablara "yoxdur" cavabı verməyə məcbur olur, bununla bərabər, bir çox nəşrlər rəflərdə yatıb qalır, onlardan istifadə olunmur. Bunun nəticəsində də fondun dövrüyyə səviyyəsi aşağı düşür, kitabxana üçün sənədlərin alınmasına ayrılmış dövlət vəsaiti qeyri-məhsuldar xərclənir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bəhs etdiyimiz dövrdə bütün kitabxanaların, o cümlədən həmkarlar ittifaqı kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsində hələ də bir sıra ciddi nöqsanlara yol verilir, kitabxanalara çox zaman pərakəndə ticarət şəbəkəsində yatıb qalan və kitabxanaların profilinə, oxucuların tələblərinə cavab verməyən

ədəbiyyat göndərilirdi. Kitabxanaların müxtəlif idarələrə məxsus olması, onların fondlarının əlaqəli şəkildə komplektləşdirilməsinə, kitabdan daha geniş və daha səmərəli istifadə edilməsinə mane olurdu. Məhz buna görə də bəhs etdiyimiz dövrdə kitabxanaların ideya-tərbiyə məqsədlərinə və oxucuların tələbatına uyğun olaraq ədəbiyyatın seçilməsi işini təkmilləşdirmək və keyfiyyətə yaxşılaşdırmaq hər bir kitabxananın və kitabxana işçisinin ən mühüm vəzifəsi hesab edilirdi.

Respublika həmkarlar ittifaqı sistemində olan kitabxanaların fondunun yeddidə bir hissəsini partiya, dövlət xadimlərinin əsərləri, rəsmi sənədləri, ictimai-siyasi mövzuda olan kitablar, kitabçalar və jurnallar, fəlsəfə, din, mədəniyyət, incəsənət və başqa ictimai elmlər üzrə ədəbiyyat təşkil edir.

Təbiətşünaslığa, texnikaya, xüsusilə neftə, kimyaya, neftin emalına və s. sahələrə aid, tibb və təbabətə aid, elmi-texniki tərəqqiyə, istehsalata xidmət edən, kütləvi peşələr üçün nəzərdə tutulan ədəbiyyatla müntəzəm komplektləşdirilir. Həmkarlar ittifaqı kitabxanalarında bədii ədəbiyyata və ədəbiyyatşünaslığa aid əsərlərin komplektləşdirilməsinə də xüsusi fikir verilir.

Bu da ondan irəli gəlir ki, həmkarlar ittifaqlarının MKS-nin və onun filiallarının çoxsaylı oxucuları arasında fəhlələr, mühəndis-texnik işçiləri, konstruktorlar və s. mütəxəssislər, ali və orta ixtisas məktəblərinin tələbələri, texniki-peşə məktəblərinin şagirdləri və müəllimləri və s. daha çox yer tutur. Bu da bədii əsərlərin komplektləşdirmə optimallığını irəli sürürdü. Başqa kitabxanalar kimi, respublika həmkarlar ittifaqı kitabxanaları da istehsalatın inkişafında, elm və texnika yeniliklərinin mütəxəssislərə çatdırılmasında, qabaqcıl iş təcrübələrinin yayılmasında, insanın formalaşmasında və s. mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bu baxımdan fikrimizi sübut etmək üçün bəzi faktları göstərmək yerinə düşərdi. Məsələn, 1986-cı ildə respublika həmkarlar ittifaqı sistemində 290 kitabxana vardısa və onlardan 1-i baza, 6-sı MKS-nin mərkəzi kitabxanaları, 4-ü sahələrarası, 2-si sahəvidirsə, həmkarlar ittifaqının cəmi kitabxanalarının 155-i filial-kitabxana idisə, 135-i isə MKS-ə daxil olmamışdır. Sistemə daxil olan cəmi kitabxanalardan 109-u kənd yerlərində fəaliyyət göstərirdi.

Həmkarlar ittifaqı sistemində stasionar kitabxanalardan başqa 812 kitab-xana məntəqəsi və 55 briqada abonementləri vasitəsi ilə oxuculara xidmət göstərildirsə, 1990-cı ildə həmkarlar ittifaqı

sistemində olan 8 MKS-nə daxil olan 155 filial-kitabxana azalıb 134-ə enmiş və mərkəzləşdirməyə daxil olmayan kitabxanaların sayı isə artıb 192-yə çatmışdır. Kitabxana məntəqələri isə azalıb 439-a, briqada abonementləri isə azalıb 28-ə enmişdir.

1986-cı ildə cəmi kitabxanaların fondunda 3.824.224 nüsxə müxtəlif sənəd vardısa, 1990-cı ildə kitabxanaların fondunda 3.827.751 nüsxə sənəd toplanmışdı.

1986-cı ildə cəmi bütün kitabxanalara 176866 nüsxə yeni ədəbiyyat daxil olmuşdursa, 1990-cı ildə isə 42542 nüsxə yeni ədəbiyyat daxil olmuşdur. Bu rəqəmlərdən görünür ki, 1990-cı ildə kitabxanaların sayı azalmasa da, 1985-ci ildən başlayaraq "yenidən-qurma" adı altında SSRİ-də, o cümlədən Azərbaycanda gedən ictimai-siyasi proseslər, sonra isə Qarabağ müharibəsinin başlanması kitabxanaların inkişafında, onların komplektləşdirilməsində və sairə təchizat işlərində geriləməyə, böhrana geniş yol açıldı. Ona görə də kitabxanalar öz fondlarına lazımi qədər yeni ədəbiyyat ala bilmirdi.

Bəhs etdiyimiz dövrdə fondun həcmi və tərkibi də dəyişmişdir. Belə ki, 1986-cı il yanvarın 1-nə həmkarlar ittifaqının 290 kitabxanasının fondunda olan 3.800.306 nüsxə ədəbiyyatdan başqa 1986-cı ilin sonuna qədər kitabxanalara 176.816 nüsxə yeni ədəbiyyat daxil edilmiş və 152.948 nüsxə ədəbiyyat xaric edilmişdir. 1987-ci ilin yanvarın 1-də kitabxanalarda 3.824.224 nüsxə ədəbiyyat qalmışdır. Bu ədəbiyyatın 762.399 nüsxəsi ictimai-siyasi, 378.582 nüsxəsi texniki və kənd təsərrüfatı, 2.014.341 nüsxəsi bədii, 268.668 nüsxəsi uşaq, 400.234 nüsxəsi isə digər elm sahələrinə aid ədəbiyyatdırsa, 1990-cı ildə 326 kitabxananın fondunda 3.827.751 nüsxə ədəbiyyat olmuşdur.

Çox təəssüflər olsun ki, 90-cı ilin statistik hesabatı tam doldurulmadığı və bir çox bölmələr boş qaldığı üçün fondun tərkibi haqqında geniş məlumat vermək mümkün olmadı. Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarından 1986-cı ildə 361.573 nəfər oxucuya 10.308.763 nüsxə kitab verilmişdirsə, 1990-cı ildə 336.741 nəfər oxucuya 5.623.373 nüsxə kitab verilişi olmuşdur.

1. *Azərbaycan tarixi: XI siniflər üçün dərslik.*-B., 2002.-347 s.
2. *Xətai adına Respublika mədəniyyət sarayı kitabxanasının 1990-cı il hesabatı.*-S.3.
3. *İ.M.Qubkin adına Respublika Baza kitabxanasının 1986-1990-cı il hesabatları.*
4. *Столяров Ю.Н.Библиотечные фонды: Учебник.*-М.:Книга, 1991.-С.97.
5. *İ.M.Qubkin adına Respublika Həmkarlar İttifaqı Baza kitabxanasının arxivi: "Mərkəzləşdirməyə dair materiallar" qovluğu. 1974-1980-ci illər.*-S.14.
6. *Централизованная библиотечная система:Пособия по организации и методике работы. Под.ред.Ю.З.Зотовом и В.В.Серова.*-М.:Книга, 1976.-С.41-42.
7. *Kitabxanaşünaslıq.*-B.: *Azərnəşr*, 1982.-S.159.
8. *Столяров Ю.Н. Библиотечные фонды: Учебник.*-М., 1991.-С.28.
9. *Yenə orada*, S.91.
10. *İ.M.Qubkin adına Respublika Həmkarlar İttifaqı Baza kitabxanasının 1987-ci il hesabatı.*- s.12.
11. *Yenə orada*, 1986-cı ilin statistik hesabatı.
12. *Yenə orada*, 1986-1990-cı illərin statistik hesabatları.
- 13-19. *Yenə orada.*

Таджеддин Кулиев

ПРОФСОЮЗНЫЕ БИБЛИОТЕКИ АЗЕРБАЙДЖАНА В 1986-1990 ГОДЫ

Резюме

Статья посвящена деятельности республиканских профсоюзных библиотек в 1986-1990 г. В статье рассмотрены вопросы организации и управления фондами профсоюзных библиотек, об их широкой пропаганде, об укреплении их материально-технической базы в указанные годы, об организации в профсоюзных библиотеках культурно-массовых мероприятий.

Особое внимание уделено проблемам методической работы, о системе каталогов, о формах работы для привлечения в библиотеки новых абонентов. В статье приводится достаточное количество фактов, указывающих на развитие библиотечной сети, росте фондов и пр.

Rasim KAZIMOV

Pedaqoji elmlər namizədi, dosent

KİTABXANA İŞİNİN İQTİSADI AMİLLƏRİ

Çoxəsrlik kitabxana işi tarixindən məlumdur ki, kitabxanaçılıq fəaliyyəti heç vaxt cəmiyyətdə baş verən mühüm iqtisadi proseslərdən təcrid olunmamış, cəmiyyətin iqtisadi həyatında baş verən kəmiyyət və keyfiyyət dəyişiklikləri kitabxana işinin təşkilinə, əhaliyə kitabxana xidmətinin məzmununa, hər bir kitabxana prosesinə ayrılıqda əhəmiyyətli təsir göstərmiş, kitabxanaların sosial funksiyalarının həyata keçirilməsində çox mühüm rol oynamışdır.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində kitabxanaların təsərrüfatçılıq və kommərsiya fəaliyyətinin genişlənməsi, kitabxana marketinqinin geniş vüsət alması, kitabxanaların sosial funksiyaları sırasında iqtisadi funksiyaların güclənməsi, kitabxana işində işgüzarlıq ünsürlərinin meydana gəlməsi və s. iqtisadi amillər kitabxana mikroiqtisadiyyatının formalaşmasına şərait yaratmışdır. Bu isə kitabxanaların cəmiyyətdə həyata keçirdiyi elm, mədəniyyət, informasiya, təhsil, tərbiyə funksiyaları ilə yanaşı, iqtisadi funksiyalarının da təhlil edilib öyrənilməsi meyllərinin inkişaf etməsinə səbəb olmuşdur.

Hazırda kitabxanaların sərəncamında olan əsas və dövrüyyə fondları, o cümlədən əmək və maddi ehtiyatlar, büdcə və büdcədən kənar maliyyə gəlirləri, texniki vasitələr, bina, avadanlıq, eləcə də kitabxanaların təcridcən formalaşan marketinq fəaliyyəti, beynəlxalq kitab mübadiləsi ilə əlaqədar kommərsiya əməliyyatları kitabxanaçılıq fəaliyyətində mikroiqtisadi mühitin gətirdicə formalaşmasını sübut edən faktlardır.

Məlum olduğu kimi, müasir dövrdə bütün inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadi strukturunda informasiya infrastrukturu formalaşmış və iqtisadi inkişafın aparıcı qüvvəsinə çevrilmişdir. Bununla yanaşı, informasiya infrastrukturu öz seqmentlərini də inkişaf etdirmişdir. Bunların içərisində sənəd-informasiya seqmenti ol-

duqca əhəmiyyətli yer tutur ki, bu da müasir kitabxanaçılıq fəaliyyətinin məhək daşını təşkil edir.

Dünya ölkələrinin iqtisadi inkişaf tarixi və təcrübəsi çoxdan sübut etmişdir ki, yalnız informasiya infrastrukturunu sağlamlaşdırılıb kompleks şəkildə inkişaf etdirildikdə müvafiq cəmiyyətdə iqtisadi inkişafı təmin edib onu sabitləşdirmək mümkündür.

Məşhur ingilis iqtisadçısı L.Deyim özünün "Bazar infrastrukturuları" (1990) əsərində iqtisadiyyatın informasiya infrastrukturunu müstəqil infrastruktur kimi ayıraraq, onun özünün 8 seqmentini göstərmişdir. Bu seqmentlərin tərkibində "dolğun (məzmunlu) informasiya seqmenti" adlandırılmış birinci seqmentə qəzetlər, jurnallar, mikrofilmlər, informasiya bülletenləri, məlumat kitabları, ümumiyyətlə, kitablar daxil edilmişdir ki, bunlar da kitabxanalarda cəmləşdirilmişdir.

Müəllif iqtisadiyyatın informasiya infrastrukturunun səkkizinci seqmentini "mənalı xidmətlər" adlandıraraq, buraya kitabxanaları və onların məlumat banklarını daxil etmişdir.

Beləliklə, kitabxanaların informasiya ehtiyatları və onların fəaliyyəti artıq dünya iqtisadiyyatı strukturunda əhəmiyyətli yer tutmuşdur. Heç də təsadüfi deyil ki, son bir neçə onilliklər ərzində dünya iqtisad nəzəriyyəsində artıq "informasiya istehsalı", "informasiya bazarı", "iqtisadi informasiya", "informasiyanın işlənməsi sənayesi", "informasiya istehlakı" və s. terminlər formalaşmışdır ki, bunlar da cəmiyyətdə kitabxanaçılıq fəaliyyətinin iqtisadi proseslərə inteqrasiyasından xəbər verir.

Onu da qeyd edək ki, dünya alimlərinin əksəriyyətinin qənaətinə görə, XXI əsrin başlanğıcında digər elmi kəşflərlə yanaşı daha yeni bir dövr açılacaq, yəni iqtisadi baxımdan inkişaf etmiş ölkələr tədricən sənaye cəmiyyətindən informasiyalaşdırma cəmiyyətinə addımlayacaqlar. Bu prosesin ilk təzahürləri artıq özünü göstərməkdədir.

Müasir dövrdə informasiya çox sürətlə cəmiyyətin bütün sosial-iqtisadi strukturlarının fəaliyyətinin mühüm tərkib hissəsinə çevrilməkdədir. Odur ki, hazırda həmin strukturlarda və xüsusən kitabxana-informasiya müəssisələrində intellektual texnoloji bazaya əsaslanan informasiya istehsalı prosesləri daha da güclənməkdədir. Bu da öz növbəsində cəmiyyətdə kitabxanaların fəaliyyətinin iqtisadi mühitə tam uyğunlaşması vəzifələrini irəli sürür.

Bütün bu deyilənlər əsasında belə nəticəyə gəlmək olar ki, informasiyalaşdırma dövrü adlandırdığımız müasir dövrdə, cə-

miyyətdə həyata keçirilən kitabxana-informasiya proseslərində elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil, tərbiyə funksiyaları ilə yanaşı, iqtisadi funksiyaların daha da güclənməsi və genişlənməsi zərurətə çevrilir. Bu, o deməkdir ki, yaxın gələcəkdə kitabxana-informasiya müəssisələrinin fəaliyyətində iqtisadi amillərin xüsusi çəkisi daha da artacaq, onlar cəmiyyətin iqtisadi həyatında daha yaxından iştirak edəcək, onun iqtisadi potensialının inkişafına daha səmərəli təsir göstərəcəkdir.

Müasir dövrdə kitabxana işində iqtisadi amillər əsasən iki istiqamətdə təzahür edir:

Birinci istiqamət kitabxana işində həyata keçirilən mühüm proseslər və əməliyyatlarda iqtisadi amillərin nəzərə alınmasıdır. Bu istiqaməti şərti olaraq kitabxanadaxili iqtisadiyyat adlandırmaq olar. Buraya ayrı-ayrı kitabxana əməliyyatlarının iqtisadi baxımdan təhlil edilməsi və qiymətləndirilməsi, kitabxanaların sərəncamında olan maddi, informasiya, əmək ehtiyatlarının istifadə səmərəliliyinin təhlili, kitabxanalarda əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi, onların iqtisadi fəaliyyəti, kitabxana marketinqi, maliyyə işləri, kitabxana xidmətinin təşkilində iqtisadi təhlil metodlarının tətbiqi və s. daxildir.

İkinci istiqamət cəmiyyətdə kitabxana işinin iqtisadi səmərəliliyini nəzərdə tutur. Başqa sözlə desək, bu cəmiyyətin iqtisadi potensialının inkişafında kitabxanaların rolu və yerinin müəyyənləşdirilməsidir. Bu istiqamətlə əlaqədar qeyd etmək istərdik ki, kitabxana iqtisadiyyatında hələlik onların cəmiyyətin iqtisadiyyatının inkişafındakı rolunu, iştirakının nəticələrini konkret ifadə edən hər hansı bir meyar, düstur və ya əmsal müəyyənləşdirmək mümkün deyil. Lakin məlum faktdır ki, cəmiyyətdə kitabxana-informasiya xidmətinin mühüm tərkib hissəsini iqtisadi obyektlərdə, o cümlədən sənaye və müxtəlif istehsalat müəssisələrində fəaliyyət göstərən kitabxanalar təşkil edir.

Qeyd etdiyimiz kimi, texniki və xüsusi kitabxanalar cəmiyyətdə iqtisadiyyatın infrastrukturunu kimi öz fəaliyyətləri ilə iqtisadi proseslərin informasiya təminatı ilə məşğul olmaqla onun inkişafında əhəmiyyətli rol oynayırlar. Sənaye və aqrar kompleksə xidmət edən müstəqil kitabxana şəbəkələrinin fəaliyyətinin səmərəliliyi özünü müvafiq istehsal sahələrinin inkişafında, orada çalışan əməkçilərin peşə səviyyəsinin yüksəldilməsində göstərir. Bundan başqa, elmə, kadr hazırlığına xidmət edən kitabxanaların fəaliyyətinin nəticələri də cəmiyyətin iqtisadi potensialının inkişafına öz müsbət təsirini göstərir.

Məlumdur ki, kitabxanalar öz oxucularının mənəviyyatına, intellektual və peşə səviyyəsinə kitab və informasiya xidməti ilə səmərəli təsir göstərərək, onların fəaliyyətində yaradıcılıq ünsürlərinin formalaşmasına, alimlərin, mütəxəssislərin və s. informasiya istehlakçılarının zehni əmək potensialının zənginləşməsinə, bu potensialdan ictimai həyatda, o cümlədən istehsalatda səmərəli istifadə olunmasına kömək edir.

Bütün bunlar kitabxana işində iqtisadi amillərin, o cümlədən kitabxana mikroiqtisadiyyatının olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini göstərir.

Cəmiyyətin bütün sosial-iqtisadi strukturlarında bazar iqtisadiyyatı münasibətlərinin formalaşması kitabxanaların fəaliyyətinin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsində iqtisadi təhlil metodlarının tətbiqini tələb edir. Bu onunla əlaqədardır ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində kitabxanaların fəaliyyətində, onların həyata keçirdiyi sosial funksiyaların tərkibində iqtisadi amillərin rolu getdikcə güclənir.

Belə ki, cəmiyyətdə informasiya bazarının formalaşması, əhaliyə kitabxana xidmətində kommersiya ünsürlərinin meydana gəlməsi, çap məhsullarının qiymətinin sərbəstləşməsi, kitabxanaların büdcədən və büdcədən kənar maliyyələşdirilməsi ilə əlaqədar meydana çıxan problemlər, onların marketinq və fəndrayzing fəaliyyəti, maddi-texniki təchizat məsələləri, əmək məhsuldarlığının artırılması və stimullaşdırılması, müasir texnologiyanın tətbiqi və istifadə edilməsi, informasiya ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməsi və s. məsələlər kitabxana işinin təşkili və idarə olunmasında iqtisadi təhlil metodlarından geniş istifadə edilməsi zərurətini irəli sürür.

İqtisadi təhlil hər bir konkret kitabxananın və ya kitabxana sisteminin real vəziyyətini, potensial imkanlarını və inkişaf meyllərini dəqiq müəyyənləşdirib, onun fəaliyyətinin optimal təşkilatı-iqtisadi modelinin yaradılmasında müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

Təhlil dedikdə tamı parçalayıb onun tərkib hissələrini ayrılıqda öyrənmək nəzərdə tutulur. Lakin obyektlər və müxtəlif amillər üzrə nəticə çıxarmaq üçün tək cə təhlil kifayət etmir. Bunun üçün sintezdən (ümumiləşdirmədən) də istifadə edilməlidir. Sintez təhlil zamanı əldə edilmiş ayrı-ayrı amillər arasında əlaqələri müəyyən etməyə və onlardan ümumi nəticə çıxarmağa imkan verir.

"Təhlil tamı parçalayıb onun daxilini təsəvvür etməyə imkan yaradırsa, sintezdən onları birləşmiş, ümumiləşdirilmiş halda öy-

rənmək üçün istifadə edilir. Təhlil zamanı bu iki məfhumu bir-birindən ayırmaq olmaz, bunlar eyni şeyin müxtəlif tərəfləridir" (1).

İqtisadi təhlil hər hansı bir prosesin tərkib hissələrinin onlara qoyulmuş məsrəflə, çəkilən xərclərlə əlaqəli şəkildə təhlili deməkdir. Kitabxana işində isə belə təhlil uzun müddət olmayıb və ya systemsiz olub.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində kitabxanalarda iqtisadi təhlilin əhəmiyyəti hər bir kitabxanada həyata keçirilən texnoloji proseslər və əməliyyatların, eləcə də müxtəlif tədbirlərin mədəni-mənəvi əhəmiyyəti ilə yanaşı, onların iqtisadi səmərəliliyinin və faydalılığının da müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir.

Kitabxanalarda iqtisadi təhlilin başlıca məqsədi isə əmək ehtiyatlarından maksimum dərəcədə istifadə etmək; əmək məhsuldarlığını artırmaq; kitabxananın maddi-texniki və informasiya ehtiyatlarının səmərəli istifadəsini təmin etmək; mütərəqqi texnologiyanı tətbiq etmək; maliyyə ehtiyatlarına qənaət etmək, az xərclərlə yüksək iqtisadi göstəricilərə nail olmaqdan ibarətdir.

Kitabxanalarda iqtisadi təhlilin vəzifələrinə bunlar aiddir:

- plan göstəricilərinin yerinə yetirilməsinin iqtisadi təhlili;
- plan göstəricilərinin yerinə yetirilməsini təmin edən, onlara təsir göstərən iqtisadi amillərin müəyyənləşdirilməsi;
- maddi ehtiyatların kitabxana daxilində bölüşdürülməsinin səmərəliliyinin öyrənilməsi;
- maddi ehtiyatların səmərəli istifadə edilməsində mövcud nöqsanların müəyyənləşdirilməsi və onların aradan qaldırılması-na yönəlmiş tədbirlərin hazırlanıb həyata keçirilməsi;
- kitabxanaların ümumi fəaliyyətinin iqtisadi baxımdan qiymətləndirilməsi və onun iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsinə yönəlmiş tədbirlər proqramının hazırlanıb həyata keçirilməsi.

Kitabxana işində iqtisadi təhlil birinci növbədə kitabxananın fəaliyyətinə təsir göstərən iqtisadi amillərin, yəni iqtisadi təhlil obyektlərinin düzgün müəyyənləşdirilməsini tələb edir. Belə təhlil obyektləri məzmun, xarakter və meydana çıxma səbəblərinə görə təşkilatı və texnoloji; əsas və ikinci dərəcəli; daxili və xarici; mürəkkəb və sadə; daimi və müvəqqəti ola bilər.

Təcrübədə bəzən müsbət nəticələr kitabxananın daxili imkanları hesabına olmayıb, xarici təsirlər vasitəsilə meydana çıxıb bilər. Yaxud, əksinə, əlaqədar təşkilatların (kitabxana kollektorunun, kitab mağazalarının və s.) səmərəsiz fəaliyyəti kitabxana işinə iqtisadi zərər vura bilər. Bütün bunlar iqtisadi təhlil prosesində nəzərə alınmalı və müvafiq nəticələr çıxarılmalıdır.

Onu da qeyd etməli ki, kitabxana işinin iqtisadi təhlilində istehsalatdan fərqlənən şərtlilik vardır. Bu, onunla əlaqədardır ki, kitabxana işinin nəticəsi özünü maddi nemətlərin istehsalında göstərmir. Burada daha çox sosial səmərəlilikdən söhbət gedir ki, bu da kitabxana işində iqtisadi səmərəlilik anlayışı kimi qəbul edilə bilər. Çünki kitabxana sosial-mədəni müəssisə kimi ilk növbədə öz fəaliyyətinin sosial səmərəliliyinin inkişafına çalışır və bu son nəticədə özünü cəmiyyətin iqtisadi potensialının inkişafında göstərir. Lakin bu heç də kitabxana işində sırf iqtisadi təhlil metodlarının əhəmiyyətini azaltmır.

Kitabxana işinin iqtisadi təhlili, kitabxanaların öhdələrində olan maddi, informasiya, əmək və maliyyə ehtiyatlarının formalaşması məqsədilə qoyulmuş məsrəflərlə onların cəmiyyətdə istifadəsinin nisbətinin müəyyənləşdirilməsini nəzərdə tutur. Belə nəticənin əldə edilməsi yalnız kitabxana işinin iqtisadi təhlilinin geniş tətbiq edilməsi sayəsində mümkün ola bilər (2). Kitabxanalarda iqtisadi təhlilin tətbiq edilməsi əsasında ölkə, region, kitabxana şəbəkəsi və ya bir kitabxana miqyasında aşağıdakı nəticələr alınabilir:

- kitabxana işinin maliyyələşdirilməsinin optimal variantının hazırlanması;

- hər bir kitabxana, sakin, oxucu və kitabxanaya gəliş üzrə xərclərin məqsədyönlü müəyyənləşdirilməsi;

- kitabxana işinin təşkili, idarə olunması, maddi-texniki təchizatı və təminatına dair dövlət səviyyəsində normativ sənədlərin hazırlanması;

- ölkədə kitabxanaçılıq fəaliyyətinin iqtisadi səmərəliliyinin müəyyənləşdirilməsi.

Elmi-texniki tərəqqinin inkişafı, kitabxanaların qlobal kompüter şəbəkəsinə daxil olması, ümumdünya informasiya məkanında gedən proseslərin mürəkkəbləşməsi ilə əlaqədar kitabxana işinə təsir göstərən iqtisadi amillərin həcmi daim artmaqdadır. Bununla bərabər kitabxanaların iqtisadi funksiyalarının genişlənməsi, dünya kitabxanalararası əlaqələrin formalaşması, sənəd-informasiya kütləsinin sürətlə artması, köhnəlməsi və səpələnməsi qanunauyğunluqları və sair bu kimi məsələlər cəmiyyətdə kitabxana işinin idarə edilməsini mürəkkəbləşdirir. İqtisadi təhlil idarəetməyə mənsub olduğu üçün onun əhatə etdiyi məsələlər də çoxalır və mürəkkəbləşir.

Bazar iqtisadiyyatı ilə bağlı olan yeni məsələlərin meydana çıxması kitabxanalarda iqtisadi təhlilin öyrənəcəyi obektləri genişləndirir və mürəkkəbləşdirir.

Belə şəraitdə iqtisadi təhlil operativ xarakter daşmalıdır. O, kitabxananın iqtisadi səmərəsini yüksəltmək üçün proqnoz verməli, kitabxana xidmətində meydana çıxan yeni üsulları, iş formalarını, xüsusən müasir texnologiyaya əsaslanan xidmət növlərini əhatə etməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Seyfullayev S.M., Abbasov И.М. *Базар мünasibətlərində iqtisadi təhlil*. -В., 1993.-S.4.

2. Карташов Н.С. *Экономические методы в практику библиотек// Библиотекарь*. -1987.-№7.-С.5-6.

Расим Кязимов

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ БИБЛИОТЕЧНОЙ РАБОТЫ

Резюме

В статье рассмотрены проблемы развития экономических функций библиотек в условиях рыночной экономики, методы экономического анализа библиотечно-информационных процессов, экономической эффективности библиотечной работы в целом.

Zöhrab BAXŞƏLİYEV

Tarix elmləri namizədi, dosent

AZƏRBAYCANDA KİTABXANALARIN MÜASİR DURUMU VƏ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Müasir kitabxanaçılıq işinin ən vacib, bəlkə də həlledici problemi Azərbaycan kitabxanalarının informasiya ehtiyatlarının yaradılması və integrasiyasıdır ki, bu da bütün dünyada əsas problem kimi qarşıda durur. Onun müvəffəqiyyətli həlli Azərbaycan kitabxanalarının XXI əsrdə tək-cə səmərəliliyini deyil, onun sosial rolunu və bəlkə də həyatı varlığını müəyyən edəcəkdir.

Azərbaycan kitabxanalarında bütün bilik sahələrinə dair, o cümlədən dünya xalqlarının bilik və təcrübəsinə dair zəngin ədəbiyyat toplanmışdır. Hazırda müasir informasiya texnologiyasının kitabxanalara tətbiqi, belə qiymətli bilik xəzinəsindən və sərvətindən hamının, hər bir vətəndaşın istifadəsinə, eyni zamanda başqa ölkələrin bilik və təcrübəsindən maneəsiz istifadəsinə imkan verir.

Yeni kompüter texnologiyası prinsip-cə dünən mümkün olmayan, bu gün tam imkan verir – hər bir kitabxana hər bir oxucusu üçün informasiya dünyasına qapı açır. Bunun üçün sadəcə olaraq Internet sisteminə qoşulmaq lazımdır, bütün çətinliklərə baxmayaraq bunun üçün imkanlar vardır, sadəcə olaraq dövlət səviyyəsində bu işə lazımı diqqət verilməli və ardıcıl siyasət yeridilməlidir.

Hazırda Azərbaycanda dövlətin kitabxana işinə olan münasibəti anlaşılan deyildir, belə ki, Respublikada fəaliyyət göstərən Qeyri Hökumət Təşkilatları (QHT) və ABŞ səfirliyinin nəzdində fəaliyyət göstərən «Treninq mərkəzi» Azərbaycan kitabxanaçıların kompüter hazırlığını və xarici dili öyrədən kurslar Azərbaycan kitabxanalarına təcrübə fəaliyyət sahələrində maddi və mənəvi yardım etdikləri halda, dövlətin bu istiqamətdə heç bir fəaliyyəti hiss edilmir, bəzən bir sıra dövlət məmurları kitabxanalara köməklik göstərmək istəyən QHT-nin işinə də süni maneə yaradırlar.

Haqlı olaraq bir çox mütəxəssislər son illərdə Azərbaycanda kitabxanaların vəziyyətinin daha da ağırlaşdığını xüsusi qeyd edirlər. Bu narahatçılıqda həqiqətən də əsas vardır.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik haqqında Konstitusiya aktını qəbul etdikdən sonra, 1991-ci ildən ölkə prezidentinin fərmanı ilə mədəniyyət müəssisələri, o cümlədən kitabxanalar yerli icra hakimiyyətlərinin tabeçiliyinə keçilmişdir. Həmin dövrdən də dövlət kitabxana şəbəkələrinə iki icra orqanı tərəfindən rəhbərlik həyata keçirilməyə başlamış (yerli icra hakimiyyəti və Mədəniyyət Nazirliyi) və hər ikisi də onu yarımçıq yerinə yetirmişlər. Bu da nəticə etibarlı ilə kitabxanaların işinə problem yaratmışdır. Digər tərəfdən Respublika Nazirlər Kabineti 1992-ci il üçün «Yeni büdcə təsnifatı» təsdiq edərkən, burada kitabların alınmasına vəsait ayrılması ayrıca maddə kimi ləğv olunmuş və ümumi maddədə icra hakimiyyətlərinin yerli büdcələrindəki cari xərclərə daxil edilmişdir. Bunun nəticəsində Mədəniyyət Nazirliyinə lazımı vəsait ayrılmamış, respublika kitabxana kollektoru isə öz növbəsində kitabxanaları lazımı ədəbiyyatla təmin edə bilməmişdir. Demək olar ki, son 10 ildə tək-tək bir neçə mərkəzi kütləvi kitabxanaları (o da son 2-3 ildə) nəzərə almasaq, Mədəniyyət Nazirliyi sistemində 4 mindən çox kitabxanaya yalnız kitabxana işçilərinin cüzi əmək haqlarının ödənilməsinə dövlət tərəfindən vəsait ayrılmışdır. Onların fondlarına yeni kitab almaq üçün nə Mədəniyyət Nazirliyi, nə də yerli icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən bir manat da olsa vəsait ayrılmamışdır. Bunun nəticəsidir ki, son 10-12 ildə Azərbaycan kitabxanalarının fondu 1% də olsa yenilənməmişdir. IFLA-nın standartına görə hər il kitabxanaya daxil olan yeni ədəbiyyat hər 1000 nəfər sakinə 250 nüsxə təşkil etməlidir. Bu göstərici respublika üzrə heç bir kitabxanada təmin edilmir. Lakin yaxın şimal qonşumuz Rusiyada bu göstərici 80%-dən çox kitabxanalarda təmin olunsada onlar bunu kifayət hesab etmirlər və onun tezliklə düzəldilməsi üçün məqsədyönlü iş aparırlar.

Beləliklə, son 10 ildə ölkədə tək-cə kitabxana şəbəkələrinin sayı deyil, eyni zamanda əhaliyə kitabxana xidmətinin səviyyəsini müəyyən edən digər əsas göstəricilər də xeyli aşağı düşmüşdür. Belə ki, Mədəniyyət Nazirliyi sistemində əgər 1990-cı ilin məlumatına görə ümumi fondu 45,3 milyon nüsxə olan 4.605 kitabxana olmuşdursa, 2000-ci ilin məlumatına görə bu kitabxanaların miqdarı 4.574-ə düşmüşdür. Orada saxlanan ədəbiyyatın miqdarı isə 38,7 milyon nüsxəyə, oxucuların sayı 4.145 min nəfərdən 2.984 min nəfərə

düşmüşdür. Kitabxana fondlarından hər 1000 nəfər sakinə düşən kitabların sayı 6.280 nüsxədən 4.783 nüsxəyə düşmüşdür.

Dövlət kitabxana şəbəkələrinin miqdarının və əsas göstəricilərin azalması meyləli şəhər və kəndlərdə demək olar ki, eyni vəziyyətdədir, lakin kitabxana şəbəkələrinin azalması meyləli əsasən kənd kitabxanalarının payına düşür. Təəssüf ki, digər mühüm göstəricilər haqqında ümumi rəsmi məlumat (yeni kitabın alınması, kitab verilişi, fondun dövriyyəsi, kadrlar, onların təhsili və s.) olmadığı üçün geniş təhlil vermək mümkün deyildir. Lakin az miqdarda mövcud olan bu statistik göstəricilərlə də bir qənaətə gəlmək olar ki, Azərbaycanda kitabxanaların ümumi durumu müasir tələbata cavab vermir.

Məlumdur ki, sovetlər dövründə çox vaxt əhalinin tələbatından asılı olmayaraq kitabxana fondları necə gəldi, tələbat oldu-olmadı hər kitab normadan artıq alınır. Bu da kitabxana fondlarının surətlə artmasına, nəticədə kitabxana fondundan hər bir sakinə düşən kitabın sayının artım göstəricisinin yüksəlməsinə, digər tərəfdən kitab dövriyyəsinin aşağı düşməsinə və digər göstəricilərin süni surətdə dəyişməsinə gətirib çıxarırdı. Nəticədə 10 ildən çox bir dövrdə ölkə kitabxana fondlarının bir faizi belə yeniləşmədiyi və ildən-ilə hər bir sakinə düşən kitabxana kitabının sayının aşağı düşdüyü halda (son 10 ildə hər oxucuya düşən kitabxana kitabının miqdarı 6,2-dən 4,5 nüsxəyə düşmüşdür) yenə də bu göstəricilər İFLA-nın müəyyən etdiyi beynəlxalq standartlardan (2-3 nüsxə) 2 dəfə çoxdur. Ümumiyyətlə, respublikada kitabxana işinə formal cəhətdən (hər 10000 nəfərə düşən kitabxanalar, hər 1000 nəfərə düşən kitablar, kitabxanacılar) yanaşılsa, o, dünyanın iqtisadi və mədəni cəhətdən inkişaf etmiş Almaniya, Fransa, Türkiyə və b. kimi ölkələrdən qabaqda gedir. Lakin kitabxana işi texnologiyasının və xidmət sisteminin təşkili, onun müasir texnika və texnologiya ilə təminatı baxımından Azərbaycan kitabxanalarının çox geri qalması faktıdır.

Təəssüf ki, belə acınacaqlı vəziyyət təkcə dövlət kitabxana şəbəkəsinə aid deyildir, bütünlükdə bu vəziyyət ölkənin bütün kitabxana şəbəkələrinə xarakterik olan acınacaqlı bir haldır. Düzdür, burada təhsil sistemində fəaliyyət göstərən kitabxanalar, xüsusilə ali təhsil müəssisələri kitabxanaları istisna təşkil edir. Belə ki, istər dövlət, istərsə də özəl qabaqcıl ali məktəb kitabxanaları (məs., Bakı Dövlət Universitetinin, Tibb Universitetinin, Xəzər Universitetinin və Qərb Universitetinin elmi kitabxanaları və b.) tabe olduqları rəhbərlik tərəfindən lazımı vəsaiti maddi və texniki təminatı alırlar.

Bu da həmin kitabxanalarda xidmət sisteminin müasir tələblər səviyyəsində qurulmasına təminat yaradır.

Hazırda dövlət kitabxana şəbəkəsi kimi ağır vəziyyətə düşmüş həmkarlar və elmi-texniki kitabxana şəbəkələri xüsusi qeyd olunmalıdır. Vaxtilə ümumi sənəd fondu 4 milyon nüsxədən çox olan 300-ə qədər həmkarlar ittifaqı kitabxanasından çoxu bağlanmış və kitab fondları dağıdılmışdır. Respublika həmkarlar ittifaqı kitabxanalarına uzun illər metodik təminatı həyata keçirən, əsası 1924-cü ildə qoyulmuş neft və qaz sənayesi işçiləri mərkəzi kitabxanasının binası 2002-ci ildə özəl qurumlara satılmış, fondu dağıdılmışdır.

80-ci illərin sonu - 90-cı illərin əvvəllərində respublikada ümumi sənəd fondu 25 milyon nüsxədən çox olan 832 elmi-texniki və xüsusi kitabxana olmuşdur. Bu kitabxanalar əsasən iri sənaye sahələrinin idarə və müəssisələrində, sahəvi elmi tədqiqat institutları və layihə-konstruktor təşkilatlarında fəaliyyət göstərmişlər. Onlar mənsub olduqları təşkilatlar tərəfindən maliyyələşdirilmişdir. Lakin ölkədə bütün istiqamətlər üzrə gedən islahatlar, xüsusilə iqtisadi islahatlar, onun tərkib hissəsi olan dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi prosesi və bununla əlaqədar olaraq yaranmış iqtisadi durum elmi-texniki kitabxanaların fəaliyyətinin kütləvi surətdə dayandırılmasına səbəb olmuşdur. Düzdür, bu kitabxanalar həmkarlar ittifaqı kitabxanaları kimi dağıdılsa da, çoxunun son 10 ildə fondunun komplektləşdirilməsi və qeyri-müəyyən şəkildə fəaliyyətsiz qalması onların perspektivsizliyini göstərir.

Bütünlükdə bu qısa xülasə Azərbaycanda kitabxanaların müasir durumunu az da olsa əks etdirməklə, təkcə dövlətin deyil, cəmiyyətin də kitabxanalara münasibətini müəyyən etməyə imkan verir.

- Hazırda Azərbaycan kitabxana işində yaranmış bu ağır və gərgin vəziyyətdən çıxmaq üçün bütün icra orqanları tabeliklərində olan kitabxanaların «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunda nəzərdə tutulmuş hüquqlarını təmin etməlidirlər.

- Azərbaycanda tipindən və növündən asılı olmayaraq bütün kitabxanalar pasportlaşdırılmalı, mövcud statistik uçot formaları təkmilləşdirilməli və kitabxanaların sayı, əsas göstəriciləri haqqında məlumat Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən dərc edilməlidir.

Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyi kitabxana işi sahəsində dövlət siyasəti işləyib həyata keçirməlidir ki, vətəndaşların sərbəst şəkildə istədiyi informasiya mənbəyindən informasiya almaq üçün konstitusiyaya hüququ təmin olunsun.

Bu siyasətin əsas istiqamətləri aşağıdakı kimi olmalıdır:

- Azərbaycan kitabxanalarının idarələrarası və regionlararası korporasiyasını inkişaf etdirmək, onları dünya kitabxanaçılıq prosesinə və dünya informasiya mübadiləsinə daxil etmək;
- Kitabxana işini informasiyalaşdırmaq, kitabxanalar yeni informasiya texnologiyası tətbiq etmək və inkişaf etdirmək, elektron məlumat bazasını formalaşdırmaq və istifadə etmək, kitabxanaların şəbəkə texnologiyasının qarşılıqlı əlaqəsini inkişaf etdirmək və s.
- Dövlət orqanlarına informasiya təminatı üzrə kitabxanaların işini təşkil etmək;
- Milli mədəni irsin bir hissəsi və ölkənin informasiya ehtiyatları kimi kitabxana fondlarının qorunmasının və mühafizəsinin təşkili;
- Kitab bazarının yarandığı şəraitdə kitabxanaların komplektləşdirilməsi mexanizminin yaranması;
- Kitabxana işini nizamlanmayan hüquqi normativ aktları sisteminin reallaşdırılması və inkişafı.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan statistik göstəriciləri.-1999.- B. Səda.-436 s.
2. Azərbaycan statistik göstəriciləri.-2002.-B. Səda.-436 s.
3. Кузьмин Е. Библиотеки и государственная библиотечная политика: Новые задачи и новые рубежи интеграции //Библиотековедение.-1999.-№4-6.-с.4-19

Зохран Бахшалиев

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ БИБЛИОТЕК АЗЕРБАЙДЖАНА

Резюме

В статье дан краткий обзор состояния библиотек Азербайджанской Республики на современном этапе. Весь фактический материал сопровождается конкретными статистическими данными. В статье рассмотрены дальнейшие перспективы развития библиотечного дела в стране и пути их совершенствования.

Mayıl HƏSƏNOV

Tarix elmləri namizədi, dosent

RESPUBLİKA SƏNƏDLƏR FONDU SİSTEMİNDƏ KİTABXANA FONDUNUN YERİ

Bu və ya digər obyektin sistem halında öyrənilməsi prosesində məlum olur ki, sistem ya müstəqil, ya da iri yarım sistem kimi fəaliyyət göstərə bilər. Əgər hər hansı bir obyektin müxtəlif sistemlərlə əlaqəsi olarsa, onda həmin obyekt eyni zamanda bir neçə sistemə daxil edilə bilər. Bu prosesi həmçinin kitabxana fonduna da aid etmək olar. Belə ki, ayrıca götürülmüş kitabxana fondu eyni zamanda MKS-in vahid fondunun yarım sistemi, MKS-in vahid fondu isə daha yüksək səviyyəli respublika kitabxana fondunun yarım sistemləri ola bilər. Kitabxana fondunun həmçinin respublikamızda mövcud olan digər sənədlər fondu ilə əlaqə sistemini də nəzərə almaq lazımdır. Kitabxana fondunun bu baxımdan nəzərdən keçirilməsi göstərir ki, kitabxana fondu respublikamızda sənədlər fondunun mühüm tərkib hissəsini təşkil edir. Belə ki, kitabxana fondu qədim zamandan başlayaraq hazırkı dövrə qədər uzun inkişaf yolu keçən bütün sənədlər toplusunun ən mühüm hissəsini – zəngin ədəbiyyat repertuarını özündə əks etdirir.

Hazırkı dövrdə sənədlər öz miqyasına, quruluş mürəkkəbliyinə, insan fəaliyyətinin hərtərəfli əksətdirmə zənginliyinə görə geniş mütaliə mənbəyinə çevrilmişdir. Tələbatçılar üçün nəzərə alınan bu sənədlər sistemi bəşəriyyətin əldə etdiyi ən mühüm nailiyyətləri, insanların mədəni, siyasi, iqtisadi əlaqələrini özündə formalaşdırır. Məhz buna görə də sənədlərin nəşr edilməsi və əldə edilməsi həmişə böyük maraq doğurmuşdur.

Respublikamızda hazırda kitab nəşriyyatları, qəzet, jurnal redaksiyaları, mətbəələr, redaksiya-nəşriyyat sisteminə, şöbəsinə və surətçoxaltma bölmələrinə malik olan idarə, təşkilat, müəssisələr, kinofotofono sənədlərin nüsxəsini artıran firma və istehsalat birlikləri sənədlərin əsas hazırlayıcıları hesab olunur.

Bu sənədlər tələbatçılara müxtəlif yayılma kanalları vasitəsilə çatdırılır ki, buraya kitab ticarəti (mağazalar, köşklər) mətbuat yayımı və digər təşkilatlar daxildir. Burada mühüm vəzifələrdən birini həmin sənədlərin əldə edilməsi və qorunması təşkil edir. Sənədlərin mühafizəçisi və təbliğatçısı bilavasitə kitabxanalar, informasiya orqanları, arxivlər, muzeylər və muzey xarakterli idarələrdir.

Kitabxana fondu və digər sənədlər fondu bir sıra ümumi vəzifələri və funksiyaları yerinə yetirir. Belə ki, əlyazma və depozitar (mühafizəyə verilən sənədlər) kitabxana fondları arxiv kimi eyni funksiyaları yerinə yetirir (1). Bununla belə arxiv fondları sənədlərin hər hansı bir növü üzrə daha çox ixtisaslaşır. Yalnız kitabxana fondu bu baxımdan universallığı ilə fərqlənir. Burada bütün sənəd növləri əhatə olunur və oxucu sorğusuna uyğun şəkildə təşkil edilir.

Kitabxana fondu böyük miqdarda sənədləri özündə toplayan digər müəssisələrlə qarşılıqlı surətdə fəaliyyət göstərir. Belə bir şəraitdə kitabxana özünə məxsus olan sosial funksiyaları yerinə yetirməli, digər sənədlər fondu ilə qarşılıqlı əlaqələndirmə münasibətini düzgün müəyyən etməlidir, ən zəruri əsərlərin komplektləşdirilməsini təmin etməli, oxucuların diqqətini ən mühüm sənədlər kütləsinə cəlb etməli, bütünlükdə kitabxana fondundan istifadətmə səmərəliliyini tənzimləməlidir.

Hər şeydən əvvəl kitabxana fondu ilk növbədə respublikamızın çap məhsulu hesabına formalaşır. Lakin xarici ədəbiyyatın alınması da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ümumiyyətlə, təcrübə göstərir ki, kitabxana fondu tarix boyu zəngin sənədlər toplusu hesabına yaranır, təkmilləşir. Lakin fonda çap olunan bütün sənədlər deyil, onun 15%-i daxil olur. Respublikamızda fəaliyyət göstərən bəzi iri elmi kitabxanalar (məsələn, M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası) praktiki olaraq müxtəlif adlarda nəşr olunan ən mühüm ədəbiyyatı əldə edir. Elmi kitabxanalarda profilə uyğun olaraq nəşr edilən sənədlərin ad etibarilə 50%-ə qədəri, kütləvi kitabxanalarda isə yalnız 8%-i əldə edilir (2).

Oxucular informasiyanı təkcə kitabxana fondlarından əldə etmir, digər sənədlər fonduna da (arxiv, muzey) müraciət edir. Lakin kitabxana fondu hamı üçün münasibdir, əlverişlidir və kifayət qədər dolğunluğa malikdir.

Respublika sənədlər fondu sistemində şəxsi kitabxana fondları xüsusi yer tutur. Demək olar ki, respublikamızda əhalinin 30%-ə qədəri şəxsi kitabxanalar fonduna malikdir. Bir qayda olaraq yenice

oxumağa başlayan uşaqlar ilk dəfə ictimai kitabxanalara deyil, özünə məxsus şəxsi kitabxanalarla tanış olur. Bu mərhələdə onlar üçün kitab-oyuncaq xarakterli sənədlər daha xüsusi rol oynayır, belə ki, uşaq dünyanı oyunlar vasitəsilə dərk etməyə başlayır. Şəxsi kitabxanalardan istifadə edən hər bir adamın kitabla əlaqəsi təbii olaraq gələcəkdə onu psixoloji cəhətdən ictimai kitabxanalardan istifadə etməyə cəlb edir. Şəxsi kitabxanalarda adətən ayrı-ayrı şəxslərin fərdi marağına uyğun olaraq tədris ədəbiyyatı, istehsalat xarakterli nəşrlər, klassik və ya müasir bədii ədəbiyyat nümunələri, qəzet və jurnal abunələri, kütləvi xarakterli kinofotofono sənədlər, nadir arxiv materialları və s. əhatə olunur.

Şəxsi kitabxanaların ictimai əhəmiyyəti bilavasitə kitaba olan həm mənəvi, həm də estetik zövqün tərbiyələndirilməsi ilə, gələcək nəsillər üçün kitabların saxlanması təmin olunması ilə, xüsusi mənəvi sərvət kimi ən qiymətli kitab toplusunun yaranması ilə müəyyənləşir. Bu sənədlər bir tərəfdən cəmiyyətin mənəvi həyatını əks etdirirsə, digər tərəfdən ayrı-ayrı şəxslərin bilavasitə zəngin idrakı və estetik marağını ifadə edir.

Şəxsi kitabxananın ictimai kitabxana fondundan başlıca fərqi ondan ibarətdir ki, bu fond kollektiv istifadə üçün deyil, fərdi və az miqdarda (ailə, yoldaşlıq) adamlar üçün nəzər alınır. Bununla belə onlar ictimai kitabxanalar üçün mühüm köməkçi rolunu oynayır. Belə ki, şəxsi kitabxanalar ictimai kitabxana fondlarının yaranması üçün mühüm ehtiyat mənbəyini təşkil etmişdir.

İctimai kitabxanaların meydana gəlməsi və inkişafı bilavasitə şəxsi kitabxanalardan başlamışdır ki, bunlar da fironlara, hökmdarlara, padşahlara, şahzadələrə, görkəmli alimlərə, yazıçılara, ictimai və din xadimlərinə, qiymətli sənədləri toplayan peşəkarlara (bibliofillərə) məxsus olmuşdur. Bu kitabxana fondlarını bir qayda olaraq müxtəlif profilə və həcmli, yüksək səviyyəli, daha doğrusu ən qiymətli nəşrlər toplusu, o cümlədən nadir sənədlər toplusu təşkil etmişdir. Lakin şəxsi kitabxana sahibləri (yazıçılar, alimlər və s.) özünə məxsus kitabları ictimai kitabxanalara hədiyyə olaraq öz imzası ilə bağışlayırdılar.

Ən qiymətli sənədlər toplayan peşəkar (bibliofil) oxucular öz kitabxana fondlarını orijinal kitab kolleksiyaları əsasında, ən nadir əsərlər hesabına zənginləşdirirdilər. Adətən elə ola bilər ki, ictimai istifadəli kitabxana fondlarına bəzi sənədlər: məsələn, liberettolar, dəvətnamə və digər biletlər, proqramlar, bukletlər və s. daxil

olmasın. Belə sənədlərin ictimai kitabxanalara hədiyyə edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Çox hallarda bu sənədlər oxucularda mühüm tarixi, mədəni və ya estetik maraq yarada bilər.

Öz kitab kolleksiyalarını kitabxanaya bağışlamağın çoxəsrlik ənənəsi – Azərbaycan ziyalılarının xarakterik cəhətlərindən biridir. Belə ki, görkəmli ziyalılardan Y.E.Bertels, M.İbrahimov, Y.N.Paxomov, İ.Mustafayev, S.Ə.Sumbatzadə özlərinə məxsus 8996 nüsxədən ibarət ən qiymətli ədəbiyyat nümunələrini MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasına hədiyyə olaraq bağışlamışlar (3). Bu prosesi respublikamızın digər kitabxanalarında da müşahidə etmək olar. Bu da kitabxana fondlarının zənginləşməsinə müsbət təsir göstərmişdir.

Lakin unutmamaq olmaz ki, idarəetmə prosesində sənədlər fiziki cəhətdən köhnəlir, korlanır, itir və sıradan çıxır. Kitabların (habelə jurnal və qəzet komplektləri) uzun müddətli istifadəsini saxlamaq məqsədilə həm səhifələrin tamlığı, həm də onun xarici görünüşü nizama salınır və yenidən bərpa edilir. Kitabların xarici görünüşü etibarilə qaydaya salınması, bərpa edilməsi nəşriyyat tərəfindən verilmiş keçmiş cildlər daha sadə, daha möhkəm cildlərlə əvəz edilir. Bütün hallarda ən qiymətli sənədlərin toplusu istər ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən verilən hədiyyələr və ya köçürmə yolu ilə pulla alınan kitabların cildlənməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Respublikamızda kitabxana fondları ilə yanaşı Elmi Texniki Dövlət İnformasiya Sistemi (ETDİS) fondu da fəaliyyət göstərir.

ETDİS fondu 1960-cı illərin ikinci yarısında fəal yaranmağa başladı. 70-ci illərin ortalarında praktiki olaraq bütün respublika, region, sahəvi miqyasda ETDİ orqanlarının texniki kitabxana fondlarının şəbəkəsi yarandı. Hazırda bu fondun ümumi saxlama vahidi, yəni həcmi 2,5 milyon nüsxədən çoxdur (4). Lakin bu həcm 90%-ə qədərini elmi-texniki kitabxana (ETİ) fondları təşkil edir ki, bu da ETDİS-in əsas tərkib hissəsi hesab olunur. Belə sənədlər elmi-tədqiqat institutlarının, müəssisə (istehsalat birliklərinin) kitabxanalarında mərkəzləşdirilir. ETDİS digər sistemlərə nisbətən daha geniş sənədlər fonduna malikdir və burada avtomatlaşdırma vasitələri tətbiq edilir. Bununla əlaqədar olaraq ETDİS fondunda maşınla oxunan sənədlərin miqdarı müntəzəm surətdə daha tez artır. Avtomatlaşdırma prosesində sənədlərin daxil edilməsi, işlənməsi, axtarılması, verilişi, sürətinin çıxarılması, fondada mövcud olan informasiyaların təkmilləşdirmə səmərəliliyinin yüksəlməsini təmin edir.

Hazırda kitabxana fondlarının ETDİS fondları ilə qarşılıqlı əlaqəsi nəzəri cəhətdən çox mürəkkəbdir. 1980-ci illərdə elmi və xüsusi kitabxanaların vəzifələrinə uyğun elmi-texniki informasiya (ETİ) orqanlarının yaradılması belə bir fikrə gətirib çıxartdı ki, guya kitabxana fonduna ehtiyac yoxdur və bununla birlikdə ETİ-nin özü də məhvə doğru gedir. Bu fikir özünü praktiki olaraq doğrultmadı.

Elmi və xüsusi kitabxanalara ETDİS-in tərkib hissəsi kimi baxılır və belə hesab edilir ki, guya onların qarşılıqlı əlaqələri həll edilmişdir. Əslində isə «sorgu-informasiya fondu» (SİF) anlayışının meydana çıxması nəzəri cəhətdən son dərəcə qeyri-müəyyənlik yaratdı və məsələnin izahını daha da mürəkkəbləşdirdi.

Bu anlayış ETDİS-in yaranması ilə meydana cəlmişdir. SİF ilk vaxtlardan ETİ orqanlarının apardıqları müxtəlif kartoteka sistemində aid idi və bu da «SİF» sözü kimi hazırkı dövrə qədər tətbiq edilir.

Sənədlər kütləsi inkişaf etdikcə SİF anlayışına bir sıra ilkin sənədlər, yəni informasiya kartları, elmi-tədqiqat konstruktor şöbələrinin hesabatları, kitab, kitabçalar və s. daxil olur. ETİ-nin ETDİS-ə daxil edilməsi «SİF» anlayışının ETK fondlarına aid etməyə gətirib çıxartdı. Hazırkı dövrə qədər kitabxana fondu ilə SİF arasında terminaloji uyğunsuzluq davam edir. Bu uyğunsuzluğu SİF-in aşağıdakı şərtləri daxilində izah etmək olar:

1. SİF – ETİ orqanlarının kartoteka kompleksidir.
2. SİF – ETİ orqanlarının birinci və ikinci növlü sənədlər fondudur.
3. SİF və elmi-texniki informasiya şöbəsinin materialları elmi-texniki kitabxanaların toplusu fondudur.
4. SİF kitabxana fondunun hissəsi kimi sorgu və informasiya materiallarından ibarətdir. Bu fikir özlüyündə kütləvi kitabxanalara da aiddir.
5. SİF və kitabxana fondları anlayışları sinonimdir, yəni bir-birinin yaxın məna kəsb edir.
6. Kitabxana fondu SİF-in tərkib hissəsidir.
7. SİF elmi-texniki informasiyaya olan tələbləri ödəmək məqsədilə sənədlər toplusunun fərqi nəzərə almadan onların harada – kitabxanadamı və ya ETİ orqanlarında olmasına etinasız yanaşır. Hazırda bu xüsusiyyət dövlət standartlarında geniş tətbiq edilir. Buna görə də onu daha ətraflı nəzərdən keçirmək lazım gəlir.

Bu şərhə uyğun olaraq «kitabxana fondu» və «SİF» həcm anlayışı etibarilə bir-birinə qismən yaxınlaşır. SİF özündə yalnız

sənədlər toplusunu deyil, habelə kitabxananın sorğu-informasiya vasitələrini də əks etdirir. Deməli, bu mənada «SİF» anlayışı «kitabxana fondu» anlayışından daha genişdir. Lakin SİF-də yalnız elmi-texniki informasiyaya olan tələbatı təmin etmək məqsədi ilə sənədlər əhatə olunur. Halbuki kitabxana fondları xarakter etibarilə informasiya tələbatının ödənilməsində heç bir məhdudiyət qoymur. Deməli, bu baxımdan «kitabxana fondu» öz funksiyası etibarilə geniş mənə kəsb edir. Bundan başqa, «sorğu-informasiya» ifadəsi lüzumsuz təkrarçılıq hesab edilir, belə ki, «sorğu» informasiyanın növ müxtəlifliyindən biri sayılır.

Bəzi mütəxəssislər təklif edirlər ki, «sorğu-informasiya» sözü «kitabxana-informasiya» sözü ilə əvəz olunsun. Burada nəzərə alınır ki, bu sözlərin lüzumsuz təkrarı aradan qalxır, bir tərəfdən kitabxanaya, digər tərəfdən informasiya orqanlarına məxsus fikirlər yaxınlaşır və fərqli mülahizələr aradan qaldırıla bilər.

Bununla belə, bu təklif cazibəli olmasına baxmayaraq əlverişli deyildir. Belə söz birləşmələrinə görə kitabxana fondu guya informasiya funksiyası daşımır, o yalnız informasiya fonduna daxil olmalıdır. Bununla da kitabxana fondu informasiyanın tərkib hissəsinə çevrilirdi. Burada informasiya fondunun spesifik cəhətləri ilə kitabxana fondlarının keyfiyyətli fərqləri arasındakı mühüm məsələlər aydınlaşmamış qalır. Əgər sistem kimi kitabxana fondu haqqında məlumatlar informasiya fonduna tətbiq edilirsə, onda onların bütün komponentləri, yəni quruluşu, xüsusiyyətləri, funksiyaları və növ birləşmələri bir-birinə uyğun gələ bilər. Lakin bu onu bildirmir ki, «informasiya» fondu kitabxananın növ müxtəlifliyindən biridir. Kitabxana fondlarının quruluşunu nəzərdən keçirərkən məlum olur ki, idarəetmə prosesində fond müəyyən tərkib hissələrə bölünür və yerləşdirilir. Buraya həmçinin elm və texnika üzrə Respublika Dövlət Komitəsinin materialları da daxil olur. Deməli, bu məsələnin elmi həlli onunla bağlıdır ki, kitabxanaların əsl quruluşunu və funksiyasını təşkil edən fondlar silsiləsində elmi-texniki informasiya orqanlarının sənədlərini də əks etdirmək olar. Bu da sosial institut kimi kitabxanaların yaradılması zəruriliyini əsaslandırır. Buradan məlum olur ki, elmi-texniki informasiya orqanlarını kitabxana fondları respublika kitabxana fondları sistemində tam mənada daxil olur. Onda «fond» və «informasiya» sözlərinin qarşılıqlı işlənməsi zəruriliyi aradan qalxır və kitabxana fondunun müstəqil fəaliyyət obyektini konkretləşdirilir.

Kitabxana fondlarının arxiv fondları ilə qarşılıqlı əlaqələrinin şərh edilməsinə də xeyli ehtiyac duyulur.

Keçmişdə kitabxanaya kitabsaxlayıcı kimi baxmışlar. Kitab anlayışı altında bütün sənədlər nəzərə alınır. Kitablardan özü əlyazma şəklində bircə nüsxədən ibarət olmuşdur. Lakin kitabxanalar təkcə qədim əlyazmalar deyil, habelə müxtəlif məlumatları, protokolları, müqavilələri, göstərişləri, çertyojları, maliyyə sənədlərini və başqalarını əhatə etmiş, eyni zamanda arxiv rolunu oynamışdır.

Kitabxana-arxiv fondlarının yaradılması XX əsrin əvvəllərinə qədər davam etmişdir. Lakin XV əsrdə, yəni kitab çapı meydana gəldiyi dövrdə kitabxana və arxiv fondlarının formalaşmasına müxtəlif baxımlardan yanaşılması onların hər birinin ayrıca və nisbətən müstəqil inkişafına gətirib çıxartdı.

Arxivlərin istifadəsi xeyli məhdudlaşdırılmış, onlar qismən cari aktuallığını itirən idarə əhəmiyyətli sənədlərin toplanması və mühafizəsi üçün nəzərə alınır.

Respublikamızda müstəqil fonda malik olan bir neçə müxtəlif arxiv sistemləri mövcuddur. Belə ki, Dövlət Arxiv Fondu (DAF) sistemində 6 mərkəzi, onlarla respublika və yerli, habelə Naxçıvan Muxtar Respublikasının arxiv fondları fəaliyyət göstərir. Respublikamızda digər əlyazma arxiv fondları, məsələn, Mərkəzi Dövlət Mətbuat Arxivi Fondu yaradılmışdır və bu funksiyaları Azərbaycan Kitab Palatası (1925) yerinə yetirir. DAF-in tərkibinə təkcə sənədlər deyil, həmçinin çap əsərləri də daxil olur. Bu baxımdan müxtəlif arxiv fondları yaradılır: Kinofotofono sənədlər arxivi, Fotosənədlər arxivi, Dövlət əlyazma arxivi və s. Bu arxivlər istifadə etmə əhəmiyyətinə görə xeyli maraq doğurur.

Çox hallarda muzeylər arxiv əhəmiyyətli sənədlərə malik olurlar. Bura Azərbaycan Dövlət Tarix Muzeyi (Bakı şəhəri), Azərbaycan İncəsənət Muzeyi (Bakı şəhəri), M.F.Axundovun (Şəki), C.Məmmədquluzadənin, Ü.Hacıbəyovun, S.Vurğunun, Bülbülün (hamısı Bakı şəhərində) ev muzeyləri, Azərbaycan Ədəbiyyat Muzeyi (Bakı şəhəri) və s. daxildir.

Arxiv xarakterli fondların formalaşması qədim ənənəyə görə daha iri kitabxanalarda yaradılırdı. 1939-cu ildə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında Azərbaycan Mətbuatının Arxiv Fondu yaradıldı. Adətən bu fondlar əlyazmaların şöbəsində təşkil olunurdu. Bu şöbələrə yazıçıların, görkəmli xadimlərin, alimlərin əlyazmaları, əsərlərinin orijinalı, yazışmaları, avtoqrafları və s. daxil

olur. Bu şöbələrdə qədim əlyazmaları daha geniş əhatə olunmuşdur. Ayrı-ayrı kitabxanalara və muzeylərə məxsus olan əlyazmaları əsasında Respublika Əlyazmalar Fondu İnstitutu yaradıldı. Bu fondda 50 min nüsxədən artıq Azərbaycan, ərəb, fars, türk, özbək, türkmən, gürcü, rus və b. dillərdə ədəbiyyat əhatə olunmuşdur. Burada qədim kufi əlifbası ilə yazılmış Quran surəsi (1200 illik tarixə malikdir). Əbu-Əli-İbn Sinanın «Qanun fit-tibbi» əsərinin ən qədim nüsxəsi (1141), Xaqani və Nizaminin XV-XVI əsrlərdə üzü köçürülmüş nəfis, rəngli, miniatürlü külliyyəti və s. mövcuddur (7).

Bir sıra xarici ölkələrdə zəngin arxiv fondları yaradılmışdır. Belə ki, ABŞ Konqres Kitabxanasının əlyazmalar fondu bütünlükdə fondun çoxunu, yəni 80 milyon nüsxəsini təşkil edir (8). Bundan başqa mütləq pulsuz nüsxələr alan iri kitabxanaların ehtiyac fondları da arxiv funksiyasını da daşıyır. Bu fondlardan oxuculara sənədlərin orijinalı deyil, onların surəti verilir. Bu funksiya həmçinin depozitar fondlara da aiddir.

Arxiv fondları idarə, təşkilat, müəssisə və ya ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən verilən sənədlər kompleksi hesab olunur. Arxiv fondundan kitabxana fondu kimi hamı ondan istifadə etmir, o yalnız istehsalatda çalışan və elmi-tədqiqat işi ilə məşğul olan adamlar üçün daha zəruri ola bilər. Arxiv fondu daha çox getorgen (müxtəlif çeşidli) xarakteri daşıyır və müxtəlif sənədlər toplusuna isnad edir. Arxiv getorgen xüsusiyyəti ilə daha çox nadir sənədlər toplusuna əsaslanır. Lakin arxiv fondu təkcə nüsxə çoxluğuna deyil, habelə bircə nüsxədən də ibarət ola bilər. Arxiv fondundan fərqli olaraq kitabxana fondlarında sənədlər bir nüsxə deyil, çoxlu miqdarda nüsxə toplusunu əhatə edir. Lakin arxiv fondları kitabxana fondlarından öz xarakterik əlamətlərinə və xüsusiyyətlərinə görə əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Belə ki, kitabxana fondlarında eyni tipli sənədlər (elmi, elmi-kütləvi, istehsalat, məlumat ədəbiyyatı və s.) əhatə olunur və bu proses bütün kitabxanalarda müşahidə edilir. Arxiv fondlarında isə arxiv materialları ilə yanaşı kitabxana fonduna uyğun gələn sənədlər də əhatə olunur. Bu mənada «arxiv fondu» anlayışı daha geniş mənada daşıyır. Arxiv fondu elm sahələrinə görə komplektləşdirilmir. Burada bütün sənədlər bütünlükdə arxiv fondu anlayışı altında bir yerdə toplanır və istifadə edilir. Kitabxana fondu üçün bu prinsipin heç bir əməli əhəmiyyəti yoxdur. Belə ki, arxiv sənədləri daha çox təsviri xarakter daşıyarsa, kitabxana fondu sənədlərin seçmə prinsipinə əsaslanır. Bu xüsusiyyətlərin mövcudluğu kitabxana və arxiv fond-

larının qarşılıqlı istifadəsinə müsbət təsir göstərir. Burada arxiv fondları və kitabxana fondları bir-birinə yaxınlaşır, qarşılıqlı əlaqə baş verir. Başqa sözlə, arxivin profilinə uyğun gəlməyən sənədləri tələbatçılar kitabxanalar vasitəsilə əldə edə bilər. Arxiv fondu öz növbəsində kitabxana fondunun istifadəsinə də təsir göstərə bilər. Burada çap olunmayan əlyazmaların istifadəsi də nəzərdə tutulur. Arxiv digər sosial institut kimi kitabxanasız, kitabxana fondu isə öz tərkibi etibarilə arxivsiz keçinə bilməz. Hər bir arxivin tərkibində elmi məlumat fondu yaradılır ki, burada bilavasitə arxiv işçiləri və arxivdən istifadə edənlər üçün zəruri olan nəzəri və məlumat ədəbiyyatı mərkəzləşdirilir.

Respublikamızda digər sənədlər fondu da mövcuddur. Bura onlarla dövlət və xalq muzeyi (habelə bu muzeylərlə yanaşı rəsmlər qalereyası, daimi və müvəqqəti sərgilər və s. mövcuddur) fondları daxildir. Onlar əyani şəkildə nümayiş etdirilən sənədlər toplusu hesab olunur. Elmi, siyasi, tarixi və ya bədii əhəmiyyətə malik olan abidələrin yaranma vaxtından, yerindən, hazırlanan materialların tərkibindən və texniki işlənməsindən asılı olmayaraq Azərbaycan maddi və mənəvi mədəniyyətini əhatə edən bütün dövlət muzey kolleksiyaları respublika muzey fondunda mərkəzləşdirilmişdir.

Ayrı-ayrı muzey fondlarının materialları bütünlükdə üç növdən, yəni əşya, təsvir və yazıdan ibarətdir. Bütün bu anlayışlar şərtidir, belə ki, ciddi deyilsə abidələrin təsviri və yazı mənbələri əşya sayılır, arxeoloji tapıntılar, məişət şeyləri və s. hesab olunur. Öz növbəsində istər qədim pul və medalları (numizmatik kolleksiya kimi), digər qiymətli əşyaları, ağac qabığında yazılmış fərmanları, istərsə də plakat, qravüra kimi təsviri mənbələri və s. tam şəkildə yazı mənbələri anlayışına aid etmək olar.

Yazı mənbələrinə təkcə qədim əlyazmaları hərflərlə çap edilən ilk kitablar, məktublar, vərəqələr və digər çap əsərləri deyil, habelə müxtəlif kinofotofono materialları da daxil olur (10).

Keçmişdə muzey və kitabxanaların sosial funksiyaları eyni xarakter daşıyırdı və buna görə muzey, kitabxana bütövlük təşkil edirdi. Belə ki, Rusiya Elmlər Akademiyasının kitabxanası Rusiyada nadir əşyalar muzeyi (kunstkamera) ilə birlikdə vahid idarə kimi təşkil olunmuşdu. Burada kitabxanaçılar digər muzey işçiləri ilə birlikdə eyni hüquqa malik şəxslər kimi fəaliyyət göstərmişlər.

Nadir kitablar sərvətinə malik olan dünyanın bir sıra iri kitabxanaları öz mənşəi etibarilə muzeylər hesabına yaranmış və onların

kolleksiyaları və digər materialları kitabxananın sənədlərinə çevrilmişdir. Buraya Rumyantsev Muzey Kitabxanasını, Britaniya Muzey Kitabxanasını, Klementinum Kitabxanasını (Çexoslovakiya) və s. kitabxanaları aid etmək olar. Bu prosesi İtaliya, İspaniya və digər Avropa ölkələrinin kitabxanalarında da müşahidə etmək mümkündür.

Sonralar kitab kolleksiyalarının sərgi-nümayiş funksiyası azalsa da onun mənaca informasiya rolu yüksəlməyə başladı və bu da kitabı tədricən kitabxana fondunun ünsürünə çevirdi. Bu proses kitabxanalara imkan verdi ki, muzeylərdən ayrılсын və müstəqil fəaliyyət göstərsin. Bununla belə uzun əsrlər boyu kitabxana fonduna münasibət muzey xarakteri daşımış və onlar nadir nəşrlər kimi xarici görünüşünün estetik baxımından cazibədar olması və s. xüsusiyyətlər nəzərə alınmışdır. Kitabxana fondunun yaranması, mühafizə edilməsi və istifadətmə mərkəzinə çevrilməsi müstəqil olaraq kitabxanaların muzey funksiyasından uzaqlaşmağa və onları xüsusi sosial institut kimi formalaşmasına gətirib çıxartdı.

Hazırda muzey daxilində kitabxana fondunun 4 növü fəaliyyət göstərir: 1) Bu o vaxt baş verə bilər ki, kitabxanaya məxsus sənədlər növü muzeylərdə daha çox sərgi-nümayiş funksiyasını yerinə yetirmiş olsun. Əgər oxucular bu materiallardan elmi məqsədlə istifadə edirsə, onda muzeylər öz funksiyası etibarilə arxiv xarakteri daşıyır; 2) Əgər kitabxana (adətən iri və qədim kitabxanalar) daha çox muzey xarakterli sənədlərə malikdirsə, onda bunun əsasında nadir və qiymətli kitablar bölməsi (məs., M.F.Axundov adına ADK-da) yaradılır. Belə ki, vaxtilə muzeylərdən alınmış kitabxanalar onları yenedən təşkil edir, lakin onlar artıq öz quruluşu etibarilə kitabxana-muzey bölməsinə daxil olur; 3) Muzeylərin tərkibində kitabxana fondlarına uyğun olaraq məlumat-köməkçi fondları fəaliyyət göstərir. Muzeylər bu fondların köməkliyi ilə böyük elmi-tədqiqat və elmi-mədəni iş aparırlar; 4) Əgər kitabxana və muzey fondları arasında yaranma bütövlüyü mövcuddursa, onda sənədlərin birgə toplanma vahidi yaranır. Məsələn, məşhur Nizami adına muzey ona görə yüksək əhəmiyyət kəsb edir ki, orada Azərbaycanın görkəmli şairinin adı ilə bağlı olan bütün sənədlər (əlyazmaları, çap əsərləri və s.) geniş əksini tapmışdır. Lakin aparılan müqayisəli təhlillər göstərir ki, kitabxana fondu əksər hallarda respublikamızın sənədlər fondu sisteminə (bura sorğu-informasiya, arxiv, muzey və şəxsi kitabxana fondları daxildir) mühüm yer tutur və onlarla qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərir, zəngin oxucu kontingentinə xidmət edir.

Ə D Ə B İ Y Y A T

1. Столяров Ю.Н. Библиотечный фонд: Учебник.-М.: Книжная палата, 1991.-С.241.
2. М.Ф.Ахундов adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının 2001-ci il hesabatı.-S.14.
3. Azərbaycan MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının 1960-2000-ci il hesabatları.
4. Respublika Elmi Texniki Kitabxanasının 2001-ci il hesabatı.-S.16.
5. Xələfov A.A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: (1933-1958).-В.: Azərnaşr, 1974.-S.68.
6. Azərbaycan MEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun 2001-ci il hesabatı.-S.11.
7. Azərbaycan sovet ensiklopediyası: 10 c-də.-С.4.-В., 1980.-S.154.
8. Столяров Ю.Н. Библиотечный фонд: Учебник.-М.: Книжная палата, 1991.-С.242.
9. Терешин В.И. Библиотечный фонд: Учебное пособие.-М., 1996.-С.69.
10. Бесстремьянная Ю.С. и др. Первичный и вторичный отбор изданий: соотношение и взаимозависимость // Библиотековедение.-1997.-№1.-С.33.

Машл Гасанов

МЕСТО БИБЛИОТЕЧНОГО ФОНДА В СИСТЕМЕ ДОКУМЕНТАЛЬНЫХ ФОНДОВ РЕСПУБЛИКИ

Резюме

В данной работе проанализировано и охарактеризовано место библиотечного фонда в системе документальных фондов республики. Сделаны соответствующие выводы о взаимосвязи библиотечного фонда с другими видами документальных фондов, т. е. с фондами Государственной системы научно-технической информации, архивов, музеев, личных библиотек, находящихся на территории Азербайджана и определено соотношение и взаимное использование этих фондов в изучении культурного наследия человечества, где среди них библиотечный фонд имеет особое значение.

Elçin ƏHMƏDOV

Pedaqoji elmlər namizədi, dekan müavini

KITABXANAŞÜNASLIĞIN TƏDQIQINDƏ FƏLSƏFİ AMİLLƏR

Elmlərin inteqrasiyası bilik sahələrinin kompleks tədqiqi, köhnə baxış və nəzəriyyələrdən yenisinə keçməyin qanunauyğunluqlarını, yeniləşmiş kəşflərin və ümumiləşdirmələrin vasitə və üsullarını öyrənmək tələbini irəli sürür. Bu inteqrasiya prosesi kitabxanaşünaslıq və fəlsəfə elmlərində də özünü biruzə verir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, kitabxanaşünaslığın nəzəriyyəsindəki fəlsəfi amillər "mədəniyyət fəlsəfəsində" daha geniş və qlobal mahiyyət kəsb edir. Fəlsəfə öz mahiyyəti etibarilə həm mədəniyyətin bütün sahələri ilə çulğışmış, həm də onun tərəqqisinin meyarlarından birinə çevrilmişdir. Fəlsəfə mədəniyyət hadisəsi olmaqla, həm də onun "inkişaf göstəricisidir.". Beləliklə "incəsənət fəlsəfəsi", "din fəlsəfəsi", "siyasət fəlsəfəsi", "həyat fəlsəfəsi" və s. anlayışlar və istiqamətlərlə fəlsəfə mədəniyyətlə qovuşur, mədəniyyətin bütün aspekt və çalarlarını əhatə edir, onun nəzəri-metodoloji əsaslarını müəyyənləşdirir, maddi və mənəvi mədəniyyət amili kimi çıxış edir.

"Mədəniyyət fəlsəfəsi" mədəniyyətin mahiyyətini və mənasını başa düşməyi ifadə edir. Bu termin XIX əsrdə alman romantiki V. Müllər tərəfindən elmə gətirilmişdir. Mədəniyyətin klassik anlamı " tarix fəlsəfəsi" adlanırdı. Mədəniyyət haqqında olduqca çox fikirlərin olmasını nəzərə alaraq, mədəniyyətin fəlsəfi baxımdan öyrənilməsi tarixində onun əsas modellərini bir qədər şərti olsa da aşağıdakı kimi müəyyənləşdirirlər:

"Naturalist model" mədəniyyəti onun maddi əşyavı təzahürlərinə müəcər edir, mədəniyyətdə insanın davamını görür. Mədəniyyətin "Klassik model"ində insan mədəniyyətin subyektini olmaqla özünün mənəvi imkanlarını inkişaf etdirən ağıllı, dinamik varlıq kimi, mədəniyyətin yaradıcısı kimi çıxış edir. Təbiət, cəmiyyət və insan təfəkkürünün ən ümumi qanunauyğunluqları haqqında elm olan fəlsəfənin metodlarından istifadə mədəniyyətşünaslığın tərkib

hissəsi kitabxanaşünaslıq elminin də öyrənilməsi, onun elmi metodlarının yaradılması, elmi-tədqiqat üsulları və formalarının müəyyənləşdirilməsi üçün olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir. Müasir şəraitdə, mədəniyyətin mühüm sahələrindən biri olan kitabxanaların cəmiyyətin inkişafında oynadıqları rol daha genişlənmiş, kitabxanalar insanların təhsilində, tərbiyəsində, mədəni inkişafında, intellektual və peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəlməsində bir sosial institut kimi formalaşmışdır. Hazırda kitab və oxucu münasibətlərinin tədqiqi, onun fəlsəfi anlayışı, kitabxana fəlsəfəsinin predmetinin öyrənilməsi problemlərinin həllinə böyük ehtiyac duyulmaqdadır. Problemi əsaslı şəkildə elmi-tədqiqat prosesinə cəlb edən əməkdar elm xadimi, professor A.A.Xələfov bu barədə fikrini daha geniş şəkildə şərh edərək qeyd edir ki, mədəniyyət haqqında təlimin, mədəni tərəqqinin nailiyyətlərinin və mədəniyyətin digər problemlərinin müasir şəraitdə öyrənilməsi, fəlsəfi ümumiləşdirmələr aparılması, mütaliənin yayılması, onun sosial nəticələrinin araşdırılması kitabxanaşünaslığın əldə etdiyi elmi nəticələrdən istifadə olunmadan mümkün deyildir. Hətta kitabxanaşünaslığın metodologiyasına, kitabxana işi anlayışına fəlsəfi yanaşma kitabxanaşünaslığın nəzəri əsaslarının hazırlanması prosesindən sonra başlanmışdır ki, bu da elmi nailiyyətlərdən biri kimi qeyd oluna bilər. XIX əsrin sonlarında kitabxanaşünaslığın elm kimi təcürübədən ayrılmasının ilk əlamətləri meydana çıxmağa başladı. İlk dəfə olaraq kitabxanaşünaslıq, "Kitabxana işi" təcürübəsinin ümumiləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi elmi nəzəriyyə kimi əsaslandırılmağa başlandı ki, bu da kitabxana işi anlayışına fəlsəfi yanaşma zərurətini meydana çıxardı. Kitabxanaşünaslığın elmi nailiyyətlərinin ümumiləşdirilməsində fəlsəfənin idrak nəzəriyyəsi və qanunları mühüm rol oynamağa başladı. Bəllidir ki, fəlsəfə məzmun və forma etibarilə spesifik dünyagörüşdür, təbiətə, cəmiyyətə, insana ən ümumi baxışlar sistemidir. O, insanların sosial-siyasi, əxlaqi-estetik, elmi-təbii yönümlərinin əsas prinsiplərini işləyib hazırlamaqla onların fəaliyyətinə geniş imkan verir. Beləliklə də fəlsəfə insan şüurunun inkişafına, bəşər mədəniyyətinin ümumi inkişaf sistemində, kitabxanaşünaslıq elmi potensialının dərinləşməsinə, elmi kəşflərin yerinin və rolunun başa düşülməsinə kömək edir. Əməkdar elm xadimi, professor A.A.Xələfov bu barədə qeyd edir ki, kitabxanaşünaslıq mühüm metodoloji əsas kimi fəlsəfənin aqnostizmdən başqa digər bütün məktəblərinin müddəalarından müvəffəqiyyətlə istifadə edir. Öz fikrini daha da konkretləşdirən prof.

A.A.Xələfov daha sonra qeyd edir ki, geniş əhatəli fəlsəfi biliklər içərisində idrak nəzəriyyəsi kitabxanaşünaslıq üçün də böyük metodoloji əhəmiyyətə malikdir.

İdrak nəzəriyyəsi öz inkişafında müasir xüsusi elmlərin idrak haqqında məlumatlarından istifadə edərək onların fəlsəfi-metodoloji əsası kimi çıxış edir. İdrakın subyekt və obyektinin (kitabxanaşünas və kitabxana işi) qarşılıqlı əlaqəsinin öyrənilməsilə əlaqədar olan bölməsi kitabxanaşünaslıq metodologiyasına daha yaxındır. Demək, kitabxanaşünaslıq idrak nəzəriyyəsinə əsaslanaraq kitabxana işinin idraki fəaliyyətini və bu işdə baş verən qanunauyğunluqları öyrənir. Doğrudur, kitabxanaşünaslığın metodoloji nöqtəyi nəzərdən kiçik bir sahəni (kitabxana işi) əhatə etməsinə baxmayaraq, metodologiya onun fəaliyyətində çox mühüm rol oynayır. Cəmiyyət fəaliyyətinin bu sahəsində baş verən proseslərin və hadisələrin elmi anlamı, qabaqcıl kitabxanəçilər və kitabxanaşünaslar ordusunun elmi-nəzəri inkişafı, bilavasitə metodologiyanın xidmətidir.

Məhz buna görə də idrak nəzəriyyəsi kitabxanaşünaslığa geniş tətbiq edilməli, onun metodoloji əsasının təməl daşı olmalıdır. Əgər biz kitabxanaların özünü sosial institut kimi qəbul ediriksə, onun fəaliyyətinin tənzimləndirilməsində və təkmilləşdirilməsində "kitabxana işi"ni əhəmiyyətli bir orqan kimi xarakterizə etməliyik. Bu bərdə əməkdar elm xadimi, professor A.A.Xələfov qeyd edir ki, institutlar öz vəzifələrini yerinə yetirmək üçün tarixi inkişaf prosesində yaranıb təkmilləşən orqanlarını yaradır. İnstitutun yaratmış olduğu orqanlar bilavasitə onun xeyrinə fəaliyyət göstərməklə qarşıda duran vəzifələri yerinə yetirir. Beləliklə, orqan institutun xeyrinə yaranmış sosial vasitədir. Əgər hüquq institutdursa, məhkəmə onun orqanıdır. Təhsil, yaxud bilik institutdursa məktəb, universitet onun orqanıdır.

Məsələyə bu cür yanaşılarda "kitabxana" və "kitabxana işi" anlayışlarının eyniləşdirilməməsi, qarşılıqlı əlaqələrinin öyrənilib dəqiqləşdirilməsi müasir kitabxanaşünaslığın fəlsəfi tədqiqinə zərurət yaradır.

Problemin tədqiqi ilə ardıcıl məşğul olan professor A.A.Xələfov məntiqə söykənən öz qiymətli fikirlərini davam etdirərək qeyd edir ki, əgər kitabxana institutdursa, kitabxana işi onun orqanıdır. Kitabxana işi olmadan kitabxanalar cəmiyyətin onun qarşısında qoyduğu vəzifələri həyata keçirə bilməz. Deməli, kitabxana işi kitabxananın sosial institut kimi yaşamasını, inkişaf edib təkmilləşməsinə, cəmiyyətin

yətin əsas təsisatlarından biri kimi fəaliyyət göstərməsini təmin edən amildir, orqandır. Məsələn, kitabxana sosial institutdursa, onda ilk növbədə kitabxanada işləyən kadrlar kitabxananın yerinə yetirdiyi funksiyaların təşkilati formalarını nəzərdə tutulur. Bunlar isə bilavasitə kitabxana işinin, yəni orqanın köməkliyi və iştirakı ilə baş verir. Beləliklə, kitabxanaşünaslığın müasir tədqiqi sübut edir ki, kitabxana işi sosial institut olan kitabxananın orqanı, əsas vasitəsi kimi çıxış edir, kitabxana fəaliyyətinin kompleks təşkilini təmin edir.

Qeyd etdiyimiz kimi kitabxanaşünaslığın müasir tədqiqində və metodologiyasının öyrənilməsində fəlsəfənin əsas bölməsi olan dialektikanın mühüm qanunları və prinsiplərinin həlledici əhəmiyyəti vardır. Bu qanunlardan biri kitabxanaşünaslığın tədqiqində əhəmiyyətli rol oynayan "kəmiyyət dəyişmələrinin keyfiyyət dəyişmələrinə keçməsi" qanunudur. Kəmiyyət dəyişmələri ilə keyfiyyət dəyişmələri bir-biri ilə əlaqədardır. Nəinki kəmiyyət dəyişmələri keyfiyyət dəyişmələrinə keçir, həmçinin buna əks olan proses də baş verir, predmet və hadisələrin keyfiyyətinin dəyişməsi nəticəsində kəmiyyət də dəyişikliyə uğrayır. Kitabxanaşünaslıq elminin tədqiqinə də bu fəlsəfi qanun prizmasından yanaşdıqda ciddi elmi nəticələr üzə çıxarılır. Qədim zamanlarda kitabxanaların kəmiyyətə az olduğu vaxtlarda kitabxanaşünaslıq fikri çox zəif inkişaf etmişdir. Tarixin inkişaf mərhələlərində kitabxanalar kəmiyyətə artmış, nəticədə kitabxanaşünaslıq fikrinin inkişafına şərait yaranmışdır. Kitabxanaşünaslıq sahəsində kəmiyyət dəyişmələrinin keyfiyyət dəyişmələrinə keçməsi qanununun tətbiq edilməsi, bu qanunun əsas nəzəri müddəalarından istifadə edilməsi kitabxanaşünasları yeni elmi biliklərlə silahlandırmaqda kitabxanaşünaslıq tədqiqatlarının perspektivlərini müəyyənləşdirməyə səfərbər edir.

Kitabxanaşünaslığın tədqiqinə "Əksliklərin vəhdəti və mübarizəsi" qanununun şamil edilməsi tədqiqatın daxili mahiyyətini açmağa imkan verməklə onu yeni qanunauyğunluqlarla, elmi nəzəriyyə ilə silahlandırır, ümumiləşmələr aparmağa və nəticələr çıxarmağa imkan verir. Dialektikanın bu qanunu kitabxanaşünaslığa şamil edildikdə belə bir həqiqət aşkara çıxır ki, kitabxanaşünaslıqla kitabxana işi vəhdətdədir. Yəni kitabxanaşünaslıq olmadan kitabxana işi ola bilməz, yaxud əksinə, kitabxana işi olmadan kitabxanaşünaslıq ola bilməz. Kitabxanaşünaslığın və kitabxana işinin müasir inkişaf səviyyəsinin elmi əsaslar üzərində qurulmasını kitabxanaşünaslığın nailiyyəti kimi qəbul etmək olar. Bunlar bir-biri ilə sıx əlaqədardır, bir-

birini inkar etmir, ideya (kitabxanaşünaslıq) ilə maddinin (kitabxana işi) vəhdətini təşkil edirlər.

Kitabxanaşünaslığın tədqiqində dialektikanın digər qanunları ilə üzvi əlaqədə olan " inkarı inkar" qanunu da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dialektikada inkar bir predmetin digər predmetə elə çevrilməsidir ki, bu zaman eyni vaxtda birinci predmetin "məhvi" baş verir. Lakin bu elə bir məhv olmalıdır ki, o, gələcək inkişaf üçün meydan açır və keçmiş pillələrin bütün müsbət məzmununun saxlanılmasını şərti, əlaqə cəhəti kimi çıxış edir. Məlum həqiqətdir ki, təbiət və cəmiyyətin hər bir sahəsində mütəmadi olaraq köhnənin ölüb getməsi və yeninin meydana gəlməsi prosesi gedir. İnkişaf da məhz köhnənin yeni ilə, ölüb getməkdə olanın törəməkdə olanla əvəz edilməsidir. Dialektik inkarın mahiyyətindən inkişafın elə bir xüsusiyyəti meydana çıxır ki, bu da ikiqat inkarla və yaxud inkarın inkarı ilə ifadə olunur. Bununla bağlı professor A.A.Xələfov qeyd edir ki, kitabxanaşünaslıq obyektinin daxili inkişafı, onun özünəməxsus daxili ziddiyyətləri nəticəsində öz-özünü inkardan meydana gəlir. İnkarın inkarı nəticəsində kitabxanaşünaslıq nəzəriyyəsində əldə edilən yeni mərhələdə həqiqət aşkara çıxır. Kitabxanaşünaslığın tədqiqində bu mərhələnin yeniliyini prof. A.A.Xələfov Hegelin tezis-antitezis-sintez prinsipləri əsasında aşkarlayır. Ölkəmizdə kitabxanaşünaslığın inkişafı yoluna ötəri nəzər saldıqda məlum olur ki, kitabxanaşünaslıq məhz bu qanun əsasında inkişaf etmişdir. 1917-ci ildən 1990-cı ilə qədər inkişaf bu yolla getmiş tezisə qarşı antitezis qoyulmuş, nəticədə isə sintezlə yekunlaşmışdır.

Belə bir proses diqqəti cəlb edir ki, antitezis mərhələsi, yəni inkar daimi deyil, həmişə davam etmir, o gec-tez sintez mərhələsi ilə əvəz olunur. Bu mərhələdə inkar edilmiş, rədd edilmiş ideyalar yeni keyfiyyətdə, daha təkmilləşmiş formada meydana çıxır.

Bununla yanaşı kitabxanaşünaslığın metodologiyası üçün fəlsəfənin digər kateqoriyaları - **mahiyyət və təzahür, məzmun və forma, səbəb və nəticə, tam və hissə** və s. mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu kateqoriyalara istinad edərək, kitabxanaşünaslıq tədqiqatlarında onlardan istifadə etmək tədqiqatçıları ciddi elmi metodlarla və vasitələrlə silahlandırır, kitabxanaşünaslığın inkişafını obyektiv dərk etməyə yönəldir.

Cəmiyyətin inkişafının yeni mərhələsinə qədəm qoyulduğu hazırkı mürəkkəb şəraitdə kitabxana işinə fəlsəfi cəhətdən yanaşmaq zərurəti meydana çıxır.

Əməkdar elm xadimi, prof. A.A.Xələfov bu barədə fikrini belə yekunlaşdırır: Bu zərurət kitabxana işinin fəlsəfəsini öyrənən müstəqil "kitabxana fəlsəfəsi" fənninin formalaşmasını mühüm bir vəzifə kimi filosofların və kitabxanaşünasların qarşısında qoyur.

ƏDƏBİYYAT

1. Соколов А.В. *Философия и Библиотековедение: приглашение к размышлению*//Науч. и тех. биб.- ки.-1996.-№6.-С.3-15.
2. Rüstəmov Y. *Mədəniyyət və sivilizasiya: milli regional və ümumbəşəri dəyərlər. Mədəniyyətin fəlsəfi anlayışı* // Mütərcim.-2000.-№4.-S.77-81.
3. Xələfov A.A. *Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik*.-B., 2001.-398 s.
4. *Fəlsəfə: Dərslik* .-B., 1997.-374 s.

Элчин Ахмедов

ФИЛОСОФСКИЕ ФАКТОРЫ В ИССЛЕДОВАНИЯХ БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЯ

Резюме

В статье раскрывается роль и место философских аспектов в библиотековедческих исследованиях. Философские аспекты имеют важное значение в формировании библиотековедения как научной дисциплины. Этим и объясняется необходимость выделения библиотечной философии, как самостоятельной дисциплины.

Knyaz ASLAN
Baş müəllim

MÜASİR CƏMIYYƏT VƏ BƏDİİ ƏDƏBİYYATIN TƏBLİĞİ PROBLEMLƏRİ

Oxucuların estetik tərbiyəsi sahəsində kitabxanaların əsas vəzifələri onları keçmiş və müasir bədii sərvətlərin geniş dairəsi ilə tanış etməkdən, milli və xarici incəsənətin humanist ənənələrini aşkara çıxarmaqdan, ədəbi-bədii tənqidin, ədəbiyyatşünaslığın, sənətsünaslığın, estetikanın ən yaxşı nümunələrini təbliğ etmək yolu ilə, incəsənətin ayrı-ayrı növlərinin kompleks təbliği və onların qarşılıqlı əlaqəsi, qarşılıqlı təsiri, qarşılıqlı zənginləşməsi yolu ilə oxucuların estetik səviyyəsini və bədii qavrayış mədəniyyətini yüksəltməkdən ibarətdir.

Kitabxana işində oxucuların estetik tərbiyəsi üzrə iki cəhət bir-biri ilə üzvi şəkildə bağlıdır. Onlardan birincisini estetik təhsil və ya maarifləndirmə adlandırmaq olar. Bu, oxucuların estetika sahəsində elə konkret biliklər qazanmasına kömək etmək deməkdir ki, onları gözəllik qanunları ilə dünyaya və yaradıcılığa estetik münasibətin tərbiyə edilməsi ağılsızdır. Burada söhbət, hər şeydən əvvəl, bədii mədəniyyətin (ədəbiyyat, təsviri incəsənət, teatr, musiqi, kino) tarixini, həmçinin incəsənətin əsas inkişaf qanunlarını, istiqamətlərini, məktəblərini, üslublarını və s. dərindən bilməkdən gedir. Lakin diqqəti yalnız oxucuların estetik biliklərinin zənginləşdirilməsinə yönəltmək olmaz. Burada ikinci cəhət – estetik zövq tərbiyəsi, insanın estetik duyğu mədəniyyətini də qeyd etmək lazım gəlir.

Gerçəkliyin estetik dərk, sənət əsərlərinin qavranılması və qiymətləndirilməsi adətən onların ideya istiqamətlərinin ya təsdiq, ya da inkar olunması ilə bu və ya digər estetik zövq əsasında meydana gəlir. Estetik zövq estetikliyi başa düşmək, gözəlliyi və çirkinliyi fərqləndirmək, estetik təzahürlərə qiymət vermək qabiliyyətidir. Estetik zövq, bir qayda olaraq, estetik qiymətlərin məcmusunu və sistemini təşkil edən qiymətləndirmə xarakterinə malikdir. Onlar artıq

mövcud olan estetik təzahürlərlə ünsiyyət təcrübəsi əsasında və cəmiyyətin, onun ayrı-ayrı üzvlərinin müəyyən estetik biliklərinə, baxışlarına, inanclarına, təsəvvürlərinə uyğun olaraq yaranır.

Ayrı-ayrı oxucuların estetik zövqləri ictimai estetik normalar anlayışı ilə tam şəkildə üst-üstə düşməyə də bilər. Cəmiyyətdə müxtəlif estetik zövqlər mövcuddur. Onların müxtəlifliyi bir sıra amillərlə bağlıdır: həm milli, həm psixoloji, həm peşə (ixtisas), həm təhsil, həm də fərdi fərqlər və ya xüsusiyyətlər öz izini qoyur və hər bir oxucunun estetik zövqünün özünəməxsusluğunu şərtləndirir.

Estetik tərbiyə problemini araşdıran bəzi mütəxəssislər bu fikirdədilər ki, estetik zövqlərin sonsuz müxtəlifliyinə xüsusi diqqət yetirmək, onların formalaşmasına təsir etmək üçün cəhd göstərmək qətiyyən lazım deyil. Əlbəttə, biz bu cür mövqe ilə razılaşa bilmərik.

Kitabxanaçı bilməlidir ki, fərdi estetik zövqlər ictimai estetik zövqlər sistemi əsasında, milli ideologiya əsasında, sinfi və milli dəyərlər qarşısında ümumbəşəri sərvətlərin və maraqların birincilik kəsb etməsi əsasında inkişaf edir. Bu ümumbəşəri dəyərlər yüz illərdir ki, dünya bədii mədəniyyəti tərəfindən təsdiq edilir.

Kitabxanaçı estetik zövqlərin müxtəlifliyinin hüdudlarını dəqiq müəyyənləşdirməli, onların məziyyətlərinin sərhəddən kənara çıxdığını və səviyyəsizliyə yuvarlandığını görməli, özünün istifadəsində olan bütün vasitələrlə incəsənətdə, həyatda və məişətdə olan gözəlliklərə formal aludəçiliklə və ya zəif təsəvvürlər şəklində təzahür edən zövqsüzsüklə mübarizə aparmalıdır.

Bir çox oxucuların, xüsusilə gənclərin klassik bədii ədəbiyyatla, ciddi musiqi əsərləri ilə, rəngkarlıqla maraqlanmaması, yalnız detektiv və macera janrında yazılmış kitablara həvəs göstərməsi, bayağı estrada musiqisini dinləməyi üstün tutması kitabxanaçını narahat etməlidir. Kitabxanaçılar hər hansı bir bədii əsərin müsbət məziyyətlərini və çatışmazlıqlarını aşkara çıxarmaqda oxuculara kömək göstərməli, onlara ciddi mütaliə zövqü aşılamalıdır. Bunlar ona görə vacibdir ki, oxucuların tək-cə estetik zövqləri deyil, həm də mənəvi simaları, dünyagörüşləri məhz bu yolla formalaşır.

Azərbaycanın keşməkeşli tarixi keçmişini, xalqımızın yadelli işğalçılara qarşı mübarizəsini, azadlıq və müstəqillik ideyalarını, Böyük Vətən müharibəsi illərində alman faşistləri ilə və indiki dövrdə Qarabağı zəbt etmiş erməni təcavüzkarları ilə ölüm-dirim savaşını, doğma Vətənin xoşbəxt gələcəyi naminə öz ömürlərini girov qoymuş mətin insanların taleyini yüksək səviyyədə əks etdirən bədii əsərlərin məqsədyönlü təbliği kitabxanaçının həmişə diqqət mərkəzində dayanmalıdır. Estetik tərbiyə yalnız incəsənətə və bədii

ədəbiyyata marağın və onu dərk etmək qabiliyyətinin inkişafı ilə başa çatmır. İnsan təkcə incəsənətdəki gözəlliklərin tələbatçısı deyil, həm də həmin gözəlliyin yaradıcısıdır. Bədilik insanı həyatda qurub-yaratmağa, faydalı işlər görməyə ruhlandırır, hər bir kəsi nəcibləşdirir. Müasir cəmiyyət müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusunun qarşısında gözəlliklər yaratmaq qabiliyyətini formalaşdırmaq vəzifəsini qoymuşdur. Kitabxanalar oxuculara həyatımızdakı gözəllikləri tapmağa, əsl gözəlliyi saxta gözəllikdən, eybəcərlikdən, çirkinlikdən, yaramazlıqdan, kifirlikdən seçməyə kömək göstərir.

Oxucuların estetik qabiliyyətlərinin inkişafına təsir göstərilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qavrayış, başqasının dərdinə şərik olmaq və həyatın bütün sahələrində gözəlliyi qiymətləndirmək qabiliyyətlərinin formalaşdırılmasına yönəldilmiş fəaliyyət növləri bu qrupa daxildir. Bədii əsərlərin müzakirəsi, oxucu konfransı kimi ənənəvi kitabxana işi formaları iki və daha artıq incəsənət növünün sintezinə əsaslandığından get-gedə kitabxanaların fəaliyyətində daha geniş şəkildə yayılmağa başlamışdır.

Oxucuların fəallığının və yaradıcılığının yüksəldilməsinə təsir göstərən kitabxana fəaliyyəti incəsənətin bu və ya digər növləri ilə maraqlanan oxucuları birləşdirən dərnəklər və klublar kimi mürekkəb kompleks forma və metodlarla bağlıdır. Bu forma və metodlar şəxsi və ictimai əhəmiyyətli hadisə kimi başa düşülən yaradıcı estetik fəallığın inkişafına xidmət edir.

Estetik tərbiyə yalnız bədii ədəbiyyata və incəsənətə marağın tərbiyəsi ilə, onu başa düşmək qabiliyyətinin inkişafı ilə məhdudlaşmır.

Estetik tərbiyənin əsas məqsədi bir-biri ilə sıx bağlı olan iki mühüm vəzifənin həyata keçirilməsindən ibarətdir. Birinci vəzifə hər bir insanın estetik təhsilə yiyələnməsinə nail olmaq və onu bədii-estetik sərəvətlərin tərbiyəli tələbatçısına çevirməkdir. İkinci vəzifə isə hər bir oxucunu estetik mədəniyyət subyektinə çevirmək, onu bədii-estetik yaradıcılıqda iştiraka cəlb etməkdir. Bu iş eyni zamanda keçmiş mədəni irsin qorunmasını tələb edir. Başqa sözlə, akademik D. Lixaçovun obrazlı şəkildə «mədəniyyətin ekologiyası» adlandırdığı əlverişli mədəni-psixoloji mühitin mühafizə edilməsi və ona qayğı göstərilməsi aktual məsələ kimi meydana çıxır. Belə ki, insan məhz həmin mühitdə yaşayır və işləyir. Buraya həm keçmiş abidələrin qorunub saxlanması, həm də yüksək mədəniyyət ünsiyyətinin tərbiyəsi (o cümlədən mehribanlıq, qayğıkeşlik, nəzakət, ədəb, mərhəmət, rəhmətlik, mərifət və s. kimi keyfiyyətlər) daxildir.

Oxucuların bədii-estetik tərbiyəsinin bir sıra səviyyələrə və pillələrə ayrılması metodoloji və təcrübi münasibətdə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu fərqlənmənin (təbəqələşmənin) əsasında oxucunun estetik sərəvətlər sistemini mənimsəməsi dərəcəsi, oxucunun estetik və bədii inkişafın həqiqi subyektinə çevrilməsi dərəcəsi dayanır.

Tərbiyəliliyin ilkin (başlangıç) səviyyəsi (mərhələsi) estetik və bədii sərəvətlərdən istifadənin, onların yenidən təkrarlanmasının üstünlüyü ilə bağlıdır. O, eyni zamanda qarşısızalmaz təbiiyin çox böyük xüsusi çəkisi və hətta bədii-estetik zövqün meydana çıxması və formalaşması sahəsində müəyyən ölçüdə qarmaqarışıqlıqla estetik baxımdan inkişaf etməməsi, bədii təhsildə çatışmazlıq müşahidə olunur, bədii qarışıqlıq, estetik zövqsüzlük, dəyişkən dəbə aludəçilik, həyatda davranışın estetik üslubunu tapa bilməmək bacarıqsızlığı faktlarına rast gəlinir.

Tərbiyəliliyin orta səviyyəsi (mərhələsi) səmərəli bədii təhsillə, keçmiş estetik və bədii irsin mənimsənilməsi ilə, gözəllik qanunlarının və onların təsir mexanizminin dərk olunması ilə, estetik geriliyin və pis bədii zövqün təsadüfi təzahürlərinin təsirli, sistemli və özünütənqid şəraitində aradan qaldırılması ilə xarakterizə edilir.

Tərbiyəliliyin yüksək səviyyəsinə (mərhələsinə) tam şəkildə incəsənətə və gözəllik qanunları üzrə yaradıcılıq ustalığına dərindən yiyələnmə, həqiqi bədii azadlıq, incəsənətin bütün növlərindən və janrlarından yaxşı xəbərdar olmağa imkan yaradan mühüm bədii məlumata malik olmaq (bədii erudisiya), yaradıcı şəkildə inkişaf etmiş şəxsiyyətin universal qaydada ahəngdar formalaşması, həyatı davranışın özünəxas üslubunun işlənilməsi, ahəngdar həyat tərzinin vərdiş və ənənələrinin aşkara çıxarılması xasdır.

Ən yüksək səviyyə (mərhələ) bütün tərəflərin tamlığını və şəxsiyyətin bədii-estetik inkişafının bütün tərəflərinin və cəhətlərinin tamlığını nəzərdə tutur.

Oxucuların estetik tərbiyəsi üzrə kitabxana işi ideya, əmək və əxlaq tərbiyəsi ilə sıx əlaqədə həyata keçirilir. İndiki dövrdə estetik tərbiyənin rolunu təhlil etmədən ictimai münasibətlərin təkmilləşdirilməsi, mənəvi-əxlaqi dəyərlərin təsdiqlənməsi haqqında danışmaq mümkün olmaz. Müasir cəmiyyətdə o insan yüksək estetik dəyərlərə malik olur ki, o, həm yaradıcılığa fədakarcasına can atsın, həm insanlarla münasibətində yüksək mədəniyyət nümayiş etdirsin, həm xarici görünüşü gözəl olsun, həm də fiziki cəhətdən sağlam böyüsun. Bu cəhətlərə malik olan insan kamil şəxsiyyət sayıla bilər. Fiziki kamillik özündə təkcə gücü, gözəlliyi, çevikliyi deyil, eyni

zamanda sağlamlığı, işgüzarlığı, uzunömürlülüüyü əhatə edir. İnsanın fiziki mədəniyyət səviyyəsi ilə onun həyatının dəyəri arasında bilavasitə əlaqənin mövcudluğunu başa düşməkdə insanlara kömək etmək kitabxana fəaliyyətinin mühüm vəzifəsi və əsas istiqamətlərindən biridir.

Elə buna görə də müstəqil Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında hər kəsin istirahət hüququ, sağlam mühitdə yaşamaq hüququ, mədəni həyatda iştirak etmək, mədəniyyət təsisatlarından və mədəni sərvətlərdən istifadə etmək hüququ, sağlamlığını qorumaq hüququ təsbit edilmişdir.

Oxucuların estetik tərbiyəsi ilə məşğul olan kitabxanaçılar bilməlidirlər ki, kitabxana xidməti prosesində insanın fiziki kamilliyi ilə bağlı olan bir sıra tərbiyəvi, təhsil və başqa vəzifələr həyata keçirilir. Təhsil vəzifələri həyati əhəmiyyət kəsb edən mühüm tətbiqi idman bacarıq və vərdişlərinə yiyələnməkdə, fiziki mədəniyyətin nəzəri və metodik əsaslarını öyrənməkdə oxuculara təsir göstərmək üsullarını özündə əks etdirir. Bu biliklər əsasında fiziki mədəniyyət və idman məşğələləri ilə müntəzəm məşğul olmağın faydasına və zəruriliyinə inam formalaşır. İnam isə öz növbəsində bütün həyat boyu bu cür xeyirli məşğələlərə tələbat formalaşdırır.

Bir cəhəti də yaddan çıxarmaq olmaz ki, kitabxanalarda oxucularla işin əsas məqsədi – hərtərəfli inkişaf etmiş fəal Azərbaycan cəmiyyəti qurucularının tərbiyəsi ölkəmizdəki bütün kitabxana sistemlərinin fəaliyyətinin təşkilində metodoloji əsas kimi çıxış etməlidir.

Görkəmli alimlər və pedaqoqlar gənc nəslin hərtərəfli hazırlığının vacibliyini və müxtəlif fəaliyyət növləri üzrə onların qabiliyyətlərinin inkişafının zəruriliyini dəfələrlə qeyd etmişlər. Bununla belə, bu heç də o demək deyil ki, insan bu gün həkim, sabah müəllim, birisi gün memar, daha birisi gün mühəndis və s. olmalıdır. Şəxsiyyətin hərtərəfliyi sərhədsiz universallıq demək deyildir, insanın bütün yüksək potensial imkanlarının bir yerdə cəmləşməsidir.

Kitabxanacıdan tələb etmək olmaz ki, o, oxucularla işdə elmin, texnikanın, incəsənətin bütün sahələrinə eyni dərəcədə diqqət yetirsin. Bu, səthi münasibətə, üzdən yanaşmaya gətirib çıxarar. Texnikanın, tibbin, hüququn, tarixin və s. əsaslarını və nəticələrini bilən insan həqiqətən təhsilli, elmi, ziyalı şəxsdir. O, doğrudan da ideala doğru addımlayır. Lakin hər bir məsələyə qətiyyənlə səthi münasibət bəsləmək, üzdən yanaşmaq olmaz, hər bir kəsin özünün ixtisası olmalı, o, öz işini bilməli, bununla birlikdə hər hansı bir bilik sahəsi ilə maraqlanmalı və ondan baş çıxarmalıdır.

Hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyətin ifadəsi olan oxucu maraqlarının müxtəlifliyi sadəcə oxşar maraqların cəmi deyil, bir-biri ilə sıx bağlı olan və əsas maraq ətrafında birləşən ahəngdar maraqlar sistemidir. Bu zaman az inkişaf etmiş maraqlar oxucunu əsas maraqlardan ayırmır, əksinə, onun inkişafına kömək edir, onu yeni detallarla tamalayır. Müxtəlif ünsürlərin vahid ümumi mərkəz ətrafında bu cür təbii şəkildə cəmləşməsi son nəticədə şəxsiyyətin hərtərəfli və ahəngdar inkişafına aparır.

Bədii ədəbiyyatın oxucular arasında təbliği sahəsində qazanılmış ciddi uğurları inkar etmədən göstərmək lazımdır ki, son zamanlar əhalinin bir hissəsinin müəyyən səbəblər üzündən kitabxanadan və mütaliədən uzaq düşməsi kəskin problemlər yaradır. Təkcə Azərbaycanı deyil, dünyanın inkişaf etmiş dövlətlərini belə qorxuya salan bu problem ölkədə baş verən ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi hadisələrdən asılı olan, onların səviyyəsinə uyğun şəkildə dəyişən mürəkkəb funksional savadsızlıq təhlükəsinin meydana çıxması ilə bağlıdır. Hazırda bu hadisə görkəmli alimlər tərəfindən öyrənilir və bir sıra ölkələrin elmi ictimaiyyəti onun səbəblərini dərk edir.

Funksional savadsızlıq nə deməkdir? Bu fenomen savadsızlıq haqqında ənənəvi təsəvvürlərlə uyğun gəlmir. YUNESKO-nun müəyyənləşdirdiyinə görə, bu termin mütaliə və yazı vərdişlərini əhəmiyyətli dərəcədə itirən, gündəlik həyatla bağlı qısa və sadə mətni qavramaq iqtidarında olmayan hər hansı bir şəxsə şamil edilə bilər.

Funksional savadsızlıq gündəlik həyatda necə təzahür edir? Nə üçün o, cəmiyyət üçün təhlükəli hadisə kimi qiymətləndirilir? Bu prosesin inkişaf səbəbləri nə ilə bağlıdır? Onun aradan qaldırılmasında bədii ədəbiyyat və incəsənətə dair əsərlər nə kimi rol oynaya bilər?

Bu suallara qısaca olaraq cavab verməyə çalışaq.

Bir çox alimlər bu hadisəni müxtəlif cür izah edir və onun ayrı-ayrı cəhətlərini vurğulayırlar. Bu hadisənin şərh zamanı onların istifadə etdikləri terminlər də cürbəcürdür: “funksional savadsızlıq”, “ikinci savadsızlıq”, “yarımsavadsızlıq”, “oxumayanlar”, “ailə savadsızlığı” və s.

Mütəxəssislərin fikrincə, bu problem ona görə mürəkkəbdir ki, gizli xarakter daşıyır. Belə ki, adətən yaşlı nəsillərin təhsil və tərbiyəsindəki qüsurları gizlətməyə çalışır, bacarıqsızlıqlarını, bilməməklərini, məlumatlı olmadıqlarını və digər çatışmazlıqlarını ört-basdır etməyə səy göstərirlər. Bunlar isə müasir informasişlaşmış cəmiyyətdə uğur qazanmağa maneçilik törədir.

Funksional savadsız valideynlər ailədə uşaqlarının tərbiyəsi ilə bağlı çətinliklərlə qarşılaşırlar. Onlar məktəbli övladlarının hər hansı bir tanınmış şair və ya yazıçı haqqında sadə sorğularına cavab verə bilmir, hekayəni novelladan, povesti romandan, dastanı nağıldan, qoşmanı gərayıdan və s. fərqləndirməyi bacarmır, hətta birinci sinif şagirdlərinin öyrəndikləri məşhur "Azərbaycan", "Bakı", "Keçi", "Dovşan", "Xoruz", "Pişik", "Uşaq və buz", "Yaz günləri" kimi şerlərin məzmununu və ideyasını övladlarına başa salmağa çətinlik çəkiirlər.

İnsanı funksional savadsızlığa gətirib çıxaran səbəblər sırasında ailədə normal həyat tərzinin olmaması, ata, ana və uşaqlar arasında mədəni davranışın və yüksək ünsiyyət mədəniyyətinin çatışmaması, orta məktəbdə zəif dərslər keçilməsi, müəllimlərin tədris etdikləri fənni dərindən bilməməsi, Azərbaycan dili və ədəbiyyatı dərslərinin cansıxıcı aparılması, mədəniyyət müəssisələrinə, o cümlədən kitabxanalara üzdənirəq münasibət bəslənilməsi, həmçinin uşaq, məktəb, gənclər və kütləvi kitabxanaların oxucularla işdə fəallıq göstərməməsi, bədii sözün gücündən səmərəli istifadə etməməsi və s. kimi problemlər sadalanır. Bunlardan başqa, bazar iqtisadiyyatının doğduğu sosial çətinliklər, müharibə vəziyyətinin yaratdığı problemlər, bir sıra məsələlərlə əlaqədar məktəbyaşlı uşaqların dərslərdən yayınaraq müxtəlif yollarla çörəkpulu qazanmaq cəhdi və başqa amillər də savadsızlığın dairəsinin genişlənməsində öz mənfi rolunu oynayır.

Müasir mərhələdə ənənəvi mədəniyyət, təhsil və tərbiyə institutlarının təsir gücünün zəifləməsi, eyni zamanda kütləvi informasiya vasitələrinin (KİV-in), o cümlədən mətbuatın, televiziyanın, radi-onun, videotexnikanın, audiotexnikanın və s. rolunun güclənməsi də xüsusi qeyd edilməlidir. Kompüter oyunlarının və internet şəbəkəsi xidmətinin rəngarəngliyini də buraya əlavə etsək, onda mütaliənin yavaş-yavaş arxa plana keçdiyinin şahidi ola bilərik ki, bu da bütün dünyada şəxsiyyətin sosiallaşdırılmasının xüsusiyyəti kimi dəyərləndirilir. Hazırda bir çox ölkələrdə, həmçinin Azərbaycanda "vizual", "video", "elektron" adlanan mədəniyyət inkişaf etməkdədir. Bununla bağlı mədəniyyətin "ev" və ya "şəxsi" formalarının rolu artır. Məsələn, ev kitabxanası, şəxsi fonoteka, şəxsi videoteka, ev kompüter oyunları və s.

Hələ XX əsrin 70-80-ci illərində Qərbi ölkələrində kütləvi informasiya vasitələrinin, ilk növbədə isə televiziyanın geniş yayılması mütaliə böhranı prosesinə gətirib çıxarmışdı. Gənc və yaşlı nəslin mütaliəyə marağı kəskin şəkildə azalmışdı və televiziya verilişlərinə baxmaq həvəsi xeyli artmışdı. Bu gün Azərbaycanın düşdüyü vəziyyəti

yəti təxmini də olsa təsəvvür etmək üçün bu mərhələni çoxdan keçmiş bir sıra ölkələrə dair konkret misallar göstərmək məqsəduygundur.

1980-ci illərdə "Ştern" jurnalının apardığı tədqiqatlar əsasən, Almaniyada 8 yaşdan 12 yaşa qədər olan uşaqların 88 faizi sutka ərzində bir neçə saat televizora baxmış, qızların 46 faizi, oğlanların isə 24 faizi mütaliəni əyləncəli məşğuliyyət hesab etmişlər. Bu gün Almaniyada kütləvi informasiya vasitələri (xüsusilə televiziya) birinci yerdə, mütaliə isə ikinci yerdə durur.

1990-cı illərin əvvəllərində Almaniyada aparılmış tədqiqatın nəticələrinə görə, 9 yaşdan 11 yaşa qədər olan uşaqlar gün ərzində orta hesabla 3 saat KİV-dən istifadə edirlər. Bunun yarısı televiziya verilişlərinə baxmağa, yarısı isə audiokasetlərə qulaq asmağa və mütaliə etməyə sərf olunur. 11-12 yaşlı uşaqlar isə gün ərzində 5 saata yaxın televizora baxır, həmçinin qəzet və jurnal oxumağa vaxt tapırlar. Bir çox uşaqların fərdi televizorları da vardır.

1988-1992-ci illərdə fransız gəncləri arasında mütaliənin rolu xeyli azalmışdır. Əgər 1988-ci ildə 8-16 yaş arasında olan yeniyetmələrdən 25 faizi 3 ay müddətində heç bir kitab oxumamışdısa, 1992-ci ildə onların sayı 25 faizə çatmışdır. 14-16 yaşlı yeniyetmələr arasında bu göstərici daha təhlükəli olmuşdur: 1988-ci ildə 17 faiz, 1992-ci ildə 33 faiz. Buna baxmayaraq hətta uşaqların və yeniyetmələrin asudə vaxtında mühüm yer tutan kinofilmlərə baxışı videooyunlar əvəz edə bilməmişdir. Hər iki yeniyetmədən biri belə hesab etmişdir ki, mütaliə gücdür, qüvvətdir. 14-16 yaşlı oğlanlardan 51 faizinin fikrincə, mütaliə gərginliklə bağlıdır, 28 faizi isə bu fikirdədir ki, mütaliə ağır öhdəlikdir.

İngiltərədə uşaq mütaliəsinin sosioloji tədqiqatının nəticələri göstərir ki, son 20 ildə uşaqların mütaliəsinin əsas göstəriciləri dəyişməse də, uşaqlar yaşa dolduqca kitab mütaliəsinin azalması meylləri müşahidə olunur. Çox kitab oxuyan uşaqlar bir qayda olaraq televizora az baxırlar. Bu tədqiqatın nəticələrinə görə, KİV uşaqların mütaliəsinə təzyiq göstərmir.

Danimarkada televiziya və video ailə həyatında əsas yer tutur. Sosial Tədqiqatlar İnstitutunun 1987-ci il məlumatına əsasən, məktəblilərdən 30 faizinin evlərində videomaqnitafon var. Bu ailələrdə uşaqlar demək olar ki, hər gün videofilmləri seyr etmişlər. Bundan başqa, şagirdlər həftədə 10 saata yaxın televizora baxmışlar. Müqayisə üçün: ABŞ-da uşaqlar həftə ərzində 25 saat televiziya verilişlərini seyr edirlər.

Hazırda Polşada uşaqların və gənclərin müəllim və yazı vərdislərinin pisləşməsi müşahidə olunur. Kitab və Müəllim İnstitutunun məlumatına görə, 1994-cü ildə 15-18 yaşlı gənclərin 18 faizi il ərzində heç bir kitab oxumamışdır. Eyni zamanda natamam orta məktəb məzunlarından 17 faizi polyak dilində tərtib olunmuş testləri oxuyub başa düşmürlər.

Yaponiyada "televiziya uşaqları" kimi tanınan gənc nəslə "terebiko" adlandırırlar. Bu ölkədə uşaqlar körpə yaşlarından televizora baxırlar. Üç yaşlı uşaq hər gün orta hesabla 3 saatdan çox televizor qarşısında vaxt keçirir. İbtidai siniflərdə təlim proqramı cəmi 964 saat olsa da, yapon uşaqları 80-ci illərin əvvəllərində bir il ərzində 1000 saat televizor ekranına baxmışlar. Yaponiya Mədəniyyət Nazirliyinin məlumatına görə, kiçikyaşlı məktəblilərin 17 faizi hər gün 6 saat televiziya verilişlərini seyr etmişlər.

Başqa tədqiqatların nəticələrinə əsasən, 10-15 yaşlı uşaqların 90 faizə qədər böyük üçün nəzərdə tutulmuş televiziya proqramlarını izləmişdir. 1980-ci illərdə uşaqların 76 faizi televiziya verilişlərinə baxmağa maraqla göstərmişdir.

Televiziya mədəniyyəti ilə müəllim mədəniyyəti arasında fərqlər çoxcəhətli olsa da, sosioloqların çoxu üç əsas fərqi vurğulayırlar.

Birincisi, diqqət tipidir. Televiziya anlaşılıq olduğuna, asanlıqla başa düşüldüyünə, xüsusi qavrayış hazırlığı tələb etmədiyinə görə dağınıq diqqət yaradır. Müəllim isə diqqətin bir yerə cəmlənməsini tələb edir.

İkincisi, məzmunun xüsusiyyətidir. Televiziya sayısız-hesabsız, cürbəcür məlumatlar mənbəyidir. Bütün bu məlumatlar maraqlı, cəlbedici olsa da, dağınıq və sistemsizdir. Onlar səpələnmiş mozaikaya bənzəyirlər və dünyanın tam mənzərəsini yaratmırlar. Kitab isə müəssəkkil materiallardan ibarətdir. Kitab biliklər, müşahidələr, obrazlar, həyəcanlar, duyğular sistemidir, tamlıq və bütövlükdür.

Üçüncüsü, qavrayış xarakteridir. Televiziya sürət, temp, dinamika, tez-tez dəyişən hərəkət deməkdir. Müəllim, xüsusilə bədii ədəbiyyatın müəllimi isə həmişə asta-asta, düşüncəli şəkildə, tələsmədən, səssiz-səmirsiz oxunuş tələb edir. Oxucunun ədəbi obrazları yaddaşında canlandırması üçün müəyyən vaxt lazım gəlir. Müəllim yaradıcılıq deməkdir, o, boş-boşuna tələsməyi sevmir.

Tədqiqatlar və müşahidələr göstərir ki, televiziya tərbiyəsi xüsusilə uşaqlarda, həmçinin böyükklərdə dağınıq diqqət, sistemsiz təfəkkür, qarışıq yaddaş əmələ gətirir, eyni zamanda dünyanın cırıl-mış, parçalanmış mənzərəsini formalaşdırır, təsəvvürün səviyyəsini kəskin şəkildə aşağı salır. İnsanlarda tələskənlik meyilləri özünü bə-

ruzə verir. Onlar nitqlərində çətinlik hiss edirlər, danışmaq zamanı bir əşyadan digərinə keçərkən tərəfçılığa yol verir, lügət ehtiyatından, ağılı itiliyindən və s. istifadə edə bilmirlər. Bütün bunlar isə passiv sürət, yəni hər cür tələskənlik və hiyləgərlik üçün əlverişli şərait yaradır.

Son illər Azərbaycanda bir neçə özəl televiziya kanalının açılması, onların milli mentalitetimizə yabançı verilişləri və kinofilmləri müntəzəm olaraq efirə verməsi, özəl radio dalğalarında yad əcnəbi ləhcələrə uyğunlaşdırılan Azərbaycan dilinin qol-qabırğasının sındırılması, qarmaqarışmış səs-küy yığınının səhərdən axşamadək "dünya musiqisi" adı ilə dinləyicilərə sığınması, üzdeyən qəzet və jurnalların sayının çoxalması və öz səviyyəsi materialları ilə gənc nəslin bədii-estetik zövqünü korlaması ciddi mədəni təhlükədən xəbər verir.

Bunların qarşısını almaq üçün cəmiyyətdə sosial institut kimi qəbul edilmiş kitabxanalar Mədəniyyət Nazirliyi və Təhsil Nazirliyi ilə birgə xüsusi tədbirlər planı işləyib hazırlamalı, yüksək əxlaqi dəyərlərə malik olan bədii ədəbiyyat nümunələrini geniş oxucu kütləsi arasında məqsədyönlü şəkildə təbliğ etmək üçün konkret tədbirlər həyata keçirməlidir. Bunun üçün uzun illər ərzində sınaqdan keçmiş ənənəvi iş üsullarından istifadə etməklə yanaşı olaraq yeni dövrün tələblərinə cavab verə bilən orijinal metodların yaradılmasına və tətbiqinə töhfə verilməsinə də ciddi diqqət yetirilməlidir.

Son zamanlar şair və yazıçıların yeni nəşr olunmuş kitablarının təqdimat mərasimlərinin (prezentasiyalarının) keçirilməsi kitabxanaların daha çox iştirak etdiyi kütləvi üsullardan biridir. Bu cür təqdimat mərasiminin üstün cəhətləri budur ki, burada kütləvi işin həm əyani, həm də şifahi formaları bir-birini tamamlayır, müəllimin və kitab haqqında mülahizələrini söyləyən tanınmış mütəxəssislərin tədbirdə iştirakı təmin edilir, oxucular həmin əsərin məzmunu ilə daha dolğun şəkildə tanışlıq imkanı qazanırlar. Təqdimatın keçirilməsində adətən kitabın müəllifi və kitabı çapdan buraxmış nəşriyyat maraqlı tərəfi iştirak edirlər. Ona görə də onlar çox vaxt təşəbbüsçü rolunda olurlar. Kitabxana bu zaman ona çalışmalıdır ki, tədbirdə daha elmi oxucular, ədəbiyyat və incəsənət sahəsində tanınmış mütəxəssislər, müzakirə olunacaq kitab haqqında inandırıcı fikirlər söyləyə biləcək şəxslər iştirak etsinlər. Təqdimat mərasimində bir qayda olaraq satış sərəhsinin təşkil olunması da yenilik kimi qiymətləndirilməlidir.

Müşahidələrimiz göstərir ki, bir çox hallarda bu cür təqdimat mərasimləri kitabxanalarda deyil, orta və ya ali məktəblərdə, ayrı-

ayrı idarələrdə və səfirliklərdə təşkil edilir. Kitabın təbliği baxımından bu nə qədər cəlbədicə olsa da, bəzən kitabxanaların həmin tədbirlərdə təmsil edilməməsi təəssüf doğurur. Əlbəttə, bazar iqtisadiyyatı şəraitində öz kitabını hər hansı bir nəşriyyatda çap etdirmək üçün sponsor axtaran müəllif əsəri nəşr olunandan sonra onun prezantasiyasını məhz xeyriyyəçilik missiyasını həyata keçirmiş müəssisədə təşkil etmək istəyir. Burada qeyri-adi heç nə yoxdur. Lakin kitabxanaçılar həmin müəlliflə əlaqə saxlayaraq bu tədbirin keçirilməsinin onlara həvalə olunmasının daha məqsədəuyğunluğunu ona başa sala bilsələr, şübhəsiz ki, kitabxananın nüfuzu ictimaiyyət arasında bir az da artar.

Bundan başqa, oxuculara fərdi, qrup və kütləvi xidmət göstərəkən kitabxanaçı bədii əsərlərin və incəsənət ədəbiyyatının daha səmərəli təbliği üçün bir sıra tələblərə əməl etməlidir. Fərdi xidmətin üstünlüyü ondadır ki, bu zaman kitabxanaçı oxucuların sorğularını yerinə yetirirəkən və tələblərini ödəyərkən həm də müxtəlif məzmunlu ədəbiyyat haqqında məlumat verir, kitab seçməkdə kömək edir, müəyyən əsərləri tövsiyə edir və bu nəşrlərdən istifadəyə yardımçı olur.

Oxuculara bədii ədəbiyyatla fərdi xidmətin vəzifələrini belə qruplaşdırmaq mümkündür:

a) Oxucuların hər hansı bədii əsərə marağının və tələbatının daha dolğun ödənilməsi. Amerika kitabxanaşünası C.X.Şiranın sözləri ilə desək, "kitabxanaçılara əmək haqqını ona görə vermirlər ki, oxucuları rədd cavabı ilə yola salsınlar".

Kitabxanaçı özünü oxucunun yerində təsəvvür etməyi və onun tələbatını başa düşməyi bacarmalıdır.

b) Oxucuların müəyyən bir bədii kitabı sərbəst seçməyinə kömək göstərilməsi.

Bu zaman kitabxanaçı oxuculara kataloqdan düzgün istifadə etmək üçün tövsiyələr verməli, açıq rəf üsulundan bəhrələnməyin səmərəsini başa salmalı, yeri gəldikcə hər hansı bir bədii kitabın qısa məzmununu açmağı bacarmalıdır.

c) Şəxsiyyətin inkişafına və özünütəsdiqinə bədii ədəbiyyat vasitəsilə təsir göstərilməsi, oxucuların mədəni sərvətlərdən istifadə hüquqlarının həyata keçirilməsi.

Artıq sübuta yetirməyə ehtiyac yoxdur ki, kitabxanaçı dünyada nəşr edilən və kitabxanada mövcud olan ən yaxşı bədii əsərləri oxucuların diqqətinə çatdırmalıdır. Belə ki, bir sıra tədqiqatlarda göstəriləndi kimi, kitabxanaçı yalnız oxucuya xidmət göstərmir, eyni zamanda ona kömək edir, onun mütalisini düzgün istiqamətləndirir.

Bədii ədəbiyyatın təbliği zamanı ən çox istifadə edilən fərdi iş forması söhbətdir. Kitabxanaçının oxucu ilə söhbətinin məzmunu müxtəlif ola bilər: tövsiyə edilən bədii kitab haqqında, oxunmuş kitab haqqında, yeni daxil olmuş kitab haqqında, müzakirə edilmiş əsər haqqında və s. Elmi xarakterli kitablar haqqında söhbətdən fərqli olaraq, kitabxanaçı oxucu ilə bədii əsər haqqında söhbət edərkən təkcə kitabın məzmununa deyil, həm də xüsusiyyətlərinə diqqət yetirməlidir. Bu zaman o, əsərin məzmununu danışmamalıdır, əks halda oxucuda belə təsəvvür yarana bilər ki, artıq kitabdakılar haqqında hər şeyi bilir və daha onu oxumağa ehtiyac yoxdur.

Uşaqlar arasında bədii əsərlərin təbliği zaman isə kitabxanaçı başqa cür yanaşma tərzini seçməli, maraqlı doğurmaq üçün əvvəlcə seçdiyi kiçik parçaları oxumalı və ya kitabın məzmunu haqqında tamamlanmamış məlumat verməlidir. Təcrübə göstərir ki, kitabdan götürülmüş maraqlı bir əhvalatı danışmağa başlayıb yarıda kəsdikdə məktəbyaşlı oxucular dərhal əsəri oxumaq fikrinə düşürlər.

Müxtəlif kitabxanalarda apardığımız müşahidələr və kitabxanaçılarla ünsiyyətimiz belə deməyə əsas verir ki, tövsiyə xarakterli söhbətlərdən fərqli olaraq oxunmuş kitablar haqqında söhbətlərə ya ümumiyyətlə yer verilmir, ya da yalnız uşaq kitabxanalarında ona müraciət edilir. Doğrudur, kitabxanaçılar oxunmuş kitablar haqqında söhbətin əhəmiyyətini inkar etmirlər, lakin bu fikirdədir ki, belə söhbətlərin aparılması o qədər də vacib deyil və bu həmişə mümkün olmur. Bununla belə, oxunmuş kitab haqqında söhbət aydınlaşdırmağa imkan yaradır ki, oxucu həmin bədii kitabı oxuyub, ya oxumayıb? Kitabxanaçının tövsiyə etdiyi və ya oxucunun sərbəst seçdiyi bədii kitab nə dərəcədə anlaşılıqdır? Oxucu bu əsəri həvəslə mütaliə edib, yoxsa sadəcə olaraq vaxt keçirmək xatirinə vərəqləyib? Kitabxanadan alınmış bədii kitab oxucunun mənəvi aləminə müsbət, yoxsa mənfi təsir göstərib?

Daha bir aktual məsələ haqqında.

Məlumdur ki, XXI əsr informasiyalaşdırılmış cəmiyyət əsridir və artıq bir sıra böyük kitabxanalar öz fondlarına daxil olmuş yeni nəşrlər və materiallar haqqında oxuculara fərdi informasiya verirlər. Hələlik inkişaf etmiş ölkələrdə yayılmış bu xidmət üsulu pulludur və onun yaxın zamanlarda Azərbaycan kitabxanalarında da tətbiq ediləcəyi şübhə doğurmur. İşin mahiyyəti bundan ibarətdir ki, kitabxana öz fonduna daxil olmuş yeni ədəbiyyat haqqında və ya müəyyən mövzu üzrə nəşr edilmiş kitablar barədə ayrı-ayrı oxuculara müntəzəm məlumat vermək məsuliyyətini üzərinə götürür. Bu, informasiyanın seçilmiş yayılması elementlərindən isti-

fadə etməklə həyata keçirilir. Nəticədə, tutaq ki, Azərbaycan, rus, ingilis və başqa dillərdə çapdan çıxmış klassik və müasir ədəbiyyat nümunələri, yaxud XX əsrin poetik inciləri və ya macəra janrında yazılmış əsərlər haqqında oxucu operativ və dəqiq informasiya ala bilər.

Azərbaycan kitabxanalarının yaxın gələcəkdə kompüterləşdirilməsi həyata keçirilərsə, bu, digər elm sahələrinə dair ədəbiyyatla yanaşı, bədii əsərlərin də təbliğinin səmərəsini artırır. Kompüterlərin köməyi ilə yaradılan elektron kataloqlar həm kitabxanaçıları gərgin işdən xilas edər, həm də oxucuların istədiyi bədii kitabı seçməsinə əlverişli şərait yaradar.

Bundan başqa, kitabxanalarda bədii ədəbiyyatın təbliği zamanı qrup və kütləvi işin rəngarəng forma, metod və üsullarından istifadə edilir ki, müasir dövrdə onların daha da təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Məsələn, kitabxanaların iş təcrübəsi göstərir ki, kitab sərgilərinin müxtəlif növlərindən əsasən "Yeni kitablar" sərgisi daha çox tətbiq olunur. Bu, təqdirəlayiq olsa da, fikrimizcə, hazırkı dövrün xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq mövzu sərgilərinin sayını artırmaq lazımdır. Belə ki, birincisi, Azərbaycan Respublikası on ildən artıqdır ki, müstəqil inkişaf yoluna qədəm qoymuşdur və artıq müstəqil dövlətin müstəqil ədəbiyyatı və incəsənəti yaranır; ikincisi, vətənpərvərlik, vətənə və xalqa məhəbbət ideyalarını əks etdirən əsərlərin məqsədyönlü təbliği bu gün daha çox aktualıq kəsb edir; üçüncüsü, Azərbaycan torpaqlarının bir hissəsi erməni işğalçılarının tapdağı altında qaldığından gənc nəsil hərbi vətənpərvərlik duyğuları aşılayan bədii əsərlərlə müntəzəm tanış edilməlidir; dördüncüsü, dövlət başçısının fərmanları ilə yubileyləri keçirilən şair və yazıçıların zəngin yaradıcılıqlarının ayrı-ayrı mövzular üzrə açıqlanması daha böyük səmərə verə bilər; beşincisi, uşaq və yeniyetmələr arasında klassik və müasir dünya ədəbiyyatının ən yaxşı örnəklərini təbliğ etmək məqsədi ilə maraqlı mövzular seçilməlidir və s.

Digər tərəfdən, bədii ədəbiyyatın ayrı-ayrı növləri və janrları üzrə mövzu sərgilərinin hazırlanması oxucuların diqqətini daha çox cəlb edə bilər. Məsələn, "Tarixi romanlarımız", "Macəra ustaları", "Komediya aləmində", "Poeziya dünyası", "Satira güzgüsündə" və s.

Başqa ölkələrin kitabxanalarında uğurla tətbiq edilən "Bir kitabın sərgisi" də Azərbaycan kitabxanaçılarının diqqətini cəlb etməlidir. Bu sərgiyə baxmaqla oxucular konkret bir kitabın, məsələn, Nizami Gəncəvinin "Xosrov və Şirin" əsərinin yazılma tarixi, bədii məziyyətləri, qısa məzmunu, Azərbaycan dilinə tərcüməsi, müxtəlif

dillərdə nəşri, haqqında yazılmış elmi-tədqiqat əsərləri, dövrü mətbuat məqalələri, müxtəlif rəssamların illüstrasiyaları və s. ilə tanış olmaq imkanı qazanırlar. Eyni zamanda sərgidə kitabın məzmununun açılmasına yardım göstərən, oxucuların əsərə marağını fəallaşdıran cəlbədiçi suallar da yazıla bilər.

Azərbaycan kitabxanalarının iş təcrübəsində az-az rast gəlinən kitabxana plakatlarının hazırlanmasına da ciddi diqqət yetirilməlidir. Təəssüf ki, bədii ədəbiyyatın təbliği ilə bağlı müxtəlif kitabxanalarda, xüsusilə uşaq kitabxanalarında tərtib edilmiş plakatlar bəsit, solğun və bir-birinə oxşar olur. Halbuki plakat yeknəsəqlikdən, şablonçuluqdan uzaq olmalı, ifadəli, aydın, gözəl təsir bağışlamalıdır.

Bədii ədəbiyyatın təbliğinin şifahi forma və üsullarının rəngarəngliyi də nəzərdən qaçırılmamalıdır. Müşahidələr göstərir ki, şifahi və əyani üsullar birgə həyata keçirilərkən daha təsirli olur. Ona görə də kitabxanaçıları kitab müzakirələri, təqdimat mərasimləri, oxucu konfransları, disputlar, mütaliə gecələri, biblioqrafik icmallar, ədəbi-bədii gecələr və s. keçirərkən bu cəhəti yaddan çıxarmamalıdırlar.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. -Bakı, Qanun, 1999.- 60 s.
2. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, IV c. -Bakı, 1980, s. 98-99.
3. Библиотечное дело: Терминологический словарь.- Москва, Книга, 224 с.
4. Библиотечное обслуживание: Теория и методика.- Москва, 1996, 200 с.
5. Бирюкова Л.Г. Грамотность в меняющемся мире. Читающая Россия: мифы и реальность. -Москва, 1997, с.92-93.
6. Бутенко И.А. Электронная база данных о детском чтении //Библиография, 1997, №1, с. 143-151.
7. Бутенко И.А. Чтение и новые технологии. //Библиография, 1998, №2, с.150-156.
8. Бутенко И.А. Книга и чтение на исходе XX века: Социологические аспекты. -Москва, Наука, 1997, 200 с.
9. Работа с читателями: Учебник. -Москва, Книга, 1981, 296 с.
10. Ринг К. Чтение в информационном обществе. Читающая Россия: Мифы и реальность. -Москва, 1997, с.179.
11. Румянова Л.Ю. Чтением художественной литературы надо руководить //Библиотекарь. 1959, №2, с.36-42.

12. Румянова Л.Ю. Роль художественной литературы в коммунистическом воспитании молодежи. Книга – молодежи. - Москва, 1959, с.63-94.

13. Самохина М.М. Юношеское чтение и библиотека //Сов. Библиотекосведение, 1990. №5, с.31-38.

14. Социальная психология. -Москва, 1977, 220 с.

15. Советский Азербайджан: Мифы и действительность. - Баку, Элм, 1987, 320 с.

16. Стельмах В.Д. Социология чтения: Реальное и желаемое. Книга и чтение в зеркале социологии. -Москва, Книжная палата, 1990, с. 9-10.

17. Трубников С.А. Литературная библиография как средство эстетического развития читателей. -Москва, 1970, 238 с.

18. Трубников С.А. Особенности эстетического восприятия и пропаганда литературы //Библиотекарь, 1970, № 2, с.27-30.

Князь АСЛАН

СОВРЕМЕННОЕ ОБЩЕСТВО И ПРОБЛЕМЫ ПРОПАГАНДЫ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Резюме

В статье проанализировано основные задачи работы библиотек в области эстетического воспитания читателей. Автор отмечает, что работа библиотек по эстетическому воспитанию читателей осуществляется в тесной связи с идейным, трудовым, нравственным. Кроме того, эстетическое воспитание не ограничивается лишь воспитанием интересов к художественной литературе и искусству и развитием способности его понимания. Поэтому еще большее значение приобретает задача формирования способности творить прекрасное.

Elmira ƏHMƏDOVA

Baş laborant

BAKI ŞƏHƏRİ KÜTLƏVİ KİTABXANALARINDA DÖVRİ MƏTBUAT FONDLARININ FORMALAŞMASI MƏSƏLƏLƏRİ

Məlum olduğu kimi, kütləvi kitabxanalar əhalinin ən geniş dairəsinə xidmət edən kitabxanalardır.

Hər bir kütləvi kitabxananın fondunun əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu fondlar məzmun baxımından universal xarakter daşıyırlar. Əlbəttə, fondun universal xarakter daşması heç də o demək deyil ki, kütləvi kitabxanalar respublikada nəşr edilən bütün kitabları alırlar. "Hər bir kütləvi kitabxana məhz kütləvi ehtiyaca cavab verən, bütün oxucular, yaxud əksər oxucular üçün anlaşılıqlı olan kitabları diqqətlə seçir və alır, həmçinin qabaqcıl təcrübəni və elmi-texniki nailiyyətləri əks etdirən, sənaye, kənd təsərrüfatı və mədəniyyət işçilərinə istehsalı mənimsəməkdə və təkmilləşdirməkdə kömək edən ədəbiyyata xüsusi diqqət verir" (1, s.79).

Kütləvi kitabxananın fondunun olduqca əhəmiyyətli hissəsini dövrü nəşrlər təşkil edir. Kütləvi kitabxanaların dövrü mətbuat fondu, kitab fondu kimi universal xarakter daşıyır. Başqa sözlə desək, kütləvi kitabxananın dövrü nəşrlər fondunda bütün oxucu qrupları üçün maraqlı olan, əsas etibarilə elmi-kütləvi xarakter daşıyan jurnal, məcmuə, qəzet və s. mühafizə edilir və geniş oxucu kütlələrinin istifadəsinə verilir.

Kütləvi kitabxanaların öz sosial funksiyalarının yerinə yetirilməsində dövrü mətbuat əsərləri müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

Kütləvi kitabxanalar və o cümlədən kütləvi kitabxanaların mərkəzləşdirilmiş sistemləri müəyyən bir rayonun, şəhərin ərazisində yaşayan oxucuların ümumtəhsil, mədəni və peşə sorğularının ödənilməsi üçün nəzərdə tutulan universal profilli kitab, dövrü mətbuat və digər sənədlər fondlarına malik olurlar.

Bütün bunlar kütləvi kitabxanaların dövrü mətbuat fondlarının formalaşmasına da bilavasitə aiddir.

Kütləvi kitabxananın dövrü nəşrlərlə səmərəli komplektləşdirilməsi proqramının mühüm tərkib hissəsini təşkil edib, kitabxanaları kitablarla və digər sənədlərlə komplektləşdirilməsi işi ilə üzvi surətdə əlaqədar şəkildə həyata keçirilməlidir.

Məlum faktdır ki, kütləvi kitabxana oxucularının informasiya tələbatını yalnız kitablarla ödəmək mümkün deyildir.

Cəmiyyətdə baş verən sosial-siyasi, iqtisadi, mədəni və digər proseslər, yeni-yeni problemlər irəli sürür və bu problemlər operativ şəkildə öz əksini birinci növbədə dövrü nəşrlərdə tapır və təbii olaraq həmin yazılara oxucu tələbatını formalaşdırır.

Əhalinin mənəvi və əxlaq tərbiyəsi, həyatın məqsəd və vəzifələrinin düzgün dərk edilməsi, insanlarda və xüsusən gənc nəsildə fəal həyat mövqeyinin formalaşdırılması vəzifələri, respublikamızın müstəqilliyi şəraitində dövlətçilik və suverenlik, milli ideologiyanın formalaşdırılması vəzifələri, geniş kütlələrin siyasi mədəniyyətinin formalaşması, bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar yeni iqtisadi bliklərin mənimsənilməsi, əhalidə sağlam demokratik əhval-ruhiyyənin yaradılması, müharibə şəraitində hərbi-vətənpərvərlik ideyalarının dərk edilməsi və s. proseslər kitabxanaların fondunda müxtəlif mövzulara, nəşr tiplərinə dair dövrü nəşrlərin olmasını tələb edir.

Geniş oxucu kütlələrinin təlim və tərbiyə işində bədii ədəbiyyata, dilçiliyə, incəsənətə dair dövrü nəşrlərin böyük əhəmiyyəti vardır. Bu baxımdan kütləvi kitabxanalarda "ədəbiyyat", "incəsənət", "mədəniyyət" qəzetlərinə böyük ehtiyac vardır.

Şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafı təbiətşünaslığa, riyaziyyata, tibbə və coğrafiyaya dair kitablarla yanaşı jurnal və qəzet materiallarının oxuculara çatdırılmasını, elmi-kütləvi məcmuələrin geniş təbliğ edilməsi məqsədilə müvafiq dövrü orqanların kitabxanalara alınmasını tələb edir. Bu məqsədlə Rusiyada və digər xarici ölkələrdə nəşr edilən təbiətşünaslıq xarakterli dövrü orqanlar kitabxanalarda olmalıdır.

Son dövrlərdə elmi-texniki nailiyyətləri operativ şəkildə əks etdirən məlumat nəşrlərinin, referativ jurnalların, müxtəlif dövrü informasiya orqanlarının rolu artmışdır. Həmin nəşrlər əsasında kitabxanalarda soraq-məlumat fondları yaradılır. Odur ki, kütləvi kitabxanalarda və xüsusən MKS-lərdə oxuculara bibliografik informasiya xidmətini günün tələbləri səviyyəsində təşkil etmək üçün mərkəzi

kitabxanalar tərəfindən özündə informasiya daşıyan jurnalların alınması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan respublika və dünya informasiya mərkəzlərinin buraxdığı informasiya jurnallarının kütləvi kitabxanalarının soraq-məlumat fondunda olması olduqca əhəmiyyətlidir. Bundan əlavə dövrü nəşrlərdə, xüsusilə ədəbi-bədii jurnallarda yaxın vaxtlarda çıxacaq nəşrlər haqqında məlumat verilir.

Nəşriyyat planlarının çox az çap edildiyi vaxtda dövrü orqanlarda dərc edilmiş məlumat bibliografiyası xarakterli materialların komplektləşdirmə prosesində böyük əhəmiyyəti vardır. Çünki belə məlumat kitabxananın cari ildə komplektləşdirmə planının formalaşmasına xidmət edir. Bu baxımdan əvvəllər "Kitablar aləmində", indi isə "Zəka" sərəlvəsi ilə çap edilən jurnalın bütün kütləvi kitabxanalar tərəfindən komplektləşdirilməsi olduqca vacibdir.

Jurnallardan başqa kitabxananın abunə olduğu qəzetlərdə kitabxanalar üçün bibliografik məlumat, elmi və ədəbi tənqid mənbəyi ola bilər.

"Ədəbiyyat", "İncəsənət", "Günay", "Azərbaycan", "Yeni Azərbaycan", "Respublika", "Vışka", "Azərbaycan müəllimi" və s. yerli qəzetlərdə ictimaiyyətin diqqətini cəlb edən yeni çıxmış kitablara, əsərlərə dair resenziya və rəylər haqqında xeyli məlumatlar tapıla bilər.

Dövrü orqanlarda dərc edilən tənqidi bibliografik materialları muntəzəm olaraq izləməklə kitabxanaçı cari elmi və bədii ədəbiyyata dair ictimaiyyətin fikri ilə tanış olur, mütəxəssislərin əsərlərə verdikləri qiymət və rəylərə əsaslanaraq fondun komplektləşdirilməsi üçün kitablar seçir.

Kütləvi kitabxanalarda, o cümlədən MKS-lərdə vahid fondun dövrü nəşrlərlə düzgün komplektləşdirilməsi, əsaslı dərəcədə fondun kəmiyyət və keyfiyyət təhlilindən, dövrü nəşrlərin oxucular tərəfindən istifadə edilməsi vəziyyətinin öyrənilməsindən asılıdır. Bu məqsədlə dövrü mətbuat fondu məlumat cəhətcə öyrənilir, kitabxanada olan jurnal və qəzetlərin oxucular tərəfindən faktiki istifadəsi meydana çıxarılır; dövrü nəşrlər fondunun az istifadə edilən hissəsi müəyyənləşdirilir və s. Belə təhlilin nəticələri elmi cəhətdən əsaslandırılmış dövrü orqanların komplektləşdirilmə planının tərtibində istifadə edilir.

Kitabxanalarda dövrü mətbuat fondlarının istifadə səmərəliliyinin öyrənilməsi prosesində son bir-iki il ərzində heç bir dəfə də oxucular tərəfindən soruşulmayan jurnal və qəzetlərin müəyyənləş-

dirilməsi olduqca vacibdir. Bu iş əsas vəzifə dövrü mətbuat fondlarının az istifadə edilən, profili olmayan, dublet, məzmun cəhətcə köhnəlmiş, istifadə üçün yararsız vəziyyətə düşmüş jurnal və qəzetlərin dəqiqləşdirməkdən ibarətdir. Bu işində nəticələri özünü dövrü nəşrlərin komplektləşdirmə planının dəqiqləşdirilməsində tapmalıdır.

MKS-lərdə dövrü mətbuata abunə yazılışı mərkəzi kitabxananın komplektləşdirmə şöbəsi tərəfindən həyata keçirilir. Məsələn, Nizami rayonu MKS-də bu məqsədlə dövrü nəşrlərin tematik planları filiallara göndərilir. Onlar lazım olan jurnalların və qəzetlərin adlarını qeyd edirlər. Sonra həmin materiallar əsasında «Nizami rayonu MKS-in vahid fondunun dövrü nəşrlərlə komplektləşdirmə siyahısı» və kartotekası yaradılır.

Burada hər bir dövrü nəşrin hansı filialdan və neçə nüsxədə sifariş edilməsi göstərilir. Komplektləşdirməyə nəzarət etmək üçün xüsusi nəzarət-qeyd kartotekası aparılır. Bu kartotekada abunə yazılmış bütün nəşrlərin qeyd kartoçkası, buraxılış nömrələri həmin nəşrlər daxil olduqda müvafiq qeydlər öz əksini tapır.

M.Ə.Sabir adına şəhər kitabxanası dövrü mətbuat üzrə sifariş kartotekasında əks etdirilmiş hər bir kartoçkanın arxasında Nizami rayonu MKS-dən fərqli olaraq abunə qəbzinin nömrəsi, abunə qəbul edən idarənin adı, komplektin qiyməti göstərilir. Kitabxana 80-cı illərin sonunda 200 adda Azərbaycan və rus dillərində jurnal, qəzet və müxtəlif məcmuə alırdı (2).

Kitabxananın komplektləşdirmə və kitabışləmə şöbəsinə daxil olan dövrü mətbuatın hər bir nömrəsi ayrıca inventar kitabına yazılır. Dövrü mətbuat sonra şöbənin ümumi uçot kitabına rüblük akt üzrə qeyd edilir. Bu haqda məlumat dövrü nəşrlərin inventar kitabından götürülür. Bu və ya digər səbəbdən kitabxanaya göndərilməyən və yaxud rabitə orqanlarında itib-batan hər bir qəzet nüsxəsi, jurnal nömrəsi, ardı davam edən nəşr üzrə xüsusi kartoteka tərtib olunur.

Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin vahid fondun komplektləşdirilməsinə dair mövcud təlimata görə MKS-lərdə rayon, şəhər kitabxanalarının aldığı abunəni və seriyalı jurnalların ümumi kartotekası tərtib edilməli və bu kartotekada hər bir filiala daxil olan dövrü orqan ayrıca qeyd edilməlidir (3, s.25-30). Bu kartotekaya MKS -in dövrü mətbuat üzrə mərkəzi kartotekası deyilir.

Göstərdiyimiz təlimata əsasən MKS-lərdə jurnalların uçotu qeyri nəşr əsərlərindən fərqli və ayrıca aparılır. Abunə yolu ilə alınan curnallar mərkəzi kitabxanaya, filiallar üçün abunə olunmuş jur-

nallar və digər dövrü orqanlar isə bilavasitə filialların ünvanına göndərilməlidir.

Nəhayət, kütləvi kitabxanaların dövrü orqanlarla komplektləşdirilməsi prosesinin bir mühüm xüsusiyyətini də qeyd etmək lazımdır. Bu xüsusiyyət abunə üçün ayrılmış vəsaitə qənaət etmək və abunə ilə alınan nəşrlərdən səmərəli istifadə etmək məqsədilə kütləvi kitabxananın xidmət etdiyi ərazidə yerləşən digər kitabxanalarla abunə yazılışının əlaqələndirilməsi məsələsidir.

Dövrü mətbuata abunənin digər kitabxanalarla əlaqələndirilməsi, müasir dövrdə maliyyə çətinlikləri şəraitində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Abunə yazılışın əlaqələndirilməsi kitabxanalar tərəfindən iki istiqamətdə aparıla bilər:

Birincisi, MKS daxilində yerləşən kitabxanalar-filiallar arasında əlaqələndirmə.

İkincisi, MKS-lə müvafiq ərazidə yerləşən digər kitabxanalar arasında əlaqələndirmə. Məsələn, şəhərlərdə MKS daxili əlaqələndirmə Mərkəzi kitabxana ilə filialların yaxınlığını nəzərə alaraq eyni jurnal və qəzetlərin abunəsinə Mərkəzi kitabxana ilə filiallar arasında nisbətən ixtisar edib, bunun hesabına dövrü nəşrlərin ad etibarilə sayını artırma bilər.

Rayon MKS-lərin isə Mərkəzi kitabxana ilə filiallar arasında məsafə uzaqlığı səbəbindən eyni jurnal və qəzetlərin mərkəzi kitabxana və filiallarda olması daha məsləhətdir. Bununla yanaşı Mərkəzi kitabxananın məqsəd və vəzifələrini nəzərə alaraq buraya bir sıra elə dövrü orqanlar abunə etmək olar ki, onların filiallara təkrarən alınmasına ehtiyaj olmaz.

Eyni zamanda MKS-lə həmin ərazidə yerləşən elmi, elmi-texniki, digər kitabxana ilə əlaqələndirmə müqaviləsi əsasında müəyyən dövrü nəşrlərin yalnız MKS-ə, digər jurnal və qəzetlərin isə müvafiq kitabxanaya alınması məsələsini təşkil etmək olar. Belə əlaqələndirmə nəticəsində dövrü nəşrlərin alınması daha konkret və məqsədyönlü olub, abunə vəsaitindən səmərəli istifadə edilməsi üçün şərait yaradar. Bu iş eyni zamanda oxucuların dövrü orqanlara olan tələbatını hərtərəfli ödəmək imkanlarını genişləndirər.

Əlbəttə, dövrü nəşrlərin komplektləşdirilməsinin əlaqələndirilməsində iştirak edən kitabxanaların məqsəd və vəzifələri, sosial funksiyaları, tipi, profili və oxucu sorğuları xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır.

1. *Kitabxanaşınaslıq: Dərs vəsaiti: H1.-B.: Maarif, 1982. - 381 s.*
2. *M.Sabir adına kütləvi kitabxananın hesabatı.*
3. *Vahid kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi //MKS-lərdə işin təşkili: Təlimatlar və uçot formaları.-B., 1988.-S.25-30.*
4. *Xələfov A., Kazımov R., Bədəlov E. Kitabxana işçisinin məlumat kitabı. - B.:Azərbayc, 1986.-287 s.*

Ельмира Ахмедова

**ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФОНДОВ
ПЕРИОДИЧЕСКИХ ИЗДАНИЙ
В МАССОВЫХ БИБЛИОТЕКАХ г. БАКУ**

Резюме

В статье рассмотрены организация и методические вопросы формирования фондов периодических изданий в массовых библиотеках Азербайджана на современном этапе.

Səfura HACIYEVA

Laboratoriya müdiri

KİTABXANALARDA KATALOQ SİSTEMİNİN TƏŞKİLİ VƏ İSTİFADƏSİNDƏ MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KATALOQLAŞDIRMANIN ƏHƏMİYYƏTİ

Cəmiyyətdə kitab sərvətlərindən ictimai istifadənin təşkilatçısı olan kitabxanalar tarixin bütün mərhələlərində özünü ardıcıl və dolğun şəkildə göstərə bilməmişdir. Uzun müddət kitabxanaşünaslıqda belə bir fikir irəli sürülürdü ki, cəmiyyətdə kitabxanaların rolu, onların mədəni əhəmiyyəti birinci növbədə həmin kitabxanalarda toplanmış kitab sərvətlərinin həcmi ilə, fondlarda olan qiymətli və nadir kitablar və kitab kolleksiyaları ilə müəyyən edilir. Kitabxana fondlarından istifadə məsələləri isə ikinci plana çəkilir, kitabxanachılıq fəaliyyətinin başlıca meyarı kimi nəzərə alınmır və ümumiyyətlə bu meyarı daxil edilmirdi.

Müasir dövrdə isə kitabxana sərvətlərindən istifadə olunması dərəcəsi cəmiyyətdə kitabxanaların sosial rolunun başlıca meyarına çevrilmişdir. Bu baxımdan kitabxana fondlarının məzmununu aşkara çıxarıb müəyyənləşdirməyin və ədəbiyyatın seçilməsində, informasiyanın alınmasında oxuculara təsirli kömək göstərən ən mühüm vasitə olan kataloq sisteminin də əhəmiyyəti durmadan artır. Müasir dövrdə Azərbaycan kitabxanalarında kataloqların iki əsas növü yayılmışdır: 1) əlifba kataloqu; 2) sistemli kataloq. Bəzi kitabxanalar, əsasən elmi və xüsusi kitabxanalar bundan əlavə predmet kataloqları və digər kataloqlardanda istifadə edirlər. Son illər artıq söhbət ayrı-ayrı kataloqlardan və kartotekalardan deyil, informasiya-axtarış sistemlərindən, o cümlədən maşın kataloqlarından, elektron hesablama maşınlarının istifadə edilməsini nəzərdə tutan terminal və digər avtomatlaşdırılmış informasiya-axtarış sistemlərindən gedir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bütün kitabxanalarda kataloq sisteminin yaranması, inkişafı və istifadə səmərəliliyinə təsir göstərən ən mühüm amillərdən biri mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırmaadır.

Kitabxana işinə dair terminoloji lüğətdə (1) mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma anlayışı aşağıdakı şəkildə şərh edilir:

"Mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma kitabxana şəbəkəsi üçün sənədlərin vahid mərkəzdən kataloqlaşdırılmasıdır. Mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırmanın tərkib hissələrinə mərkəzləşdirilmiş təsvir, mərkəzləşdirilmiş sistemləşdirmə, mərkəzləşdirilmiş predmetləşdirmə daxildir. Mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırmanın əsas formaları çap kataloq kartoçkalrı və kitablarda verilən mülahizəli kataloq kartoçkasının maketidir" (1, s.163-164).

Qeyd etmək lazımdır ki, mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma dünya kitabxanaçılıq təcrübəsində (ABŞ, Kanada, Rusiya, İngiltərə, Avstriya və s.) çox geniş yayılmış müttərəqqi iş üsuludur (2).

Mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma SSRİ-də geniş tətbiq edildi-yindən bir çox Azərbaycan kitabxanaları, xüsusən universal elmi və mərkəzi kitabxanaların kataloq sisteminə çap kartoçkalarından çox istifadə edilmiş və müasir dövrdə də Rusiyada çap edilən kartoçkalardan istifadə edilir. Mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırmanın çap kartokaları vasitəsilə həyata keçirilməsi nəticəsində ölkə daxilində birinci növbədə kitablarn təsvirində vahidlik sistemi yaranır və nəticədə kataloq və kartotekaların tərtibindəki paralelçilik və uyğunsuzluq aradan qaldırılır. Hər bir ölkədə mərkəzləşdirilmiş qaydada çap edilən kartoçkalardakı təsvirlər həmin ölkədə qəbul edilmiş sənədlərin təsvir qaydaları və ya sənədlərin təsvirinə dair müvafiq dövlət standartı əsasında edilir. Bu sözləri eynilə çap kartoçkalarında göstərilən indekslərə də aid etmək olar. Məsələn, Qərbi Avropa ölkələrində buraxılan çap kartoçkalarında təsvir edilən sənədlər əsasən UOT üzrə Rusiyada və MDB ölkələrində çap edilən kartoçkalardakı sənədlər isə qismən UOT, qismən KBT və qismən isə UOT və KBT üzrə birlikdə təsnifləşdirilir. Çap kartoçkasında eyni zamanda təsvir edilən əsərin UOT və KBT üzrə indeksləri göstərilir. Sonrakı işarələr isə kitab palatasının özünə məxsus qeydləridir. Təəssüf ki, son illər respublikamızda maliyyə çətinlikləri ilə əlaqədar Kitab Palatasının fəaliyyəti böhran vəziyyətinə düşmüş və onun bir sıra fəaliyyət növləri ilə yanaşı mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma fəaliyyətində dayandırılmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Rusiya kitab palatası tərəfindən çap kartoçkalrı kitablara yanaşı dövrü və vaxtaşırı orqanları da əhatə edir. Bu kartoçkalardan əsasən respublikanın elmi kitabxanalarında, dövrü mətbuat kataloqlarının və bibliografik kartotekaların təşkilində istifadə edilir. Kitab məhsulunu əhatə edən kartoçkalrı 1927-ci ildən, jurnal və resenziyalara həsr edilmiş çap kartoçkalrı isə 1949-cu ildən nəşr edilir (2, s.266).

Çap kartoçkalarının ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri onların geniş informasiya daşımından ibarətdir. Belə ki, kitablara və məqalələrə həsr edilmiş çap kartoçkalarında təsvir edilən kitab və məqalədə bibliografik məlumatların olması xüsusi qeyd edilir, daha doğrusu bibliografiyanın hansı səhifələrdə və neçə adda olması haqqında qeydlər edilir.

Şübhəsiz ki, çap kartoçkalarındakı təsvirlərdə bibliografik xarakterli qeydlərin verilməsi kataloqların informasiya imkanlarını daha da genişləndirir və oxuculara müvafiq problem üzrə əlavə mənbələr tövsiyə etmək üçün kitabxanaçıya geniş imkanlar verir.

Kütləvi kitabxanalar üçün nəzərdə tutulan çap kartoçkalarında bibliografik təsvir, təsnifat indeksindən və müəllif işarəsindən əlavə kitabın məzmununu, onun mütaliə vəzifələrini və eləcədə hansı qrup oxucular üçün yazıldığı aydınlaşdırın mülahizələr (annotasiyalar) də verilir. Belə çap kartoçkalarından nəinki kataloq və kartotekalarda, eyni zamanda tövsiyə bibliografik göstəricilərin tərtibində və xüsusən kütləvi kitabxanaların fondlarının komplektləşdirilməsində də istifadə etmək olar. Çünki çap kartoçkalarının kitabxanaların tiplərinə görə bölüşdürülmüş hər bir komplekti bu və ya digər kateqoriyadan olan kitabxanalara yeni nəşrlər haqqında məlumat funksiyası da daşıyır.

Qeyd etmək lazımdır ki, 1992-cı ildən başlayaraq respublikanın bütün kitabxanalarında Rusiyada çap edilən kartoçkaların alınması dayandırılmışdır. Buna birinci səbəb SSRİ-nin dağılması ilə əlaqədar vahid informasiya mühitinin də pozulması və nəticədə respublika kitabxanalarına daxil olan rus dilli nəşrlərin yox dərəcəsinə enməsidir. Şübhəsiz ki, belə halda iri komplektlərlə çap kartoçkalarının alınması xüsusən kütləvi kitabxanalar üçün öz əhəmiyyətini itirir.

İkinci səbəb son illər çap kartoçkalarının qiyməti həddindən artıq bahalaşması səbəbindən də həmin kartoçkaların respublikada istifadəsi xeyli məhdudlaşdırılmışdır. Belə vəziyyət respublikanın

kitabxanalarında rus və digər xarici nəşrlərin kataloqlaşdırma prosesinə öz mənfi təsirini göstərir.

Beləliklə, muasir dövrdə Azərbaycanda mərkəzləşdirilmiş kataloq sisteminin bərpa edilməsi və daha da təkmilləşdirilməsi mühüm zərurət təşkil edir və bu vəzifə ilk növbədə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının öhdəsinə düşür. Deməli, kitabxana işinin nailiyyətləri sırasına kataloqlaşdırmanın əsası sayılan mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma da daxil edilməlidir.

Çap kartoçkalari vasitəsilə kitabxanalar birinci növbədə respublika hansı kitabların nəşr olunması haqqında operativ məlumat alırlar ki, bu da kitabxananın yeni ədəbiyyatla komplektləşdirilməsi işinə yaxından kömək edir. Daha sonra çap kartoçkalarının alınması kitabxana işçilərinə bir tərəfdən təsvir qaydalarını aşılıyır, digər tərəfdən isə onları bu ağır əl əməyindən azad edir. Eyni zamanda çap kartoçkalari kitabxana işçilərinin çox mürəkkəb olan indeksləşdirmə işlərini də xeyli yüngülləşdirir, təsnifat haqqında məlumat verir, mürəkkəb məzmunlu əsərlərin indeksləşdirilməsinə kömək edir, kitabların şifrələnmə prosesini öz öhdəsinə götürür.

Beləliklə, çap kartoçkalari bütün kitabxanaların soraq-bibliografiya aparatının və oxuculara məlumat-bibliografiya xidmətinin mühüm tərkib hissəsini təşkil edir.

Nəticə etibarilə qeyd etmək lazımdır ki, təqribən son 65 il ərzində respublikanın kitabxanalarının soraq-bibliografiya aparatının formalaşmasında və xüsusən kataloq sisteminin inkişafında mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma əvəzədməz rol oynamışdır. 1927-ci ildən başlayaraq Azərbaycan kitabxanaları SSRİ-də, 80-ci illərin sonundan isə Rusiyada mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma xətti ilə buraxılan çap kartoçkalari müntəzəm surətdə almışdır ki, bu da kitabxana kataloqlarında rusdilli nəşrlərin təsviri, təsnifləşdirilməsi, predmetləşdirilməsi prosesində çox böyük rol oynamışdır.

Şübhəsiz ki, Azərbaycanda mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma prosesi nöqsansız olmamışdır. Bu işdə təşkilati və metodiki səhvlər də özünü göstərmişdir. Əvvəla kataloqlaşdırma prosesi 1942-1950-ci illərdə dayandırılmışdır. Daha sonra Respublika Kitab Palatası tərəfindən buraxılan çap kartoçkalari yalnız kitabları əhatə etmişdir. Dövrü mətbuat materialları, digər sənədlər (notlar, xəritələr, normativ-texniki sənədlər, təsviri incəsənət materialları və s.) çap kartoçkalari tərəfindən əhatə edilməmişdir. Çap kartoçkalarının nüsxələri xeyli dərəcədə məhdudlaşdırılmış və respublikanın bütün kitabxana-

larına göndərilməmişdir. Respublikanın kitabxanalarının çap kartoçkalari ilə təchiz edilməsi mərkəzləşdirilmiş qaydada (abunə yolu və ya kitabxana kollektoru tərəfindən) həyata keçirilməmiş və yalnız palata tərəfindən həyata keçirilmişdir. Bu da öz növbəsində kitabxanaların çap kartoçkalari ilə operativ sürətdə təmin edilməsinə ciddi maneçilik göstərmişdir.

Nəhayət, son illər ərzində bazar iqtisadiyyati ilə əlaqədar meydana çıxan çətinliklərlə əlaqədar Respublika Kitab Palatası çap kartoçkalarının nəşrini əvvəlcə xeyli məhdudlaşdırmış və sonralar isə tamamilə dayandırmışdır.

Yaxın vaxtlarda Azərbaycanda mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma işlərinin yenidən bərpası və təkmilləşdirilməsinə yönəldilmiş maddi və təşkilati köməklik göstərilməsə respublikanın kitabxanalarında kataloq sisteminin gələcək inkişafı ciddi problemlər ilə rəstlaşacaqdır. Azərbaycanda mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma sisteminin qaydaya salınması ilə birinci növbədə, Mədəniyyət Nazirliyi və bütün kitabxana ictimaiyyəti məşqul olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Библиотечное дело: Терминологический словарь.-М.: Книга, 1986.-223 с.
2. Библиотечные каталоги: Учебник. -Изд.2-ое.- М.: Книга, 1977.-С.260-274.
3. Azərbaycan Dövlət kitab palatası. (1925-1975): Yaddaş.-B., 1975.-30 s.
4. Xələfov A., Kazımov R., Bədəlov E. Kitabxana işçisinin məlumat kitabı.-B., 1986.-287 s.

Сафура Гаджиева

РАЗВИТИЕ ЦЕНТРАЛИЗОВАННОЙ КАТАЛОГИЗАЦИИ И ЗАНЯТИЕ ОРГАНИЗАЦИИ КАТАЛОГОВ В БИБЛИОТЕКАХ

Резюме

В статье рассмотрены важнейшие вехи развития централизованной каталогизации в Азербайджане, даны ряд рекомендаций по восстановлению этого важного участка библиотечной работы.

UŞAQLARIN VƏTƏNPƏRVƏRLİK TƏRBIYƏSİNDƏ F.KÖÇƏRLİ ADINA RESPUBLİKA UŞAQ KİTABXANASININ ROLU

80 il bundan əvvəl itirilmiş dövlət müstəqilliyimiz artıq on iki ilə yaxındır ki, bərpa olunub və çox böyük inamla inkişaf edir. Müstəqil respublikanın bütün sahələrində: dövlət siyasətində və quruculuğunda, iqtisadiyyatında, təhsilində və mədəniyyətində yeni islahatlar həyata keçirilir və müstəqilliyimizi qoruyub inkişaf etdirmək üçün çox böyük işlər görülür.

Müstəqilliyi qoruyub möhkəmlətmək, onu əbədiləşdirmək və inkişaf etdirmək, işğal altında olan torpaqlarımızı azad etmək, pozulmuş sərhədlərimizi bərpa etmək üçün hələ çox işlər görmək lazım gəlir. Bütün bunlara nail olmaq üçün ilk növbədə xalqın möhkəm birliyi, vətəni sevmək, qorumaq birliyi, əqidə birliyi lazımdır. Xalqda, xüsusilə gənclərdə mənəvi saflıq və vətənpərvərlik tərbiyəsini gücləndirmək lazımdır. Mənəvi saflığı və vətənpərvərliyi, ümumiyyətlə əxlaqi tərbiyəni insanlarda uşaqlıq çağından başlamaq daha çox səmərə verir.

İnsan bu əxlaqi keyfiyyətləri xüsusilə vətəndaşlıq-vətənpərvərlik və əxlaqi keyfiyyətləri hələ uşaqlıq dövründə evdə valideynlərdən, məktəbdə müəllimlərdən və nəhayət, oxumağı bacaranndan sonra isə kitabdan eşitməyə, oxumağa və öyrənməyə başlayır. Məşhur pedaqoq V.A.Suxomlinskiyin dediyi kimi, uşaq ilk sözü oxuyana qədər müəllimin, ananın, atanın qiraətini eşidir, bədii obrazların gözəlliyini hiss edir, təbiət aləminə səyahətləri kitab oxumaqdan başlayır. İnsanın formalaşması üçün bir çox əxlaq normaları mövcuddur. Buraya ilk öncə davranış normaları yaxşılıq etmək, ədalətli olmaq, yaxşılıqı unutmaq, şərəfli, ləyaqətli, vicdanlı vətəndaş olmaq - bütün bunlar əxlaq normalarının özəyini təşkil edir.

Vətənpərvərlik nədir? "Vətənpərvərlik" (patriotizm), "Patria" - vətən mənasını verən qədim yunan sözü olub insanın öz vətəninə məhəbbəti başa düşülür. "Vətənpərvərlik" hissində öz xalqına münasibət, xalqla olan dərin əlaqəni dərk etmək, onun işlərində iştirak etmək ön plana çəkilir¹ ki, bu keyfiyyət bu gün bizə, bizim gəncliyimizə çox vacibdir. Əxlaq normalarının, o cümlədən vətənpərvərlik tərbiyəsini uşaq təfəkküründə möhkəmləndirilməsində, tərbiyə edilməsində uşaq kitabxanalarının əvəzsiz rolu vardır.

Qədim dövrlərdən bu günümüzdə qədər vətən, vətənə məhəbbət, vətənpərvərlik haqqında yazılmış çox qiymətli şifahi xalq ədəbiyyatımız, "Koroğlu", "Qaçaq Nəbi" dastanları, Xaqani, Nəsimi, Nizami, Nəsirəddin Tusi, Şah İsmayıl Xətai, A.Bakıxanov, N.Vəzirov, M.F.Axundov, C.Məmmədquluzadə, N.Nərimanov, A.Səhhət, M.Ə.Sabir, C. Cabbarlı, S.S.Axundov, A. Şaiq, S. Vurğun, M.S.Orudubadi, M.İbrahimov, Mir Cəlal, S. Rəhimov, Mirmehdi Seyidzadə, B.Vahabzadə və digər yazıçı və şairlərimizin əsərləri uşaq kitabxanalarımızın qızıl fondunda toplanmış və onlar uşaq oxucularımız tərəfindən sevilə-sevilə bu gün də oxunmaqdadır.

Müstəqil respublikamızda əhaliyə kitabxana xidməti sistemində uşaqlara kitabxana xidmətinə xüsusi diqqət verilir. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, Azərbaycanda yüz qırxa qədər uşaq kitabxanası, beş minə qədər məktəb, iyirmidən çox gənclər və yüzlərlə kütəvi kitabxanalar gələcəyimiz olan uşaq və gənclərin xidmətindədir.

Belə kitabxanalardan biri də F.Köçərli adına Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanasıdır (RDUK). Bu kitabxana 1965-ci ildə təşkil edilmişdir.

"Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanasının təşkili ölkəmizdə ən böyük oxucu qrupu olan uşaqlara kitabxana xidmətinə günün tələbləri səviyyəsinə qaldırmaq, onun forma və məzmununda yeni keyfiyyətləri meydana çıxarıb inkişaf etdirmək, uşaqlara xidmət edən kitabxanaların işini əlaqələndirmək, koordinasiya etmək və elmi cəhətdən əsaslandırmaq, kitabxanaların elmi-metodik təminat işini təkmilləşdirmək üçün böyük imkanlar açdı"².

Müasir dövrdə uşaq və gənclərin ideya-mənəvi tərbiyəsində bu kitabxana mühüm rol oynayır. Respublikamızda demokratiyanın, müstəqilliyin təşəkkül tapdığı bir zamanda RDUK gənc oxucuların vətənpərvərlik tərbiyəsi işinin səviyyəsini və məzmununu yüksəltməyə çalışır, bu sahədə müxtəlif forma və üsullardan bacarıqla istifadə edir, uşaq və gənclərin bütün qüvvələrini bu gün respublikanın

qarşısında duran mühüm vəzifələrin həllinə səfərbər edir və yaxından iştirakını təşkil edir.

Gənc nəslin yetişməsində və formalaşmasında mühüm rolunu bu kitabxananın fondunda toplanmış uşaq ədəbiyyatının rəngarəng və zəngin olması çox mühüm məsələdir. RDUK fəaliyyəti dövründə öz fondunu müntəzəm milli uşaq ədəbiyyatı ilə və xarici uşaq yazıçılarının əsərləri ilə daima zənginləşdirməyə çalışmışdır.

Əxlaqi tərbiyənin, o cümlədən vətənpərvərlik ruhunda tərbiyənin düzgün təşkil olunması üçün kitabxanaçılar ilk növbədə RDUK-un fondunun düzgün komplektləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirirlər. Kitabxananın fondunda vətənpərvərliyə dair ədəbiyyat, xalqımızın qəhrəman oğulları, qızları haqqında yazılmış kitablar və s. ədəbiyyat komplektləşdirilir.

Kitabxananın fondunda görkəmli uşaq yazıçı və şairlərinin vətənpərvərlikdən bəhs edən əsərləri, dövlət xadimlərinin hərbi vətənpərvərliyə dair fikirlərini əks etdirən materiallar, "Vətəndaş", "Böyük Vətən müharibəsi" qəhrəmanlarına, habelə "20 yanvar", Dağlıq Qarabağ hadisələrinə dair istər bədii ədəbiyyat, istərsə də dövrü mətbuat materiallarını toplamışlar. Bir sözlə, kitabxana çətinliklərin olmasına baxmayaraq öz kitab fondunun komplektləşdirilməsini məzmunlu təşkil edir, oxucuların yaşına, təhsilinə, peşəsinə görə öyrənilən tərkibini müəyyən etdikdən sonra lazım olan ədəbiyyatı komplektləşdirir.

Komplektləşdirmə zamanı kitabxanaçı həmçinin müəllimlərlə, digər mütəxəssislərlə məsləhətləşir, vətənin keçmişindən bəhs edən əsərlər sırasında nağılları, dastanları və yazılı ədəbiyyat nümunələrini seçib komplektləşdirir.

RDUK fondunu yalnız kütləvi və bədii ədəbiyyatla komplektləşdirməklə kifayətlənmir, eyni zamanda yuxarı sinif şagirdlərini vətənə, milli orduya məhəbbət ruhunda tərbiyə edən, xalqımızın Vətəndaş və Böyük Vətən müharibəsi illərindəki qəhrəmanlıqlarını açan, milli ordumuz ilə xalqın əlaqəsi və s. məsələlərdən bəhs edən ədəbiyyatla, milli ordunun fəaliyyəti ilə bağlı dövrü mətbuat materialları ilə də komplektləşdirir.

Uşaq kitabxanası yarandığı vaxt (1965) onun fondunda 27. 337 nüsxə uşaq ədəbiyyatı olmuşdursa³, 2002-ci ildə kitabxananın fondunda cəmi 205.100 nüsxə ədəbiyyat vardı. 2001-ci ildə kitabxanaya 1043 nüsxə yeni kitab daxil olmuşdur ki, onun da 1013 nüsxəsi Azərbaycan, 30 nüsxəsi digər dillərdə olmuşdur⁴.

Ümumilikdə fondun tərkibi isə aşağıdakı kimi olmuşdur.

F. Kəçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası

Cəmi kitablar və kitabçalar	İctimai-siyasi	Təbiət elmləri, sənəyye, tibb elmləri	Texnika, kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı	İncəsənət, bədən tərbiyəsi, idman	Filoloji elmlər, bədii ədəbiyyat	Audiovizual sənədlər	Azərbaycan dili	Digər dillər
2 05100	2 0005	9 800	39 00	8 500	15 7670	4 70	60 690	1444 105

Bir həqiqəti qeyd etmək lazımdır ki, gələcəyimiz olan uşaqların, bugünkü məktəblilərin dünyagörüşünün zənginləşməsində, estetik və mənəvi tərbiyəsində, tədris prosesində dərslərin yaxşı mənimsənilməsində, onların əxlaqi tərbiyəsində, bir sözlə uşaq və gənclərin formalaşmasında Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanasının böyük rolu vardır. Kitabxana uşaq oxucu marağının öyrənilməsinə, onların arzu və istəklərinə uyğun fondun formalaşmasına, mütaliənin istiqamətləndirilməsinə, uşaq oxucularında vətənpərvərlik tərbiyəsinin gücləndirilməsinə və s. əxlaqi keyfiyyətlərin mənimsənilməsinə ciddi fikir verir. Kitabxanada əyani vəsaitlərin, mədəni-kütləvi tədbirlərin hazırlanması və kitab təbliği ilə həmişə ciddi məşğul olurlar. Məktəblilərin zövqünü, mütaliə marağını öyrənmək üçün tez-tez ucadan oxular, kitab sərgiləri, müxtəlif mövzularda söhbətlər və s. tədbirlər təşkil edilir.

Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab Heydər Əliyevin "Milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi barədə" 13 avqust 2001-ci il tarixli məlum bəyanatından irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsi sahəsində RDUK-da uşaq oxucuların təlim-tərbiyəsi, onlarda mənəvi və vətənpərvərlik tərbiyəsi,

müstəqil respublikamızın layiqli vətəndaşlarına çevrilməsi üçün mühüm işlər görülür.

RDUK-un əməkdaşları yeniyetmə oxucuların təkcə kitaba, mü-taliyəyə olan tələbatını ödəməklə kifayətlənmirlər, onların yaradıcı-lıq qabiliyyətinin təşəbbüskarlığının inkişafına təsir göstərə bilən daha maraqlı və məzmunlu iş formaları tətbiq etməyə çalışırlar. On-lar yeni iş forması kimi özünü doğrultmuş, maraq klubları, birlikləri vasitəsi və kitab təbliği formalarından müntəzəm istifadə edirlər.

Kitabxananın işçiləri yaxşı bilirlər ki, kitabxanada yaradılan maraq klubları və birlikləri yeniyetmələrin tərbiyəsində, vətənpər-vərliyə dair ədəbiyyatın təbliği edilməsində və s. mühüm rol oy-nayı. Çünki kitabxanada əsas tərbiyə vasitəsi kitabdır. Bütün şüurlu həyatı boyu insanı müşayiət edən kitab onun etibarlı məsləhətçisi və dostudur, mənəviyyat mənbəyidir. Müstəqillik dövründə cəmiyyəti-mizin bütün sahələrində çoxlu dəyişikliklər gətirdiyi bir zamanda ki-tabın rolu və əhəmiyyəti daha da artmışdır, çünki kitab dövlət quru-culuğumuzun alovlu təbliğatçısıdır. Kitab uşaq oxucularının psi-xologiyasının dəyişməsinə kömək edir, onların formalaşmasının, tərbiyələnmələrinin etibarlı silahıdır.

RDUK-da uşaqların vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsinə dair keçirilən tədbirlərdən biri də söhbətdir. Kitabxanada kiçik yaşlı oxucularla vətənpərvərlik mövzusunda söhbət apararkən uşaqların yaş xüsusiyyətinə və dil sadəliyinə xüsusi diqqət yetirirlər. Söhbət elə təşkil olunur ki, uşaqlar mövzunu, söhbətin nədən gətirdiyini başa düşür, onu təsəvvüründə canlandırır və dərk edirlər⁶.

RDUK tərbiyə prosesində milliliyə geniş yer verir, gələcəyin qurucularını əsl azərbaycanlı kimi yetişdirməyə çalışır, onlara yük-sək milli şüur, tərbiyə verməyin qayğısına daha çox qalırlar. Kitab-xananın əməkdaşları yaxşı bilirlər ki, bugünkü uşaq və gənc sabah millətin müqəddəratını, taleyini həll edəcək. Bu gün vətən qeyrəti çəkən, namuslu övlad tərbiyə etməyə daha çox ehtiyac var. Torpaq-larımızı qorumaq, keçmişimizi, mədəniyyətimizi yaşatmaq istəyirik-sə, onda bütün tərbiyə ocaqlarımız bu yolu tutmalıdırlar. Təsadüfi deyil ki, ölkəmizin başçısı bu vəzifələrin daha zəruri olduğunu gənc-lər qarşısındakı çıxışında (2001) belə demişdir: "İndi Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi yaşadığı zamanda vətənpərvərlik hər bir insa-nın, xüsusən hər bir gəncin ən ümdə borcu, vəzifəsidir... Mən bunu deyərəkən bildirmək istəyirəm ki, bütün təhsil ocaqlarında, gənclərlə məşğul olan bütün təşkilatlarda vətənpərvərlik hissini aşılamaq,

vətənpərvərlik hissini hər bir gəncin qəlbində olması üçün lazımı tədbirlər görmək lazımdır."⁷

Bu müraciəti ürəkdən qəbul edən Dövlət Uşaq Kitabxanası öz üzərində böyük dönmüş yaratmağı qarşısına məqsəd qoymuşdur. Belə ki, 2001-ci ildə kitabxanadan istifadə edən 19.400 nəfər oxucuya 410610 nüsxə kitab verilmişdirsə, 2003-cü ilin yanvarına qədər ki-tabxanadan istifadə edən oxucuların sayı artıb 20.000 nəfərə, onlara kitab verilişi isə artıb 478.764 nüsxəyə çatmışdır.⁸

Ə D Ə B İ Y Y A T

1. ASE. IV cild. B., 1980.- S.248.
2. Xələfov A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslük; üç hissədə. III hissə.- B., 2003.- S.67
3. Mədəniyyət statistik məcmuə. B., 2002.- S.43
4. Yenə orada.- S.44
5. Azərbaycan.-2001.-14 avqust
6. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının 2002-ci il hesabatı.
7. Respublika.-2001.-3 fevral
8. Mədəniyyət statistik məcmuə.-B., 2002.- S.45

Севда Халафова

РОЛЬ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ ДЕТСКОЙ БИБЛИОТЕКИ ИМ. Ф.КОЧАРЛИ В ПАТРИОТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ

Резюме

В работе проанализирована роль Республиканской Детской библиотеки им. Ф.Кочарли в воспитании патриотического чувства у детей и раскрыты основные формы и методы пропаганды патриотической литературы в библиотеке, сделаны некоторые выводы по пропаганде патриотической литературы среды широкий кругов детских читателей. Особое внимание обращено комплектованию фондов литературой по воспитанию патриотическому подрастающего поколения.

Надир ИСМАИЛОВ

Кандидат педагогических наук, доцент

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БИБЛИОТЕЧНО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ АЗЕРБАЙДЖАНА

1 статья

Перед Азербайджаном, как и другими странами, все острее встает проблема большого исторического значения – проблема глобализации общества и его информатизации.

Для современного Азербайджана данная проблема особенно актуальна. Разработка и внедрение научно-обоснованной концепции эффективного развития и использования библиотечно-библиографических ресурсов помогли бы республике преодолеть многие трудности, с которыми она столкнулась в последнее десятилетие. Именно библиотеки, библиотечно-информационное дело в современном понимании этой деятельности является ключевым фактором информатизации общества и его движения к новой стадии развития человечества. Современные библиотеки, информационные службы и аналогичные учреждения вместе с техническими средствами коммуникации образуют главную информационную инфраструктуру страны и мира. Без эффективного использования её ресурсов на новой технологической основе какие-либо существенные шаги в направлении интеграции Азербайджана с мировым информационным сообществом в XXI веке мало вероятны.

Шанс прорыва Азербайджана вперед с помощью новых информационных технологий, эффективного использования мировых ресурсов информации все еще имеется. Однако перед республикой стоит целый комплекс проблем, требующих адекватных решений. От того, как будут решаться эти проблемы, зависит будущее республики. Если она возьмется в мировое информационное сообщество на правах равноправного партнера, сможет эффективно использовать разум, память и интеллект всего человечества, то она определит и укрепит свои позиции в геополитическом, социально-экономическом и культурном пространстве мира. Если же нет, - продолжится неотвратимая деградация до уровня самой отсталой страны, представляющей интерес только в качестве сырьевого придатка крупных государств.

Для определения стратегического направления оптимизации развития, формирования и использования библиотечно-библиографических ресурсов Азербайджана в современных условиях ощущалась большая потребность осмыслить весь процесс их становления и использования, весь пройденный библиотеками путь после советизации, что нашло отражение во второй главе настоящей работы. Такой детальный экскурс в прошлое позволяет лучше понять существо современных задач и, что самое главное, определить основные направления вхождения в мир общечеловеческих ценностей, экономического, социального, национального и культурного возрождения. Реалии сегодняшнего дня республики предоставляют необходимые условия для проведения подобной аналитической работы и дают шанс на внедрение ее результатов в жизнь.

Одна из важнейших задач ближайшего десятилетия – планомерное формирование сети библиотек страны как системы взаимодополняющих и взаимопользуемых информационных ресурсов.

Построение и размещение библиотечной сети – одно из основных направлений оптимизации формирования и использования библиотечных ресурсов в Азербайджане.

К сожалению, в результате развала советской экономической системы и как результат кризиса промышленно-аграрного комплекса республики усугубилось неравномерное распределение библиотек различных ведомств в регионах республики. Перепады в обеспеченности населения библиотеками по всем

сетям чрезвычайно велики и отмечаются во всех регионах Азербайджана.

В связи с этим чрезвычайную актуальность приобретают вопросы комплексного формирования библиотечной сети на территории всех административно-экономических регионов республики. Принцип комплексности должен быть заложен в «Положении об организации единой сети библиотек в Азербайджанской Республике», к составлению которого надо приступить незамедлительно.

Необходимо организовать общереспубликанскую перепись всей системы библиотек республики и прежде всего научных, технических и других специализированных библиотек. Полученные результаты, а также материалы данного исследования, могут послужить базой для определения современного состояния размещения и использования библиотечных ресурсов и для выработки критериев, определяющих комплексный подход к развитию и размещению библиотечных учреждений. При разработке критериев необходимо исходить из следующих требований:

- критерии должны обеспечивать общественно-государственный подход к размещению библиотек;

- восстановление и открытие библиотек следует рассматривать как органическую часть единого процесса формирования республиканской библиотечной системы, поэтому размещение каждого звена ведомственной сети необходимо будет связать с другими звеньями библиотечной системы страны;

- при размещении библиотек должны учитываться демографические, социально-экономические факторы, а также исторически сложившиеся традиции;

- критерии должны гибко отражать все глобальные политические и социально-экономические изменения, которые произошли в стране после обретения независимости.

В современных условиях основными факторами, сдерживающими развитие сети библиотек в Азербайджане, являются: недостаточное финансирование библиотечного дела, отсутствие государственной программы развития, размещения и сохранения библиотечных ресурсов, многоведомственная подчиненность библиотек, отсутствие во всех ведомствах нормативов на размещение библиотечных учреждений, изолированный подход

к их размещению в разных регионах – все это факторы, тормозящие развитие библиотечных ресурсов в целом по республике и именно в них особенно остро проявляются противоречия между ведомственной формой подчиненности библиотек и территориальным характером развития и размещения библиотечной сети в республике.

В будущем развитие библиотечной сети, следовательно, и библиотечных ресурсов должно определяться с двух принципиальных позиций:

- 1) Обеспечение библиотечными ресурсами ведущей категории населения, а именно: специалистов всех отраслей экономики, промышленности, сельского хозяйства, науки, образования, культуры и т.д.

- 2) Обеспечение библиотечными ресурсами все категории населения страны, региона.

В соответствии с социально-экономическими реалиями сегодняшнего дня необходимо произвести основательную реорганизацию всей библиотечной системы республики с учетом задач информатизации и интеграции информационных ресурсов библиотек Азербайджана.

Преимущественное развитие должна получить сеть государственных библиотек МК республики, составив 75-80% от общего числа библиотек. В ближайшие 10-15 лет должна быть решена проблема устойчивого обеспечения библиотечным обслуживанием около 2-х тыс. населенных пунктов республики, не располагающих библиотечными учреждениями. При этом необходимо изжить практику создания по советскому образцу карликовых библиотек в каждом поселке, селе или населенном пункте с весьма ограниченными информационными ресурсами.

На наш взгляд гораздо эффективнее будет создание крупных зональных библиотечно-информационных центров, обеспеченных современной техникой и транспортом и на этой базе организовать нестационарное обслуживание населения и специалистов соответствующих регионов.

То же самое можно сказать и о технических библиотеках промышленных предприятий, которые вряд ли могут нормально развиваться и функционировать в условиях коренной реорганизации всех отраслей экономики и приватизации ее объектов. Более эффективными в этих условиях могут стать опорные отрас-

левые библиотеки, которые в координации с РНТБ смогут формировать соответствующие ресурсы и организовать их использование при помощи современной технологии.

На основе глубокого анализа обеспеченности специалистов в отдельных ведомственных сетях напрашивается вывод о необходимости создания равных условий по обеспеченности библиотеками всех специалистов всех отраслей народного хозяйства.

Важнейшей задачей ближайших лет является создание комплексных планов размещения библиотек (государственных, ведомственных) на каждой административной территории республики. Эти планы, утвержденные на уровне администрации региона, должны повлиять на существующую структуру библиотечной сети. В новых условиях возможно перераспределение функций по обслуживанию некоторых категорий населения между библиотеками различной ведомственной принадлежности, если это эффективно для всей системы обслуживания.

При составлении комплексных планов развития региональной библиотечной сети должны быть взяты за основу такие факторы, как экономические (размещение производительных сил); демографические (количество и рост населения); урбанизация; региональная специфика населения, миграционные потоки); научно-технические, социальные и другие показатели территории.

Региональные комплексные планы развития библиотечных ресурсов должны предусмотреть также межведомственное территориальное планирование библиотечных ресурсов региона; внедрение комплексной координации всех направлений деятельности государственных и ведомственных библиотек (комплектования, обслуживания, научно-методической и исследовательской работы); кооперирование и централизацию различных технологических процессов (создание сводного СБА, депозитарное хранение, МБА, использование ИНТЕРНЕТ, технических средств и т. д.); организацию единой системы методического обеспечения библиотек; создание регионального межбиблиотечного on-line центра и т. д.

Для успешного осуществления внедрения региональных комплексных планов развития библиотечных ресурсов должны быть сформированы условия, при которых стали бы возможны организация и функционирование общественных и профессио-

нальных объединений, способных взять на себя решение новых задач.

Все эти и другие проблемы, связанные с региональным размещением библиотечных ресурсов в обозримом будущем могут быть окончательно разрешены лишь после обеспечения территориальной целостности Азербайджана, возвращения оккупированных земель.

Важнейшая задача ближайшего десятилетия – это планомерное формирование библиотечных фондов республики в соответствии с потребностями и запросами потребителей этих ресурсов.

Решение этой задачи возможно за счет лучшей координации комплектования и хранения литературы прежде всего научных библиотек, особенно библиотек республиканского значения

Характерные для современного этапа развития фондов научных библиотек тенденции, зачастую противоречивые по своей природе, создают целый ряд сложностей и противоречий в деятельности крупных научных библиотек Азербайджана. С одной стороны, эти библиотеки лишены необходимых средств для приобретения отечественной и особенно зарубежной научной литературы, а с другой стороны, в силу отсутствия научного управления развитием фондов продолжается и все более усугубляется процесс накопления в них больших книжных массивов неиспользуемой литературы, содержание которых требует значительных материальных средств.

Решение этих проблем возможно только при условии дальнейшего развития и укрепления сотрудничества, координации и кооперирования библиотек в приобретении литературы и взаимном использовании их фондов.

Главным направлением в поисках выхода из создавшегося положения служит оптимизация формирования и использования библиотечных фондов, осуществляемая на основе анализа развития каждой научной библиотеки республики на современном этапе с учетом ее задач и места в информационной системе страны, в соответствии с типологическими признаками.

На этой основе должен быть разработан четкий механизм координации и кооперирования комплектования и хранения литературы. Последнее не менее важно, т.к. динамика развития фондов характеризуется, как известно, не только поступлением литературы, но и обратным процессом – освобождением от из-

даний, не пользующихся спросом, а также дублетных экземпляров и малоспрашиваемых изданий.

Стратегическим направлением формирования и использования информационных ресурсов научных библиотек следует считать оптимизацию структуры фондов научных библиотек на основе изучения их использования в течение последних 3-4 лет.

Изучение использования фондов каждой крупной научной библиотеки республики следует рассматривать как действенную форму анализа обратной связи в информационном процессе, осуществляемом библиотекой. Как нам представляется, с точки зрения оптимизации формирования структуры фондов и их содержания это направление содержит богатые возможности ввиду того, что оно позволяет определить отношение пользователей не только к новым, но и ранее накопленным изданиям.

Систематически анализируя статистические данные, содержащие параметрическую характеристику запрашиваемых в течение последних лет материалов, научные библиотеки - методические центры смогут определить степень использования различных видов изданий, соответствие тематической структуры фондов поступающим запросам, выявить активные и пассивные части фондов.

Было бы методической ошибкой делать выводы только на основании относительных показателей, характеризующих степень использования фондов. Естественно, что окончательные выводы могут быть сделаны лишь с учетом абсолютных показателей по каждой библиотеке, а также путем более глубокого анализа самых различных факторов, которые в условиях рыночной экономики и других политических, социально-экономических реалий прямо или косвенно могут влиять на частоту спроса изданий из фондов крупных научных библиотек.

При этом нельзя забывать о том, что в спросе литературы, особенно из фондов отраслевых библиотек, наиболее отчетливо будут отражаться динамически изменяющиеся потребности ученых и специалистов в информации, обусловленные изменениями, происходящими как в науке и экономике, так в других сферах жизни республики за последнее десятилетие после распада СССР.

Результаты исследований безусловно позволят сделать соответствующие выводы и сформировать предположения по опти-

мизации тематической структуры фондов применительно к условиям функционирования библиотек.

При обобщении полученных данных будет особенно важно определить те межотраслевые, общенаучные и общетехнические разделы фондов, на которые имеется более активный спрос. В дальнейшем формирование фондов по этим разделам должно координироваться, в первую очередь, с национальной библиотекой и другими универсальными научными библиотеками, в фондах которых также сосредоточено большое количество изданий подобной тематики.

Важным аспектом изучения использования фондов с целью улучшения их структуры в республике должен стать анализ запрашиваемых материалов по «возрасту», другими словами, анализ выдачи в зависимости от года издания.

Для республики это особенно актуально ввиду того, что буквально во всех крупных научных библиотеках как универсальных, так и отраслевых, накоплены огромные массивы морально устаревших и не пользующихся спросом документов. Изучение этого аспекта является одним из путей совершенствования формирования библиотечных ресурсов и повышения эффективности их использования. Определение активно спрашиваемых материалов на основе хронологического критерия будет способствовать более правильному подходу к очищению фондов от устаревших изданий, что в условиях острой нужды в дополнительных книгохранилищах (особенно академических, научно-технических библиотек) даст возможность высвободить площади для хранения вновь поступивших документов. Данный аспект исследования даст возможность получить надежные статистические данные, позволяющие выявить определенную закономерность в использовании литературы прежних лет издания, а также проследить снижение удельного веса использованных материалов в зависимости от года издания, темпы старения различных видов изданий, особенно периодических изданий и нормативно-технической литературы. На этой основе следует определить критерии формирования активной части фондов научных библиотек. Не секрет, что интенсивное возрастание объема фондов нередко происходит из-за отсутствия в библиотеках критериев определения активной части фондов.

Располагая необходимыми данными, содержащими параметрическую характеристику запрашиваемых материалов из фондов библиотек в последние годы, выявив активную и пассивную части фондов научных библиотек республиканского масштаба, следует определить индекс соответствия книговыдачи фонду по отраслям знаний, по видам изданий и типам носителей информации, а также по языкам документов.

Располагая инструментарием для измерения как объемных, так и структурных характеристик соответствия между информационными запросами и ресурсами, можно делать практические выводы для оптимизации процессов формирования библиотечных ресурсов как в тематическом, так и видовом аспектах.

Среди важнейших факторов, которые необходимо учитывать в процессе дальнейшего развития и упорядочения фондов массовых библиотек, следует в первую очередь, назвать интеграционные процессы с другими библиотеками с целью более весомого участия в общей системе взаимосвязанных и взаимопользуемых фондов.

Ресурсы массовых библиотек республики все более должны быть ориентированы на разностороннее чтение населения, оказание содействия в организации культурного досуга пользователей.

В каждом регионе в отдельности и в республике в целом библиотечные ресурсы именно массовых библиотек должны с наибольшей полнотой удовлетворять потребности пользователей в социально-экономической, искусствоведческой и художественной литературе.

Концентрация социально-экономической, искусствоведческой и художественной литературы, обеспечение доступности в использовании фондов этой литературы массовыми библиотеками всех регионов – это те принципы, которые должны быть положены в основу формирования и использования ресурсов единых фондов ЦБС.

При определении содержания и объема фондов естественнонаучной, технической, медицинской и сельскохозяйственной литературы в едином фонде ЦБС массовые библиотеки должны исходить из того, что удовлетворение информационных запросов населения не может и не должно осуществляться лишь на базе единого фонда ЦБС, а посредством использования ресур-

сов, сосредоточенных в библиотеках других ведомств. Объем всех разделов фонда ЦБС, их тематико-видовая структура, степень полноты комплектования по всем отраслям и темам должны быть сформированы с учетом состояния информационных ресурсов ведомственных библиотек. Это особенно важно в современных условиях республики, когда финансирование массовых библиотек на приобретение вновь издаваемой литературы весьма ограничено.

Говоря о необходимости усиления интеграционных связей массовых и ведомственных библиотек, следует отметить наличие в республике очень сложной проблемы, связанной с размежеванием и использованием библиотечно-информационных ресурсов. Такое положение наиболее ярко просматривается в формировании и использовании фондов сельскохозяйственной литературы. Все основные ресурсы сельскохозяйственной литературы находятся в Баку, Апшероне и частично в Гяндже. Основные потребители – специалисты, работники сельского хозяйства, фермеры, появившиеся в последние годы, живут и трудятся на селе. Так, из более чем миллиона экземпляров сельскохозяйственной литературы, имеющейся в республике, в районных и сельских библиотеках находятся лишь одна десятая часть. Ранее сформировавшаяся в сельских районах сеть сельскохозяйственных библиотек (колхозные и совхозные, опытных станций, сельхозучебных заведений и т. д.) в последнее десятилетие перестали существовать. Имеющаяся в районных ЦБС сельскохозяйственная литература в основной массе – это производственные и научно-популярные книги, брошюры, некоторые библиографические издания. Между тем, такие виды литературы, как монографии, научная периодика, информационные издания, авторефераты диссертаций, справочная литература, чертежно-конструкторская документация, нормативно-техническая литература, материалы симпозиумов, конференций и совещаний и т.д. и т.п. имеются только в Республиканской научной сельскохозяйственной библиотеке и в библиотеках НИИ, сосредоточенных в основном в Баку и Апшероне.

В этой связи необходимо пересмотреть сложившуюся практику формирования и использования сельскими пользователями библиотечных ресурсов в области сельского хозяйства.

Эта проблема приобретает особенную актуальность в условиях проведения в республике аграрной реформы и реформы о земле, в результате которых образовались фермерские хозяйства, что способствует формированию качественно новых информационных потребностей специалистов агропромышленного комплекса. Поэтому возникла необходимость в создании в крупных агропромышленных регионах республики региональных служб библиотечно-информационного обслуживания специалистов сельского хозяйства. Возглавить эту работу в масштабе республики должна Республиканская научная сельскохозяйственная библиотека, в самих регионах - ЦБ ЦБС соответствующего района. Основой работой региональной информационной службы по сельскому хозяйству должно стать создание совокупного фонда литературы по данной отрасли и смежной тематике, а также «регионального банка информации по сельскому хозяйству». В «Положении о региональной службе библиотечно-информационного обслуживания специалистов сельского хозяйства» должны быть определены основные участники и подразделения, принципы содержания и формы работы, порядок финансирования и управления службой. К деятельности этих служб, организуемых на маркетинговой основе, безусловно должны быть привлечены представители фермерских хозяйств соответствующих регионов.

Наиболее сложной проблемой, сложившейся в республике по формированию и использованию библиотечных ресурсов в современных условиях, является всевозрастающее несоответствие фондов массовых библиотек, точнее единых фондов ЦБС, информационным потребностям населения. Причин на то объективных и субъективных очень много. Это традиционное отсутствие в течение многих лет координационных связей в комплектовании фондов с ведомственными библиотеками; изменения в экономической и демографической ситуации в регионах и в республике в целом; слабая работа по очищению фондов от устаревших изданий; отсутствие критериев по формированию тематико-видовой структуры фондов; качественные изменения в информационных запросах населения; все еще несформировавшаяся система государственного библиографического учета произведений печати, издаваемых в республике; некомпетентность кадров прежде всего районных и сельских библиотек;

трудности в финансировании; отсутствие четко налаженной государственной системы депозитарного хранения литературы и т.д.

Кроме того, в течение долгих лет в формировании фондов не учитывались различия в динамике роста и расселения населения; имели место несбалансированность и диспропорция в определении величины библиотечных ресурсов между отдельными городами и районами республики; неравномерное распределение отраслевой литературы в фондах массовых библиотек без учета наличия ее в библиотеках других ведомств.

Для выхода из данной проблемной ситуации можно предложить осуществление следующих мер:

- определить степень полноты комплектования по отдельным отраслям знаний в зависимости от социально-экономических реалий, сложившихся в каждом регионе;

- устранить несбалансированность и диспропорции в книгообеспеченности отдельных регионов, городских и сельских ЦБС;

- откорректировать существующий норматив (8-12 книг на читателя) с учетом изменений экономической, культурной, демографической ситуации конкретных регионов, особенно Баку, Апшерона, интеграционных процессов в формировании и использовании фондов;

- откорректировать критерии и нормативы списания литературы по различным причинам с учетом изменившихся идеологических ценностей, экономических и демографических факторов.

Процесс оптимизации формирования и использования библиотечных ресурсов в Азербайджане включает в себя и такую сложную проблему, как устранение неравномерности распределения иностранной литературы^х на европейских и восточных языках, обеспечение сбалансированности книгообеспечения иностранными изданиями всех ведомственных библиотек. Кардинально решить эту проблему по нашему мнению возможно только путем создания Азербайджанской государственной библиотеки иностранной литературы. Прежде всего, следует научно обосновать необходимость создания в республике такой библио-

^х В данном случае не имеется ввиду литература на русском языке

теки. Как нам кажется, для решения этой задачи с помощью международных спонсорских организаций и других каналов, при активной поддержке и помощи государства имеются все условия.

Создание головной библиотеки иностранной литературы со статусом национальной библиотеки со всеми вытекающими из этого статуса функциями способствовало бы решению многих проблем информационного обеспечения специалистов и населения иностранной литературой.

Между тем, исходя из сегодняшнего реального положения библиотечных ресурсов в части иностранной литературы, в ближайшие годы следует осуществить целый комплекс работ с этой литературой (в данном случае не имеется ввиду литература на русском языке).

Для сохранения постоянно уменьшающегося потока поступлений иностранной литературы в библиотеки (в силу недостаточности валютных средств, отсутствия стабильности и надежности МКО и т.д.) единственно реальным способом может стать четкая координация получения в библиотеки республики иностранных изданий.

В этих целях эффективным средством может стать создание межведомственного координационного органа, связывающего все звенья координируемой системы и направляющего комплектование всех библиотек на создание единого фонда иностранной литературы при условии:

а) четкого распределения ответственности между библиотеками за формирование отдельных частей фонда в соответствии с их профилем и специализацией;

б) организация четко действующей системы МБА;

в) создание общереспубликанского банка данных на иностранную литературу;

г) обеспечение библиотек компьютерной техникой и использование ее в создании банков данных, для организации связи между библиотеками и оперативной информации о новых поступлениях;

д) издание печатных каталогов библиотек на свои фонды иностранных изданий;

е) открытие для пользователей доступа к фондам иностранных изданий всех ведомственных библиотек.

Наряду с вышеуказанными мерами для эффективного формирования и использования библиотечных ресурсов на иностранных языках необходимо внедрить:

- широкое использование микрофиширования;

- совершенствовать учет поступлений и выдачи иностранной литературы, вести детальный учет и анализ отказов;

- провести широкомасштабную работу по очистке от устаревшей, непользуемой спросом литературы и создать республиканский фонд депозитарного хранения иностранной литературы.

Nadir İsmayilov

AZƏRBAYCANIN KİTABXANA-BİBLİOQRAFIYA EHTİYATLARININ FORMALAŞMASININ VƏ İSTİFADƏSİNİN STRATEJİ İSTİQAMƏTLƏRİ

Xülasə

Cəmiyyətin qloballaşdırılması və informasiyalaşdırılması problemi digər ölkələr kimi Azərbaycanın qarşısında da böyük tarixi əhəmiyyətli problem kimi durur. Məqalədə Azərbaycanın müstəqilliyi şəraitində kitabxana-bibliografiya ehtiyatlarının səmərəli inkişafının və istifadəsinin elmi konsepsiyasının işlənilməsi və tətbiq edilməsinin aktuallığı əsaslandırılır.

Çimnaz RÜSTƏMOVA

Baş laborant

**SORAQ-BİBLİOQRAFIYA APARATI
BİBLİOQRAFİK-İNFÖRMASIYA MƏHSULUNUN
TƏRKİB HİSSƏSİDİR**

*(Azərbaycan Tibb Universitetinin Elmi
Kitabxanasının materialları əsasında)*

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra təhsil sistemində də ciddi islahatlar aparılması zəruriləşmişdir. Ali təhsil müəssisələrində təhsilin səmərəliliyi müasir dövrün tələbləri səviyyəsində olması təhsil sisteminin oxucularına kitabxana-bibliografiya xidmətinin təşkilindən də asılıdır. Bununla əlaqədar olaraq kitabxanalar qəşısında yeni-yeni tələblər qoyulur. Bu kitabxanalar sisteminə daxil olan ali məktəb kitabxanaları ali məktəblərdə elmin əsas aparıcı qüvvələri olan professor-müəllim heyətinə və eləcə də elmi-tədqiqat işi ilə məşğul olan aspirantlara, elmi işçilərə və tələbələrə bibliografiya xidmətini təkmilləşdirir, onların sorğularını daha tam və operativ şəkildə ödəməyə çalışırlar. Bu məqsədlə ali məktəb kitabxanalarında kitabxana-bibliografiya xidmətinin daha mütərəqqi metodlarından istifadə olunur.

Azərbaycan Tibb Universitetinin Əsaslı kitabxanası bu sahədə xüsusilə fərqlənir. Əsaslı kitabxana ali məktəb kitabxanaları içərisində bibliografiya işinin təşkili sahəsində özünəməxsus spesifik xüsusiyyətlərə malik bir kitabxanadır. Bu kitabxana tibb sahəsinə dair çap əsərlərinin saxlandığı ən böyük müəssisə olmaqla bərabər, həm də professor-müəllim heyətinin, aspirant və tələbələrin və digər əməkdaşların bibliografik məlumatla təmin olunması sahəsində əhəmiyyətli mövqe tutur.

Əsaslı kitabxanada Azərbaycan, rus və xarici dillərdə tibbin bir çox sahələrinə - cərrahiyyə, anatomiya, onkologiya, histologiya, pediatriya, stomatologiya, oftalmologiya, gigiyena və epidimiologiya,

ginekologiya, tibbi biologiya və s. dair ədəbiyyat, məlumat nəşrləri və bibliografik nəşrlər öz əksini tapır.

Azərbaycan Tibb Universitetinin Əsaslı kitabxanası 70 illik bir tarixə malikdir. Belə ki, bu kitabxana 1930-cu ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universitetinin) kitabxanasının tibb ədəbiyyatı fondu bazasında yaranmışdır (1, s.348; 2, s.85).

Azərbaycan Tibb Universitetinin Əsaslı kitabxanasında professor-müəllim heyətinə, aspirantlara, elmi işçilərə, tələbələrə və digər əməkdaşlara səmərəli bibliografik-informasiya xidməti göstərilməsində soraq-bibliografiya aparatı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Kitabxanada təşkil olunmuş soraq-bibliografiya aparatının əsas funksiyası kitabxananın ilkin sənədlər fondunu tam əks etdirmək, məzmununu müxtəlif aspektlərdə və istiqamətlərdə açıb göstərməkdir. Ümumiyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, soraq-bibliografiya aparatı kitabxananın bibliografik fəaliyyətində mühüm yer tutur. Soraq-bibliografiya aparatının əsas vəzifəsi kitabxananın fondunu oxucular qarşısında açmaq, kitabxananın ilkin sənədlər fonduna «açar» olmaq, məzmununu müxtəlif aspektlərdə və istiqamətlərdə açıb göstərməkdir. Kitabxananın soraq-bibliografiya aparatının təşkilində, təkmilləşdirilməsində bibliografiya şöbəsi mühüm rol oynayır. Buna görə də kitabxanada bu işin təşkili və idarə edilməsi ilə bilavasitə Elmi bibliografiya şöbəsi məşğul olur. Kitabxananın Elmi bibliografiya şöbəsi 3 bölmədən ibarətdir: 1.Soraq-bibliografiya bölməsi; 2.Retrospektiv bibliografiya bölməsi; 3.Bibliografik informasiya bölməsi. Şöbənin 13 nəfər işçisi vardır – bunlar müdirdən, 3 bölmə müdirindən, baş bib-liografdan, 3 nəfər böyük bibliografdan, 4 nəfər adi bibliografdan və 1 nəfər redaktordan ibarətdir. Elmi bibliografiya şöbəsi əməkdaşlarının hamısı ali təhsillidir.

Kitabxananın soraq-bibliografiya aparatının ən mühüm vəzifələrindən biri kitabxananın fondunun çoxaspektli axtarışına kömək etməkdən ibarətdir. Oxucu tərkibinin müxtəlifliyi kitabxananın soraq-bibliografiya aparatının istər məzmununa, istərsə də quruluşuna öz təsirini göstərir. Bu hal müəyyən məsələlərə dair ədəbiyyatın soraq-bibliografiya aparatında daha geniş əks olunmasına, xüsusi kataloq və kartotekaların yaradılmasına, soraq-məlumat fondunun mükəmməl komplekt-ləşdirilməsinə səbəb olmuşdur.

Kitabxanada zəngin kitab fondunun, tibbə dair çoxsaylı məlumat nəşrlərinin məzmununu işıqlandıran, hansı müəssisənin, müəyyən müəllifin hansı əsərləri olduğuna cavab verən, kitabxanada hansı

adda kitab, jurnal, qəzet və başqa sənədlərin olduğunu açan, oxucuların sorğularını hərtərəfli ödəməyə imkan yaradan soraq-bibliografıya aparatı yaradılmışdır. Kitabxanada soraq-bibliografıya aparatının aşağıdakı tərkib hissələri mövcuddur:

1. Soraq və bibliografik nəşrlər fondu.

2. Kataloq və kartoteka sistemi.

3. Ödənilmiş arayışlar fondu.

Soraq və bibliografik nəşrlər fondu kitabxananın bir hissəsini təşkil edir. Burada əsasən kitabxananın bibliografik fəaliyyətində yaxından köməklik gös-tərən nəşrlər toplanmışdır. Kitabxananın soraq və bibliografik nəşrlər fondunun əsas tərkib hissələrindən birini ensiklopediyalar və ensiklopedik lüğətlər təşkil edir. Soraq və bibliografik nəşrlər fondunda həm universal, həm də sahəvi ensiklopediyalar vardır.

Kitabxananın fondunda olan universal ensiklopediyalara misal olaraq «Böyük Sovet Ensiklopediyası»nı, «Kiçik Sovet Ensiklopediyası»nı göstərə bilərik. Bu ensiklopediyalara tərtib edilmiş əlifba göstəriciləri də kitabxananın soraq-bibliografıya aparatında öz əksini tapır. Böyük Sovet Ensiklopediyasına həsr edilmiş «Ежегодник Большой Советской Энциклопедии» («Böyük Sovet Ensiklopediyasının illiyi») məlumat nəşrləri də fondda öz əksini tapır. Bundan başqa soraq və bibliografik nəşrlər fondunda «Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası»da vardır. Belə nəşrlərin fondda olması informasiya istifadəçilərinin faktoqrafik sorğularının ödənilməsində böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Məlumat fondunda tibb sahəsinə dair ensiklopediyalar xüsusi yer tutur. Belə ensiklopediyalardan 1974-1988-ci illərdə 29 cildə çap olunmuş «Большая Медицинская Энциклопедия» (Böyük Tibb Ensiklopediyası), 1965-1970-ci illər-də nəşr olunmuş 12 cildlik «Малая Медицинская Энциклопедия» (Kiçik Tibb Ensiklopediyası), beş dildə – rus, ingilis, latın, fransız və alman dillərində nəşr olunmuş «Медицинская терапия», «Популярная медицинская энциклопедия», «Советская литература по медицине», 1989-cu ildə 3 cildə çap olunmuş «Краткая медицинская энциклопедия», 1993-cü ildə çap olunmuş «Far-makoterapiyadan məlumat kitabı», fizika, kimya, biologiya və başqa sahələrə həsr olunmuş ensiklopediyaları da göstərmək olar.

Məlum olduğu kimi məlumat nəşrlərinin ən mühüm növlərindən biri də terminoloji və sahəvi ensiklopedik lüğətlərdir. Məluat

fondunda 1982-1984-cü il-lərdə 3 cildə çap olunmuş «Энциклопедический словарь медицинских терминов» («Tibb terminlərinin ensiklopedik lüğəti»), 1989-cu ildə nəşr olunmuş «Биологический энциклопедический словарь» («Biologiyaya dair ensiklopedik lüğət»), 1999-cu ildə çap olunmuş «Регистр лекарственных средств – Доктор» və s. bu kimi nəşrlərlə komplektləşdirilmişdir.

Göründüyü kimi kitabxananın soraq və bibliografik nəşrlər fonduna daxil olan sənədlərin müəyyən hissəsi bibliografik vəsaitlərdən ibarətdir. Burada çox mühüm bibliografik informasiya mənbələri toplanmışdır. Məsələn, Respublika Kitab Palatasının döv-lət bibliografıyası orqanı olan «Azərbaycan mətbuat salnaməsi», «Birlik Azərbaycan kitabı», universal, sahəvi və mövzu xarakterli mühüm retrospekti, tövsiyə və şəxsi göstəriciləri – «Azərbaycan kitabı (1780-1920)» birinci cild (1963), «Azərbaycan kitabı (1920-1940)» ikinci cildinin birinci kitabı (1982), «Azərbaycanda tibb və səhiyyə (1830-1920)» birinci cild (1980), «Azərbaycanda tibb və səhiyyə. 1920-1960» üç cildə (1977-1979), «M.Ə. Mirqasımov» (1964, 1983), «M.A. Topçubaşov» (1965), «C.Y. Hüseyinov» (1966), «A.İ. Qarayev» (1974), «M.C. Cavadzadə» (1987), «Məmmədov Yaqub Cavad oğlu» (1993), «Böyükkişi Ağayev» (1998), «Ə.T. Əmiraslanov» (2000) və başqalarına həsr olunmuş şəxsi göstəriciləri qeyd etmək olar.

Məlumat fondunda həmçinin rus dilində keçmiş SSRİ miqyasında çap olunmuş çoxlu sayda bibliografik nəşrlər də saxlanılır.

Qeyd etdiyimiz kimi Tibb Universitetinin kitabxanasının soraq-bibliografıya aparatının mühüm tərkib hissələrindən biri də kataloq və kartoteka sistemidir. Kitabxananın kataloq və kartoteka sistemində aşağıdakılar daxildir:

1. Əlifba kataloqu

2. Sistemli kataloq

3. Dissertasiya və avtoferatların əlifba kataloqu

4. Predmet kataloqu

5. Məqalələrin universal kartotekası

6. Azərbaycan Tibb Universiteti əməkdaşlarının əsərlərinin kartotekası

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, əlifba, sistemli və predmet kataloqları haqqında məlumat verilən nəşrlərin dillərinə görə qruplaşdırılmışdır.

1991-2000-ci illərdə kitabxananın əlifba kataloqu üzərində əsaslı işlər aparılmış, kataloq kitabxanaya daxil olan yeni nəşrlərlə zənginləşdirilmiş və redaktə edilmişdir. Belə ki, 1996-cı ildə əlifba kataloqunda 107970 kartoçka redaktə edilmişdir, yeni xarici kitablara yazılmış 139 kartoçka isə əlifba və sistemli kataloqa daxil edilmişdir (3, s.3).

Bir xüsusi cəhəti də qeyd etmək yerinə düşər ki, kitabxanada tibbə dair əsas sahələr üzrə ədəbiyyatın indeksləşdirilməsində «Universal Onluq Təsnifat» sistemi, ictimai və humanitar elm sahələrinə dair ədəbiyyatın indeksləşdirilməsində isə həm «Universal Onluq Təsnifat», həm də «Kitabxana-bibliografiya təsnifatı»ndan paralel istifadə olunur (4, s.4). Hər il mütəmadi olaraq yeni nəşrlər sistemli kataloqa daxil edilir və 100-150 min kartoçka redaktə olunur (3, s.3).

Tibb Universitetinin kitabxanasının dissertasiya və avtoreferatların əlifba kataloqu da vaxtılı-vaxtında yeni dissertasiya və avtoreferatlarla zənginləşir. Belə ki, 1996-cı ildə bu kataloqa 240 yeni kartoçka daxil edilmişdir (3, s.3).

Kitabxananın mühüm kataloqlarından biri də predmet kataloqudur. Predmet kataloqu predmet rubrikalarına görə tərtib edilir.

Məsələn: Qan təzyiqi. Qipertenziya.

Arxaft Y.N. Hacıkənd iqlim şəraitində hipertoniya xəstəliyinin gedişi//Azərbaycan tibb junalı. -1970. - №10.- S.36-39.

Predmet kataloqunda Azərbaycan, rus və xarici dillərdə olan sənədlərin məzmunu müəyyən açar sözlər əsasında tərtib edilir və bu da onların məzmunlarına görə hərtərəfli və dərin axtarışda mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Predmet kataloqu da mütəmadi olaraq yeni nəşrlərlə zənginləşdirilir. Belə ki, 1996-cı ildə predmet kataloquna 1732 yeni nəşr daxil edilmiş, 19200 kartoçka isə redaktə edilmişdir (3, s.3).

Universitetin kitabxanasının soraq-məlumat aparatının tərkib hissələrindən biri də kartoteka sistemidir. Kitabxanada təşkil olunmuş mühüm kartotekalardan biri «Məqalələrin universal kartotekası»dır. Bu kartotekada bütün sahələrə dair universitetin kitabxanasının fondunda əksini tapmış jurnal, qəzet materiallarının təsviri verilmişdir.

Kitabxanada oxucuların, xüsusilə də aspirant və tələbələrin ən çox müraciət etdikləri kartoteka «Azərbaycan Tibb Universiteti əməkdaşlarının əsərləri»nin kartotekasıdır. Burada Tibb Universite-

tində çalışan akademik və professorların, dosent və elmlər namizədlərinin, müəllimlərin, elmi işçilərin, laborantların, bir sözlə bütün əməkdaşların əsərləri öz əksini tapır.

Qeyd etdiyimiz kimi, kitabxanaya minlərlə sorğu daxil olur və onlar müvafiq arayışlarla təmin olunur. Belə sorğulara həm şifahi, həm də yazılı cavablar verilir. Yazılı cavablar əsasən mövzu sorğuları ilə əlaqədar olurlar və onların bir nüsxəsi kitabxanada saxlanılır. Belə sorğular və yaxud da bu sorğulara yaxın mövzular təkrar olunduqda bu siyahılara təkrar müraciət olunur. Yazılı arayışlar əsasında kitabxanada ödənilmiş arayışlar fondu yaradılmışdır.

Kitabxanada şifahi arayışlar bütün oxuculara verilir, yazılı arayışlar isə əsasən rəhbər işçilərə, elmi-tədqiqat işi ilə məşğul olan əməkdaşlara və əsasən də aspirant, son kurs tələbələri, tələbə elmi cəmiyyətində iştirak edən və kurs işi, referat yazan tələbələrə verilir. Belə ki, 1999-cu ildə kitabxanada oxuculara 4427 bibliografik arayış verilmişdir ki, onlardan bibliografik-ünvan 1550, mövzu üzrə 900, bibliografik dəqiqləşdirmə arayışı 1570, 407 faktoqrafik arayış verilmişdir. Cəmişi 4420, 7-si isə yazılı arayış olmuşdur. Yazılı arayışlardan «Qadınların reproduktiv sağlamlığı», «Tac damar spazması zamanı baş metabolitik dəyişikliklər», «Göz kataraktları», «Həkim etikası» və b. göstərmək olar (4, s.3).

Faktlar göstərir ki, kitabxana bibliografik xidmətin ənənvi qaydada həyata keçirilməsini təmin etmək üçün çox zəngin soraq-bibliografiya aparatına malikdir. Lakin müasir dövr kompyuter texnikası dövrüdür və cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasının operativliyini, kompleksliyini və ardıcılığını tələb edir. Bunu tibb və səhiyyə sahəsinə xüsusilə aid etmək lazımdır. Həmin sahədə ixtisaslı kadrların hazırlanması müasir dövrün tələbləri və beynəlxalq standartlara cavab verəcək səviyyəyə çatdırmaq üçün kitabxananın bibliografik fəaliyyət prosesinin informasiya texnologiyası ilə təmin edilməsi və bu texnologiyanın xüsusi səriştəliklə tətbiq edilməsi qarşıda duran ən mühüm və təxirəsalınmaz vəzifədir. Kitabxanada elektron bibliografik məlumat bazasının və elektron kataloqların yaradılması və beynəlxalq internet sisteminə qatılması vaxtı çoxdan çatmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, haqqında bəhs olunan kitabxanada bu sahədə müəyyən işlər görülməsinə cəhd edilir. Belə ki, 1992-ci ildə məhdud çərçivədə olsa da kitabxananın elektron kataloqunun yaradılması sahəsində konkret addım atılmışdır. Kitabxanada

olan fondun ixtisasla əlaqədar ən mühüm hissəsi adı əkilən elektron kataloqun yaddaşına verilmişdir.

Kitabxanada biblioqrafik xidmət prosesinin operativləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılması üçün informasiya texnologiyasının tətbiqi sahəsində müəyyən addımlar atılmışdır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Əmiraslanov Ə.T., İslamzadə F.I. *Azərbaycan Tibb Universiteti: (1930-2000)*. -B.: «Təbib» nəşriyyatı, 2000.-360 s.

2. Xələfov A.A. *Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi (1933-1958)*. -B.: Azər nəşr, 1974.-243 s.

3. *Azərbaycan Tibb Universitetinin Elmi kitabxanasının 1996-cı il üçün hesabatı.*

4. *Azərbaycan Tibb Universitetinin Elmi kitabxanasının 1999-cu il üçün hesabatı.*

Чимназ Рустамова

СПРАВОЧНО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ АППАРАТ СОСТАВНОЙ ЧАСТЬ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ

Резюме

В статье рассмотрены вопросы значения, организации, функционирования и совершенствования справочно-библиографического аппарата научной библиотеки Азербайджанского Медицинского Университета. На основе исследования создается глубокое представление о системе структурах каталогов и библиографических картотек, о составе фонда справочно-библиографических изданий. А также анализируется фонд выполненных справок.

Könül YUSİFOVA

BDU-nun Şərqsünaslıq fakültəsinin əməkdaşı

XX ƏSRDƏ AZƏRBAYCANDA ƏRƏB DİLİNƏ DAİR DƏRSLİKLƏR, DƏRS VƏSAİTLƏRİ VƏ PROQRAMLARIN NƏŞRİ

Təbii ki, hər hansı predmet üzrə proqramın həyata keçirilməsini dərsləklər və dərslər vəsaitləri, fənn proqramları təmin edir. Dərsləklər və ya digər tədris materiallarının tədris proqramının müəyyən mərhələsinin sistemativ və davamlı təsvirini özündə birləşdirməsi ilə seçiyələnir. Dərsləklərin-normativ əsərlərin, dərslər vəsaitlərinin yazılması tətbiqi dilçiliyin ən böyük problemlərindən biridir. Xüsusilə bu problem əcnəbi dillərə aid dərsləklərin hazırlanmasında özünü ən incə çalaları ilə bürüzə verir.

Demək olar ki, dərsləklərin rəssional sistemini yaratmaq həm mərkəzi, eyni zamanda da xarici dillərin metodikası qarşısında duran ən çətin problemdir. Metodikanın ən qiymətli ümumi qaydaları və onlardan meydana gələn xüsusi göstərişlər yalnız dərsləklər vəsaitləri ilə həyata effektiv şəkildə keçə bilər.

Xarici dillərin metodikası ilə bağlı ədəbiyyatlarda dərsləklərin yazılması ilə əlaqədar bənzər qeyd olunur: «Bu gəlir gətirən ədəbi fəaliyyət deyil, həll edilməsi yalnız məqsədli dilçilik və metodik konsepsiyalarla silahlanmış yüksək ixtisaslı dilçilər, metodist və psixoloqlar dəstəsinin imkanı daxilində olan mürəkkəb, kompleks, elmi problemdir!»

Hazırkı məqalə XX əsrdə Azərbaycanda ərəb dilinin öyrənilməsi, tədrisi ilə bağlı ərəb dilinə aid yazılmış dərsləklər, dərslər vəsaitləri, proqramlara həsr olunmuşdur. Müəllif məqalədə imkan daxilində əvvəlcə ali, daha sonra orta məktəblər üçün yazılmış ərəb dili dərsləkləri haqqında məlumat verir, bundan sonra hər iki səviyyə üçün

nəzərdə tutulan dərs vəsaitləri və proqramlara nəzər salaraq onları elmi-pedaqoji cəhətdən araşdırır.

Məlum olduğu kimi, ərəb dilinin Azərbaycanda öyrənilməsi və tədrisi uzunəsrlilik qədim tarixi köklərə malikdir. Ərəb xilafəti dövründə hakim rəsmi dil olan ərəb dili islam dini ilə bərabər yayılaraq qeyri-ərəb müsəlman xalqlarının qanına, canına hopur, desək heç də yanlışdır. Bu dövrdə bütün müsəlman Şərqi ölkələrində dövlət dili ərəb dili olduğu üçün bədii əsərlərin bir qismi, elmi əsərlərin isə demək olar ki, hamısı ərəb dilində yazılırdı. Orta əsrlərdə zəngin ərəb leksikoqrafiyasının öyrənilməsi, ərəb dilçiliyinin inkişafında Azərbaycan alimləri də mühüm rol oynamışlar. Azərbaycan dilçiləri tərəfindən yaradılan çoxhissəli, izahlı Azərbaycan-ərəb, ərəb-Azərbaycan dili lüğətləri, ərəb ədəbiyyatının məşhur abidələrinə izahlar, ərəb dilinin sintaksisi, morfolojiya və fonetikasına aid ərəb dilçilərinin əsərlərinə yazılmış çoxsaylı şərhlər bu gün də öz elmi dəyərini itirmədən ərəb dilçiliyi tarixində görkəmli yer tutur².

O dövrdə Azərbaycan alimləri görkəmli ərəbşünas alim V. Məmmədəliyevin qeyd etdiyi kimi, ərəb dilçiliyinin və leksikoqrafiyasının inkişafında mühüm rol oynamış, ona elmi və metodoloji baxımdan bir çox yeniliklər gətirmiş, beləliklə də ərəb dilçiliyinin Azərbaycan məktəbini yaratmışlar.³

Təbii ki, sonrakı əsrlərdə tarixi amillərdən asılı olaraq orta əsrlərdəki hökmünü itirən ərəb dili bütün qeyri-ərəb müsəlman ölkələrində olduğu kimi Azərbaycanda da yalnız islam dininin müqəddəs kitabı- «Qurani Kərim»in dili kimi öyrənilməkdə davam edirdi.

XX əsrin əvvəllərində Rusiyada ərəbşünaslığın yeni, zamanın tələblərinə uyğun elmi şəkildə inkişafı Azərbaycana da təsir edir. Məlum olduğu kimi, Bakının elmi dairələri yeni yaranmağa başlayan ərəbşünaslıq məktəbinin tələbatlarını ərəb dilinə aid yazılmış müntəxəbatlarla ödəməyə çalışırlar.

İlk «Краткая арабская хрестоматия» adlı müntəxəbat 1920-ci ildə L. A. Zimin tərəfindən, «Арабская хрестоматия» ünvanlı ikinci müntəxəbat isə 1923-cü ildə P. K. Jüze tərəfindən nəşr olunur⁴.

Qeyd edək ki, XX əsrdə ərəb dilinə aid 18 orta məktəb və 12 ali məktəb dərslisi yazılmışdır. Ali məktəb səviyyəsini təmin edəcək ərəb dilinə aid ilk «Ərəb dilinin açarı» adlı dərslük 1947-ci ildə Muxtar Əfəndizadə tərəfindən nəşr olunur.

Dərslük üç hissədən ibarətdir. Birinci hissə əlifba və mükələmə qismindən (44 dərsləndən ibarət), ikinci hissə sərf (morfolojiya) qismi

(68 dərslə), üçüncü hissə isə nəhv (sintaksis) qismi (27 dərslə), kiçik həcmli lüğət və mündəricatdan ibarətdir. Müəllif gərgin əməyin bəhrəsi olan bu dərsləkdə ənənəvi ərəb qrammatikasının tədrisində istifadə olunan metoda əsaslanmışdır. Qeyd edək ki, normativ əsərin dili bir qədər çətin və qarışıq, müxtəlif qrammatik terminlər ərəb dilində olduğu kimi verilmişdir. Təbii ki, bunu əsrin əvvəllərində Azərbaycan dili leksikonu və qrammatikasında ərəb və fars sözlərinin geniş yer tutması ilə izah etmək mümkündür.

Müəllifin XX əsrdə ərəb dilinə aid yazdığı bu əsər ilk təcrübə olan «Ərəb dilinin açarı» dərslisi gənc nəsilərə ithaf olunur. Təbii ki, M. Əfəndizadənin müəllifi olduğu ilk cəhd olan kitab və müəllifin yeri xalqımızın elm, şərqşünaslıq, ərəbşünaslıq tarixində, yaddaşında daimi olaraq qalacaqdır.

Biz XX əsrdə yazılmış ərəb dili dərsləklərindən danışarkən qeyd etməliyik ki, istər ali, istərsə də orta məktəblər səviyyəsi üçün nəzərdə tutulan ərəb dili dərsləklərinin yazılması bu əsrin ikinci yarısı daha məhsuldar olmuşdur. Qeyd edək ki, ilk dərsləkdən başqa bütün dərsləklər əsrin ikinci yarısında işıq üzə görmüşdür.

1957-ci ildə şərqşünaslıq fakültəsinin yenidən bərpa olunması, ərəb şöbəsinin açılması, 1958-ci ildən etibarən bir neçə orta məktəbdə də əcnəbi dil kimi ərəb dilinin tədris olunmasına başlanılması, sonrakı illərdə belə məktəblərin şöbələrinin genişlənməsi, artması ilə əlaqədar olaraq həm ali, həm də orta məktəb səviyyəsində ərəb dilinə aid dərsləklər, dərs vəsaitlərinə olan tələbat da artır. 1994-cü ilə qədər bir-birinin ardınca ali məktəb tələbələri üçün 18 «Ərəb dili»dərslisi işıq üzə görünür.

Məlum olduğu kimi əsrin ikinci yarısından başlayaraq orta məktəblərdən tutmuş ali məktəblərə qədər bütün səviyyələrdə ərəb dilinin tədrisi Ə.C.Məmmədov zəkasının məhsulu olan dərsləklər, dərs vəsaitləri əsasında həyata keçirilir. Keçmiş Sovetlər birliyinin beşiyində böyük ərəbşünaslıq məktəbi keçmiş Ələsgər Məmmədov əlincinci illərdən dərs deyər-dərslik yazmağa başlayır. Görkəmli pedaqoq-alimin 9 ali və 9 orta məktəb «Ərəb dili»dərslisi nəşr olunmuş, biri isə çapa hazırlanır. Müəllifin dərsləkləri X.K. Baranov, N.V.Yuşmanov, A.F.Xaşab, B.M.Qrande, A.Krımski, K.V.Ode-Vasileva, A.A.Kovalev, Q.Ş.Şərbatov kimi rus, K.Brokkelman, E.Harder kimi avropa, Rəşid əş-Şərtuni kimi məşhur şərq dilçi alimlərin ərəb dilinin qrammatikası üzrə yazılmış əsərlərinin bir növ sintezi

əsasında yazılmışdır. Yəni dərslıklərdə həm məşhur avropa, həm rus, həm də şərq dilçilik ənənələrindən istifadə olunmuşdur⁶.

C. Məmmədovun müəllifi olduğu Şərqsünaslıq fakültəsinin I-IV kurs fars və türk bölməsi tələbələri üçün yazılmış bu sahədə sayca ikinci «Ərəb dili» dərsliyi 1958-ci ildə çapdan çıxır. Qeyd edək ki, bu ildən başlayaraq bütün «Ərəb dili» dərslikleri Ə. C. Məmmədovun zəkası və qələminin məhsuludur. Alim ali məktəblər üçün nəzərdə tutulan 9 dərsliyin müəllifidir ki, onlardan 8 dərslik işıq üzü görmüş biri isə hələ çapdadır. Kitab keçmiş Sovet İttifaqında kütləvi tirajla (5000 nüsxə) buraxılmış ilk dərslük olduğu üçün Azərbaycan da deyil, Tacikistan, Özbəkistan və başqa yerlərdə də istifadə olunmuşdur.

Dərsliyə aid yazılmış rəylərin birində qeyd olunur: «Ərəb dili» dərsliyi demək olar ki, geniş oxucu auditoriyasını nəzərdə tutan ilk sovet dərsliyidir. Bununla yanaşı, həmin dərslük Azərbaycanda ərəb dilinin öyrənilməsində yeni bir mərhələ təşkil edir. Bu dərslük Azərbaycanda müasir elmi-metodoloji əsaslar üzərində qurulmuş ilk sovet dərsliyi kimi qiymətləndirilməlidir. Dərsliyin məziyyətlərini nəzərə alan S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin (hazırkı BDU) elmi şurası haqlı olaraq əsərə SSRİ Ali Təhsil Nazirliyinin qıfını vermiş və onu ümumittifaq əhəmiyyətli bir dərslük kimi nəşr etdirmişdir.»⁸ Normativ əsər müqəddimə, ümumi giriş hissəsi, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı, giriş kursu, əsas kurs və əlavələrdən ibarətdir. Burada dərslər vahid sistem üzrə tərtib edilmişdir. Əvvəlcə mətnlər, onlara aid lüğət, sonra isə mətnlə əlaqədar qrammatik - leksik izahatlar, tapşırıq və çalışmalar verilir.

Kitabın qrammatika hissəsində ərəblərin özləri tərəfindən izah edilməsi zəruriyyəti dəfələrlə irəli sürülən öz tarixi etibarilə VII-VIII əsrlərə gedib çıxan və buna görə, müəyyən mənada müasir dilçiliklə əyaqlaşmayan ənənəvi ərəb qrammatikasında deyil, müasir semitologiyada qəbul edilmiş və hal-hazırda keçmiş sovet və qərb ərəbşünasları tərəfindən ərəb dilini öyrənmək üçün tətbiq olunan metodlara istinad edilmişdir.

III dərslük 1962-ci ildə ADU-nun şərqsünaslıq fakültəsi ərəb filologiyası şöbəsinin I kurs tələbələri üçün nəzərdə tutulmuşdur⁹. Kitabda əsas məqsəd ərəb dili qrammatikasının əsas məsələlərinə dair ümumi bilik vermək, Azərbaycan dilində məlum olan ərəb sözlərini çıxmaq şərti ilə 1200-ə qədər söz və ifadə öyrətmək, ərəb dilində oxu, yazı və ilk danışıq vərdişlərini yaratmaqdır.

IV «Ərəb dili» dərsliyi ərəb filologiyası şöbəsinin I kurs tələbələri üçün nəzərdə tutularaq 1971-ci ildə nəşr olunur¹⁰. Dərslük müəllifin də müqəddimədə qeyd etdiyi kimi əvvəlki dərslüklərin dəyişilmiş variantı deyil, yeni bir dərslükdir. Kitabda məqsəd tələbələrə I kurs həcmində tam məlumat vermək, 1200-ə qədər söz və ifadə öyrətmək, ərəb dilində ilk düzgün tələffüz, oxu, yazı, tərcümə və danışıq vərdişləri yaratmaq, alınmış bilik dairəsində ərəb mətnləri üzərində çalışmağı öyrətməkdir.

V «Ərəb dili» dərsliyi Azərbaycan bölməsinin II kurs ərəb filologiyası tələbələri üçün yazılaraq 1972-74-cü illərdə üç buraxılışda, rotoprint nəşri ilə ADU nəşriyyatında işıq üzü görür¹¹. Dərslük 1971-ci ildə çap olunmuş dərsliyin davamıdır.

VI «Учебник арабского языка» adlı dərslük rus bölməsi I kurs ərəb filologiyası tələbələri üçün nəzərdə tutularaq 1980-ci ildə «Maarif» nəşriyyatında çap olunmuşdur.¹² Kitab 1971-ci ildə Azərbaycan dilində nəşr olunmuş dərsliyin rusdilli auditoriya üçün işlənmiş variantıdır.

VII «Учебник арабского языка» ünvanlı dərslük 1984-cü ildə «Maarif» nəşriyyatında çap olunur¹³. Dərslük rus bölməsi II kurs ərəb filologiyası tələbələri üçün yazılmışdır.

VIII «Ərəb dilinin qısa kursu» adlı normativ əsər ərəb dilini qeyri-ixtisas fənni kimi öyrənən ADU-nun (indiki BDU) tarix, filologiya, jurnalistika və kitabxanaçılıq fakültələrinin tələbələri və ərəb dili həvəskarları üçün nəzərdə tutularaq 1988-ci ildə «Maarif» nəşriyyatında işıq üzü görür¹⁴. Dərslükdə əsas məqsəd ən zəruri fonetik, qrafik və leksik-qrammatik qaydaları öyrətmək, Azərbaycan dilindən oxucuya məlum olmayan 1000-dən artıq ərəb söz və ifadəsini aktiv şəkildə mənimsətmək, dil üzərində müstəqil işləmək vərdişlərini yaratmaq və orta çətinlikli ərəb mənbələrində lüğətdən istifadə etməyə hazırlamaqdır.

IX «Ərəb dili» dərsliyi ərəb filologiyası şöbəsinin I və II kurs tələbələri üçün nəzərdə tutularaq 1998-ci ildə «Maarif» nəşriyyatında nəşr olunmuşdur¹⁵. Dərslük, əsasən, ictimai-siyasi mövzularda yazılmış sadə və orta çətinlikli müasir ərəb mətnlərini oxuyub başa düşmək, müvafiq tərcümə, şifahi və yazılı nitq vərdişləri əldə etmək üçün zəruri olan nəzəri və əməli biliklərin verilməsinə xidmət edir.

X «Ərəb dili» dərsliyi illahiyat fakültəsinin I kurs tələbələri üçün yazılaraq 1999-cu ildə işıq üzü görür¹⁶. Kitabda əsas məqsəd ərəb dilini ixtisas fənni kimi öyrənənlərə 1000-ə qədər söz və ifadə

öyrətmək, «Salim» (düzgün) köklü sözlərdən ibarət orta çətinlikli ərəb mətnlərini fonetik və leksik-qrammatik baxımdan düzgün oxumaq, lügət vasitəsilə tərcümə etmək, başqasının ərəbcə nitqini başa düşmək, ərəb dilində yazmaq və danışmaq üçün lazım olan biliklərin I kurs həcmində verilməsinə müvafiq əməli vərdişlərin yaranmasına xidmət etməkdir.

Qeyd edək ki, bu dərslik alimin ali məktəblər üçün yazdığı sonuncu dərslik deyil. Belə ki, alimin rus bölməsi ərəb şəbəsinin birinci və ikinci kurs tələbələri üçün yazmış olduğu axırıncı «Ərəb dili»dərsliyi yarımçıq qalmışdır. Həmin dərsliyin də işıq üzü görməsi gözlənilir. Xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, Ə. C. Məmmədovun müəllifi olduğu bütün dərsliklər əsasən sadədən-mürəkkəbə, asandan-çətinə, məlumdan-naməlumə pedaqoji prinsiplər əsasında qurulmuşdur. Alimin dərslikləri xarici dillərin öyrənilməsində istifadə olunan ikinci, metodik ədəbiyyatlarda «çevrilmiş konus strategiyası» adlanan metoda əsaslanmışdır. Belə ki, əvvəlcə dərsliklərdə materiallar sadə, kiçik həcmdə verilir, daha sonra keçmiş materiallar əsasında dərsliklərin həcmi artmağa və mürəkkəbləşməyə başlayır. Bununla yanaşı, daim dərslər arasında qurulan əlaqələr bir-biri ilə bağlı zəncirvari əlaqələrdir. Təcrübəli pedaqoq dərsliklərində öcnəbi dilin öyrənilməsində mühüm rol oynayan çalışmaların həm xarakterinə, həm də məqsədlərinə görə kombinator, kombinator-reseptiv, reseptiv, reseptiv-produktiv, produktiv və s bu kimi müxtəlif novlərdən məharətlə istifadə etmişdir.

Dərsliklərdə praktik məqsədlərlə yanaşı, ümumtəhsilverici məqsədlərə də nail olunmuşdur. Leksik-qrammatik materialların bölgüsü bərabər, rəssional qayda üzrə aparılmışdır.

Lügət tərkibi elə seçilmişdir ki, tələbələr müxtəlif mövzularda həm şifahi, həm də yazılı tərcümə zamanı müəyyən vərdişlər əldə edə bilsinlər.

Normativ əsərlərdəki ümumtəhsilverici, dünyagörüşü formalaşdırıcı məqsədlər mətnlərdə reallaşır. Bu baxımdan dərsliklərdəki mətnlər öz rəngarəngliyi, əhatə dairəsi ilə fərqlənir, alimin hər növ bəti dərsliyində olan istər oxu, istərsə də leksik-qrammatik materiallar dövrün tələblərinə uyğun olaraq yenidən işlənir. Müəllifin 1990-cı ildən sonra işıq üzü görən istər ali, istərsə də orta məktəb dərsliklərindəki mətnlərdə Azərbaycanda son illər baş verən tarixi hadisələr milli şüur, milli qürur, özünü dərk etmə və s bu kimi məfhumlar öz əksini tapır. Kitablarda alim ərəb dilini öyrənməklə yanaşı, bütün

psixoloji, metodik priyomlardan istifadə edərək gələcəyimiz olan şagird və gəncləri dünyamızda qloballaşmanın, müxtəlif mədəniyyət, incəsənət, milli dəyərlərin intiqrasiyalarının baş verdiyi zamanda milli vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə etməyə çalışmışdır. Təəssüf hissi ilə qeyd etməliyəm ki, sonuncu iki dərslikdə mətbəədə çap zamanı bir sıra mexaniki səhflərə yol verilmişdir.

Ərəb dilinə aid dərsliklər içərisində sayca XI, lakin ümumdünya elminin əsas tərkib hissələrindən biri olan ərəb dilçiliyinin inkişaf tarixinə həsr olunan ilk dərslik olan «Ərəb dilçiliyi»¹⁷ dərsliyi 1985-ci ildə «Maarif»nəşriyyatında işıq üzü görür. Uzun və çətin araşdırmaların, ağır və gərgin zəhmətin bəhrəsi olan bu əsər Azərbaycan şərqşünaslığı, onun bir qolu olan ərəbşünaslıq elmində öz dəst-xətti ilə fərqlənən, adı, şöhrəti Azərbaycanın hüdudlarından çox-çox uzaqlarda- keçmiş sovet birliyi ölkələri, uzaq ərəb, şərq dövlətləri, Avropada da məşhur olan ərəbşünas-şərqşünas alimimiz, təkcə bu sahədə deyil, eləcə də illahiyyat elmi sahəsində də öz bilik və bacarığını əsirgəməyərək fəaliyyət göstərən, öz tövhələrini verən şərqşünas alim Vasim Məmmədəliyevdir. Əsər tələbə, aspirant və şərq dillərinin nəzəri məsələləri ilə məşğul olan mütəxəssislər üçün nəzərdə tutulmuşdur. Qeyd edək ki, dərslik klassik ərəb qrammatika elminin təşəkkülü, ərəb qrammatik məktəblərinin ən görkəmli nümayəndələrinin həyat və yaradıcılığı haqqında məlumat vermək, onların əsas xüsusiyyətlərinin geniş şəkildə araşdırmaq sahəsində ilk təşəbbüsdür. Əsər giriş hissəsi, yeddi fəsil, ədəbiyyat və mündəricat hissəsindən ibarətdir.

Giriş hissədə alim ərəb dilçilərinin əldə etdikləri nailiyyətlərdən, intibah dövründən başlayaraq şərq filologiyası, xüsusilə sami filologiyasına Avropa dilçilərinin marağının artması, ərəb filoloqlarının nailiyyətlərinin tədricən Avropa dilçilik sisteminə keçərək, onun əsas komponentlərindən birinə çevrilməsi, ərəb dilçilik ənənəsinin Avropa ərəbşünaslığına təsiri, bu sahədə tədqiqat aparan alimlər haqqında məlumat verilir, ərəb dilçiliyinin inkişaf tarixinin öyrənilməsi sahəsində tədqiqat aparan Avropa və rus tədqiqatçılarından bəhs olunur, bu sistemin nəzəri və metodoloji əsaslarının tam şəkildə müəyyənləşdirilməsinə, onların başqa dilçilik təlimləri ilə oxşar və fərqli cəhətlərinin ətraflı şərhinə həsr edilmiş ilk tədqiqat və ya dərslik olduğu bildirilir.

«Ərəb qrammatika elminin təşəkkülü»adlanan I fəsildə ərəb dilçilik elminin yaranması, bu barədə fikirlər, onun inkişaf xətti, yunan

və hind elminin təsiri, onların nəticəsi, ərəb dilinin əsas məziyyətləri barədə məlumat verilir. Növbəti fəsillər və onların bölmələrində Bəsrə, Kufə, Bağdad, Əndəlis, Misir qrammatika məktəbləri, onların yaranması, görkəmli nümayəndələri, onların yaradıcılıqları, bu məktəbləri birləşdirən və ayıran xüsusiyyətlər araşdırılır. Sonuncu fəsil isə müasir ərəb dilçiliyinə həsr olunmuşdur. Həmçinin dərsliyə «Ərəb dilçiliyi sahəsində fəaliyyət göstərmiş Azərbaycan alimləri» adlı bölmə də daxil edilmişdir ki, burada Azərbaycan dilçiləri, onların yaradıcılıqları haqqında məlumat verilir.

Demək olar ki, əsər ərəb dilçilik elminin inkişaf tarixini yaradığı dövrdən müasir dövrə qədər izləyən, araşdıran, sistemli, məntiqli şəkildə tədqiq edən ilk və yeganə dərslikdir. Əsər ərəb dilçiliyinin inkişaf tarixi, ümumiyyətlə ərəb dilinin nəzəri qrammatikasını öyrənən tələbələr, mütəxəssislər üçün böyük töhfədir, desək yanlış marıq.

Orta məktəb dərsliklərinə gəlincə, ilk «Ərəb dili»¹⁸ dərsliyi S. Ağəzadə, Ə. Yusifi, M. Əfəndiyevin müəllifliyi ilə 188 səhifədən ibarət olmaqla 1958-ci ildə işıq üzünə görünür. Kitab orta məktəblərin IV sinif şagirdləri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Dərslik giriş kursu (44 dərs), əsas kurs (6 dərs) və qrammatika hissəsindən ibarətdir. Qeyd edək ki, dərslik ikinci dəfə 1961-ci ildə heç bir dəyişiklik olmadan yenidən dərc olunur¹⁹.

Nəzərə çatdıraq ki, məqalədə dərsliklər xronoloji baxımdan sıralanmışdır. Xronologiya baxımından ikinci olan C. Əfəndiyev, S. Ağəzadənin müəllifi olduqları V-VII siniflər üçün «Ərəb dili»²⁰ dərsliyi 276 səhifə həcmində 1959-cu ildə nəşr olunur. Dərslik hər biri mətn, mətnə aid lüğət, tapşırıq və çalışmaları özündə birləşdirən 82 dərs, xüsusi qrammatika hissəsi, ərəbcə-azərbaycanca lüğəti özündə birləşdirir.

III dərslik olan V sinif «Ərəb dili» dərsliyi²¹ 1962-ci ildə çap olunur. Kitab təkrar bölməsi, əsasən yazı qaydalarının, əlifbanın mənimsənilməsinə xidmət edən, yeni hərflər, onlara aid sözlər, sinif və ev tapşırıqlarından, yeri gəldikcə sadə qrammatik materiallardan ibarət 30 dərs, 175 sözdən ibarət ərəbcə-azərbaycanca və 121 sözdən ibarət azərbaycanca-ərəbcə lüğətdən ibarətdir. Qeyd edək ki, dərslik 1966-cı ildə heç bir dəyişiklik olmadan yenidən Maarif nəşriyyatından işıq üzünə görünür²².

V. Aslanov və İ. Şəmsin müəllifliyi ilə orta ümumtəhsil məktəblərinin 6-cı sinfi üçün nəzərdə tutulan «Ərəb dili»²³ normativ əsə-

ri 1962-ci ildə nəşr olunur. Normativ əsərdə ilkin olaraq ərəb əlifbası cədvəli, daha sonra təkrar çalışmalar verilərək dərslərə keçid alınır. Kitab hər biri qısa mətn, mətnlə bağlı lüğət, qrammatik material, sinif çalışmaları, ev tapşırıqlarından özündə birləşdirən 14 dərs və azərbaycanca-ərəbcə lüğətdən, mündəricatdan ibarətdir. Dərslik 1966-cı ildə heç bir dəyişiklik olmadan yenidən dərc olunur²⁴.

S. Səidi, Ə. Yusifinin birgə tərtib etdikləri 79 səhifəlik V-VI sinif şagirdləri üçün «Ərəbcə oxu kitabı»²⁵ 1963-cü ildə işıq üzünə görünür. Dərsliyə ərəb dilində çoxlu məsəllər, atalar sözləri, uşaq şerləri, nağıllar, hekayələr salınmışdır. Dərslikdə hər oxu materialından sonra həmin materialda işlənən sözlərin tərcüməsinin, həmçinin ərəbcə-azərbaycanca lüğətin dərslikdə özünə yer tapması təqdirləyicidir. Materialların bəzisi köhnəlsə də kitab bu səpkidə yazılmış yeganə dərslikdir.

Ə. Məmmədov, T. Cahanın müəllifləri olduqları VII-VIII siniflərdə ərəb dilinin tədrisini təmin edəcək «Ərəb dili» dərsliyi²⁶ 1964-cü ildə nəşr olunur. Əsər ümumilikdə hər biri mətn, mətnə aid lüğət, qrammatik izahat, tapşırıqları özündə ehtiva etdirən 24 dərs azərbaycanca-ərəbcə, ərəbcə-azərbaycanca lüğətdən ibarətdir. 1966-cı ildə dərslik yenidən çap olunur²⁷.

Ə. Məmmədov, T. Cahani, M. Qarayevin birgə hazırladıqları IX-XI siniflər üçün 343 səhifəlik «Ərəb dili» dərsliyi²⁸ 1965-ci ildə çapdan çıxır. Kitab hər biri mətn, mətnə aid lüğət, qrammatik izahat, tapşırıq və çalışmalardan ibarət 24 dərs (səh 3-205), morfologiya və sintaksis hissələrindən ibarət ərəb dili qrammatikasına dair qısa məlumat (səh 205-295), ərəbcə-azərbaycanca (səh 296-324), azərbaycanca-ərəbcə (səh 325-338) lüğətdən ibarətdir. Digər yeddi dərslik yalnız Ə. Məmmədov zəkasının və qələminin məhsuludur.

Alimin II sinif üçün yazdığı «Ərəb dili» dərsliyi²⁹ 1986-cı ildə işıq üzünə görünür. Müəllif tərəfindən dərslikdə ikinci sinif şagirdlərində ərəbcə ilk düzgün tələffüz, oxu, yazı, tərcümə və şifahi nitq vərdislərinin yaradılmasına kömək etmək vəzifələri məqsəd qoyulmuşdur. Həmin vəzifələrdən çıxış edilərək, dərsliyə ərəb əlifbası bəhsi, dilin öyrənilməsinin başlanğıc mərhələsi üçün zəruri olan qaydalar, misallar, oxu mətnləri, mətnlərin lüğətçələri, çalışma və tapşırıqlar, həyat və məişətlə əlaqədar qısa tematik lüğət daxil edilmişdir.

III sinif «Ərəb dili» dərsliyi³⁰ 1988-ci ildə nəşr olunur. əsərə təkrar dərslər (5 dərs), əsas dərslər (18 dərs), Azərbaycanca-ərəbcə

lüğət, «Fənn müəllimlərinin nəzərinə»adlı göstəriş və mündəricatdan ibarətdir.

IV sinif «Ərəb dili»dərslisi³¹ 1988 -ci ildə çapdan çıxır. Dərslər əvvəlki siniflərə aid dərsləklərdə olduğu qaydada tərtib edilmiş, əvvəlcə mətnlər, lüğət, onlara aid leksik-qrammatik izahat, sonra isə çalışma və tapşırıqlar verilmişdir. Kitab təkrar dərslər (§1-§4), əsas dərslər (14 dər), əlavələrdən ibarətdir.

V sinif «Ərəb dili» dərslisi³² 1988 -ci ildə işıq üzünə görünür. Dərsləlik müəllifin eyni adda çap edilmiş II, III və IV sinif dərsləklərinin davamı olub təkrar dərslər (§1, §2), əsas dərslər (15 dər), əlavələrdən ibarətdir.

VI sinif «Ərəb dili»dərslisi³³ 217 səhifə həcmində 1994-cü ildə çapdan çıxır. Kitab təkrarlar (4 dər) və əsas dərslər (11 dər), əlavələr, müəllimlərə göstəriş kimi materialları ehtiva etdirir.

VII sinif «Ərəb dili»normativ əsəri³⁴ 176 səhifə olmaqla 1994-cü ildə dərc olunur. Kitab təkrar dərslər (4 dər), əsas dərslər (11 dər), əlavələr və mündəricatdan ibarətdir.

Ə. C. Məmmədovun yalnız özünə təəffüdü ilə hazırlanan sayca yeddinci «Ərəb dili»dərslisi³⁵ 1990-cı ildə Dağıstan respublikasında nəşr olunur. Dərsləlik Dağıstan respublikası orta məktəblərində ərəb dilinin fakültətəv öyrənilməsi zamanı istifadə üçün nəzərdə tutulmuşdur. Kitab dil öyrənmələrə müraciət, 25 dər və əlavələrdən ibarətdir.

Demək olar ki, dərsləklər vahid sistem üzrə tərtib olunmuşdur. Buraya əvvəlcə oxu mətnləri, sonra leksik-qrammatik izahat, çalışma və tapşırıqlar daxil edilmişdir. Hər sonrakı dər əvvəlkinin məntiqi davamı olub asandan-çətinə və məlumdan-naməlum prinsipləri əsasında tərtib edilmişdir.

Dərs vəsaitlərinə gəlincə, nəzər saldıığımız dövrdə ali məktəb tələbələri üçün İ. Q. Şəms tərəfindən «Klassik ərəb dili morfoloqiyasının əsasları»³⁶, V. M. Məmmədəliyevin müəllifi olduğu «Bəsre qrammatika məktəbi»³⁷, «Kufə qrammatika məktəbi»³⁸, orta məktəblər üçün isə Ə. C. Məmmədovun «Azərbaycanca-ərəbcə məktəb danışıq kitabçası»³⁹, M. Qarayev, S. Əhmədov, A. Həsənoğlunun müəllifliyi ilə «Bunu ərəbcə necə deməli?»⁴⁰ kimi dərs vəsaitlərinin adlarını çəkmək olar. Həmçinin bu siyahıya ərəb əlifbasını müstəqil öyrənmək istəyənlər üçün Ə. Əhmədov tərəfindən yazılan «Ərəb əlifbası»kitabını⁴¹ da daxil etmək mümkündür. Dərs vəsaitlərinə həmçinin lüğətlər də aiddir ki, burada biz «Ərəb və fars sözləri

lüğəti»⁴², H. H. Zərinəzadə, Ə. M. Nəvai, A. İ. Zahidi, A. Y. Məmmədinin birgə tərtib etdikləri, yalnız birinci hissəsinin işıq üzünə gəldiyü «Ərəbcə-azərbaycanca lüğət»⁴³, N. Bakıxanovun müəllifi olduğu «Ərəbcə-azərbaycanca diplomatik lüğət»in⁴⁴ adını çəkmək bilərik.

Dərs proqramlarına gəlincə, ərəb dilinin tədrisinə aid işıq üzünə görmüş iki dərs proqramı mövcuddur. Ə. C. Məmmədovun tərtib etdiyi ilk proqram⁴⁵ 1963-cü ildə çapdan çıxır. Proqram Universitetin şərqşünaslıq fakültəsinin ərəb şöbəsi beşillik tədris prosesi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Proqram əvvəlcə ümumi, sonra isə kurs və semestrlərə bölünmüş şəkildə verilir. Ümumi proqramda ərəb dilinin nəzəri məsələləri fonetika, morfoloqiyaya, sintaksis və leksikologiyaya bölmələrində ardıcıl və geniş şəkildə əks etdirilir.

Proqramın kurs və semestrlər üzrə bölgüsünə gəlincə, burada məlumdan məchula və asandan çətinə prinsiplərinə uyğun olaraq nəzəri məsələlər müxtəlif semestrlərdə fonetika, morfoloqiyaya, sintaksis və leksikologiyaya bölmələrində müxtəsər şəkildə qeyd edilir, həm də bəhsin saatlarının miqdarı, hər kursun məqsədi və imtahan tələbləri ayrıca olaraq göstərilir. Həmçinin proqrama müxtəsər metodik göstərişlər də əlavə edilmişdir.

«Müasir ərəb dilinin tədrisi proqramı»⁴⁶ adlanan ikinci proqramın müəllifi M. Qarayevdir. Proqram Bakı Dövlət Universitetinin ilahiyyat fakültəsinin tədris planı əsasında hazırlanmışdır. O, burada müasir ərəb ədəbi dilini bir ixtisas kimi tədris məqsədini güdürək beş il üçün nəzərdə tutulmuşdur. Proqram əsas iki hissədən ibarətdir. Birinci hissə keçiləcək nəzəri tədris materiallarının ümumi həcmi müəyyənləşdirilir və müvafiq ardıcılıqla təqdim olunur. İkinci hissədə isə nəzəri tədris materiallarının kurslar, semestrlər və saatlara görə bölgüsü verilir.

Beləliklə, nəticə olaraq deyə bilərik ki, həqiqətən XX əsrdə Azərbaycanda ərəb dilçiliyinin tətbiqi sahəsində böyük işlər görülmüş, ali və orta məktəb səviyyələrində ərəb dilinin tədrisini təmin edəcək çoxlu normativ əsərlər, dərs vəsaitləri və proqramlar yazılmış, onların yazılması zamanı müasir dilçilikdə əcnəbi dillərin öyrənilməsi zamanı işlədilən zəruri metodlardan istifadə olunmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Шубин Э. П. Основные принципы методики обучения иностранным языкам. Москва, 1963, с.163.
2. Агаева Н. А. Азербайджанские языковеды средневековья. Баку, 1990, с.3.
3. Məmmədəliyev V. Ərəb dilçiliyi. - B.; Maarif, 1985, s. 3.
4. Мамедов А. Дж. Арабистика в Советском Азербайджане. - «Ученые записки», Аз. Гос. Ун, серия востоковедения. - B.; 1972, с.3.
5. Əfəndizadə M. Ərəb dilinin açarı. - B.:1947, s.3-4.
6. Yusifova K. Ərəbsünas alim Ələsgər Məmmədovun ömür yolu. - «Bakı universitetinin xəbərləri», humanitar elmlər seriyası, №1, B.; 2001, s. 151.
7. Məmmədov Ə.C. Ərəb dili. - B.; 1958.
8. Hüseynzadə Z. Ərəb dilini öyrənmək üçün faydalı kitab. - «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzeti, 1 may 1958.
9. Məmmədov Ə.C. Ərəb dili. - B.; 1962.
10. Məmmədov Ə.C. Ərəb dili. - B.; 1971.
11. Məmmədov Ə.C. Ərəb dili. - B.; 1972-1974 (rotoprint nəşr).
12. Мамедов А.Дж. Учебник арабского языка. - Б.; 1980.
13. Мамедов А.Дж. Учебник арабского языка. - Б.; 1984.
14. Məmmədov Ə.C. Ərəb dilinin qısa kursu. - B.; 1988.
15. Məmmədov Ə.C. Ərəb dili. - B.; 1998.
16. Məmmədov Ə.C. Ərəb dili. - B.; Ankara. 1999.
17. Məmmədəliyev V. M. Ərəb dilçiliyi. - B.; 1985.
18. Ağəzadə S., Yusifi Ə., Əfəndiyev M. Ərəb dili. IV sinif üçün. - B.; 1958.
19. Ağəzadə S., Yusifi Ə., Əfəndiyev M. Ərəb dili. IV sinif üçün. - B.; 1961.
20. C. Əfəndiyev, S. Ağəzadə. Ərəb dili. V-VII siniflər üçün. Bakı . 1959
21. Əfəndizadə M., Yusifi Ə. Ərəb dili. V sinif. - B.; 1962.
22. M. Əfəndizadə, Ə. Yusifi. Ərəb dili. V sinif. - B.; 1966.
23. Aslanov V., Şəms İ. Ərəb dili. VI sinif. - B.; 1962.
24. Aslanov V., Şəms İ. Ərəb dili. VI sinif. - B.; 1966.
25. Səidi S., Yusifi Ə. Ərəbcə oxu kitabı. V-VI sinif şagirdləri üçün. - B.; 1963.
26. Məmmədov Ə., Cahani T. Ərəb dili. VII-VIII sinif. - B.; 1964.
27. Məmmədov Ə., Cahani T. Ərəb dili. VII-VIII sinif. - B.; 1966.
28. Məmmədov Ə., Cahani T., Qarayev M. Ərəb dili. IX-XI siniflər üçün. - B.; 1965.

29. Məmmədov Ə. C. Ərəb dili. II sinif. - B.; 1986.
30. Məmmədov Ə. C. Ərəb dili. III sinif. - B.; 1988.
31. Məmmədov Ə. C. Ərəb dili. IV sinif. - B.; 1988.
32. Məmmədov Ə. C. Ərəb dili. V sinif. - B.; 1988.
33. Məmmədov Ə. C. Ərəb dili. VI sinif. - B.; 1994.
34. Məmmədov Ə. C. Ərəb dili. VII sinif. - B.; 1994.
35. Мамедов А. Дж. Арабский язык. - Махачкала, 1990.
36. Şəms İ. Q. Klassik ərəb dilinin morfolojiyası. - B.; 1983.
37. Məmmədəliyev V. M. Bəsər qrammatika məktəbi. - B.; 1983.
38. Məmmədəliyev V. M. Kufə qrammatika məktəbi. - B.; 1988.
39. Məmmədov Ə. C. Azərbaycanca-ərəbcə məktəb danışıq kitabçası. - B.; 1971.
40. Qarayev M., Əhmədov S., Həsənoğlu A. Bunu ərəbcə necə deməli? - B.; 1993.
41. Əhmədov Ə. Ərəb əlifbası. - B.; 1995.
42. Ərəb və fars sözləri lüğəti. - B.; 1966.
43. Zərinəzadə H. H., Nəvai Ə. M., Zahidi A. İ., Məmmədi A. Y. Ərəbcə-azərbaycanca lüğət. - B.; 1972.
44. Bakıxanova N. Ərəbcə-azərbaycanca diplomatik lüğət. - B.; 1992.
45. Məmmədov Ə. C. Müasir ərəb ədəbi dili proqramı. - B.; 1963.
46. Qarayev M. İ. Müasir ərəb ədəbi dilinin tədris proqramı. - B.; 2000.

Кенуль Юсифова

УЧЕБНЫЕ ПОСОБИЯ И ПРОГРАММЫ ПО АРАБСКОМУ ЯЗЫКУ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ XX ВЕКЕ

Резюме

В претворение в жизнь любой научной дисциплины первоочередная роль принадлежит всевозможным учебным пособиям и программам. В данной статье прослеживается история развития методического «дела» по арабскому языку в Азербайджане XX столетия.

Вначале автор говорит о значении арабского языка в Азербайджане, коротко останавливаясь на заслугах Азербайджанских ученых в развитии арабского языкознания средних веков, после чего приступает к исследованию с научно-педагогической точки зрения нормативных произведений и пособий написанных в этой области в Азербайджане XX века.

Mələkxanım HACIYEVA

AZƏRBAYCAN KİTABXANAÇILARI AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARINDA

Azərbaycanda yeni müstəqil dövlətin qurulması siyasi, sosial-iqtisadi və hüquqi sahələrdə olduğu kimi mədəniyyət sahəsində də ciddi və əsaslı dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Əgər yaxın keçmişdə mədəniyyətdən hər bir totalitar dövlətdə olduğu kimi hakim partiyanın siyasətini insanların şüuruna yeridən bir alət kimi istifadə olunurdusa, suveren Azərbaycan Respublikasında isə mədəniyyət siyasəti tam köklü şəkildə dəyişdirilərək, açıq demokratik cəmiyyət ideyasını təbliğ edir və fəal həyata keçirir. Məhz bunun bariz nümunəsidir ki, bu ilin fevral ayında Mədəniyyət Nazirliyi və ABŞ-ın Azərbaycandakı səfirliyinin təşkili ilə Azərbaycanın altı aparıcı kitabxanasının nümayəndələri Amerika Birləşmiş Ştatlarında olmuşdur. Bu nümayəndələr arasında Mədəniyyət Nazirliyinin Mədəni Siyasət Departamentinin rəis müavini Yaşar Hüseynov, M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət kitabxanasının direktor müavini Mələk xanım Hacıyeva, Kəçərli adına Respublika Uşaq kitabxanasının direktor müavini Zahirə Dadaşova, Respublika Korlar kitabxanasının direktor müavini Şəhla Vəliyeva, Gəncə MKS-in direktoru Elmira Əliyeva və Naxçıvan Dövlət Universiteti kitabxanasının kompüter mərkəzinin direktoru Zülfiyyə Məmmədova var idi. Səfər Birləşmiş Ştatların Dövlət Departamentinin nəzdindəki Beynəlxalq Qonaqlar Proqramı çərçivəsində təşkil olunmuşdu.

Beynəlxalq qonaqlar üçün Proqram ABŞ Dövlət Departamentinin Təhsil və Mədəniyyət Məsələləri üzrə Bürosu nəzdində fəaliyyət göstərən Beynəlxalq Qonaqlar üzrə Şöbə tərəfindən əlaqələndirilir və idarə olunur. Bu proqram Dövlət Departamentindən qrant alan bir sıra qeyri-kommersiya təşkilatlarının (Proqramların həyata keçirilməsi üzrə agentliklər adlandırılan) və Birləşmiş Ştatların bü-

tün regionlarında yerli səviyyədə olan könüllü təşkilatların (Beynəlxalq Qonaqların İşləri üzrə Şuralar adlandırılan) köməkliliyi ilə həyata keçirilir.

2000-ci ildə beynəlxalq Qonaqlar üçün Proqram öz 60 illiyini qeyd etmişdir. Hər il dünyanın hər yerindən 4400-ə qədər qonaq bu proqramda iştirak edir. Bəziləri fərdi proqramlar üzrə, digərləri isə ya bir ölkənin, ya da bir neçə regionun nümayəndələrinin iştirak etdiyi proqramlar çərçivəsində ABŞ-a gəlirlər.

Beynəlxalq Qonaqlar üçün Proqram şəxsi və peşəkar səviyyələrdə ünsiyyət yolu ilə qarşılıqlı anlaşmanı inkişaf etdirmək məqsədini güdür. Bu proqramların iştirakçıları əsasən digər dövlətlərdən olan, dövlət idarəetməsi, siyasət, kütləvi informasiya vasitələri, təhsil, iqtisadiyyat, hüquq-mühafizə və narkotik maddələrlə mübarizə, elm, ekologiya, həmkarlar ittifaqları, hüquq mühafizəsi fəaliyyəti, qadın məsələləri, həmçinin, incəsənətin idarə olunması və digər sahələrdəki məsələlərlə məşğul olan liderlər və yaxud bu sahələrdə çalışa biləcək potensial liderlərdir. Həmin iştirakçılar ABŞ-a səfərə yola düşmək məqsədilə Amerika səfirlikləri tərəfindən seçilir. İki və ya üç həftə davam edən proqramlar zamanı beynəlxalq qonaqlar Amerikanı şəxsi təcrübədə tanımaq imkanı qazanırlar.

Proqramın 60 illik tarixi böyü onun yüzlərlə iştirakçısı öz ölkələrində yüksək vəzifələrə nail olublar. Proqramın iştirakçıları arasında 186-sı keçmiş və indiki ölkə və ya hökumət başçısı, 600-dən çoxu isə nazir vəzifəsinə təyin olunublar. Keçmiş iştirakçılardan çoxu jurnalist, hökumət məmuruna, müəllim, hakim, iqtisadçı, ətraf mühitin mühafizəçiləri və s. olmaqla öz ölkələrinin inkişafında əsas rol oynamış və oynamaqdadırlar.

Bu proqram çərçivəsində ABŞ-a hər il gələn 4400 qonaqlardan üçdə iki hissəsinə qədərinin məsrəfləri ABŞ hökuməti tərəfindən tam şəkildə maliyyələşdirilir. Məsrəfləri ABŞ hökuməti tərəfindən tam şəkildə ödənilən qonaqlar adətən üç həftəyə qədər davam edən proqramlarda iştirak edirlər. Qonaqların yerdə qalan üçdə bir hissəsinin məsrəfləri, yəni «könüllü» qonaqlar proqramı çərçivəsində gəlirlər ya heç maliyyələşdirilmir, ya da qismən maliyyələşdirilir.

Səfər «Meridian» mərkəzində keçirilən görüşlə başladı. Görüşdə ABŞ Dövlət Departamentinin təhsil və mədəniyyət əlaqələri üzrə Bürosunun xarici qonaqlar şöbəsinin mütəxəssisi xanım Naomi Feyqenbaum, «Meridian» beynəlxalq mərkəzin əməkdaşları xanım Lora Rid və Seyra Kelli Tirni iştirak edirdi.

«Meridian» beynəlxalq mərkəzi qeyri kommersiya təşkilat olub, özəl sektordur. Mərkəz mütəxəssislərin, ideyaların mübadiləsi və eyni zamanda humanitar və incəsənət sahələri üzrə fikir və təcrübə mübadiləsi vasitəsilə beynəlxalq əlaqələrin inkişafına və yaxınlaşmasına təsir göstərir. Proqramın hazırlanması Şöbəsi ABŞ Dövlət Departamentinin qrantı əsasında fəaliyyət göstərir.

Mərkəzdə qısa tanışlıqdan və bəzi təşkilatı məsələlərdən sonra «ABŞ əhalisinin həyatında kitabxanaların və yeni informasiya texnologiyasının rolu» adlı məruzə dinlənilir. Məruzə Amerikanın Katolik Universitetinin kitabxana elmi və informasiya fakültəsinin dekanı doktor Piter Libşer tərəfindən edildi. O, həmçinin 2002-ci ildə «İnformasiya üzrə Kitabxana və Təhsil Assosiasiyasının» prezidenti olmuşdur. Eyni zamanda Vaşinqtonda fəaliyyət göstərən KAPKON kitabxana kooperativinin direktorları şurasının üzvidir. Doktor Libşer Katolik Universitetində 1999-cu ilin sentyabrından çalışır. Buna qədər o, Lonq-Aylend Universitetinin Palmerov kitabxana işi və informasiya fakültəsinin professoru olmuşdur. O, informasiya texnologiyasına, menecment və tədqiqat metodlarına dair kurslar oxuyur. Doktor Piter Libşer Palmerov kitabxana işi və informasiya fakültəsinə gəlişinə qədər Universitet və elmi-tədqiqat müəssisələrinə xidmət göstərən ilk İNTERNET kompaniyalarından olan SURANet-də çalışırdı. O, bu kompaniyada işləyərkən bu şəbəkənin informasiya mərkəzini (ilk kompüter – kitabxana) yaratmış və onun rəhbəri olmuşdur. 1993-cü ildə isə Monticello kompüter kitabxanasının yaradılması layihəsinin əsas təşkilatçılarından olmuşdur. Bu kitabxana ABŞ-ın cənub-şərqi hissəsində iqtisadi inkişafı sürətləndirmək məqsədilə təyin olunmuşdur. Hazırda bu layihəyə rəhbərliyi SOLINET kompaniyası (Cənubi kitabxana şəbəkəsi) həyata keçirir. Doktor Piter Libşer öz məruzəsində ABŞ əhalisinin həyatında kitabxanaların oynadığı roldan, yeni-yeni fəaliyyət sahələrindən söhbət açdı. Müxtəlif informasiya texnologiyasının kitabxanalarda tətbiqi məhz oxuculara göstərilən xidmətin əsaslı şəkildə dəyişməsinə və inkişafına göstərdiyi təsiri açıqladı. Onun məruzəsində dinlədiklərimizi biz sonrakı günlər Amerikanın dörd ştatında kitabxanaların fəaliyyəti ilə yaxından tanış olarkən əyani şəkildə görürdük.

Proqram federalizm məsələlərinə həsr olunmuş «Birləşmiş Ştatlarda federalizm və idarəçilikdə yerli ictimaiyyətin rolu» adlı mövzu ətrafında brifinqlə davam etdirildi. Brifinqdə Merilend Ştatu Univer-

sitetinin dövlət və siyasət fakültəsinin aspirantı cənab Piter Voysexovski tərəfindən aparılırdı.



Cənab Piter Voysexovski Merilend Ştatu Universitetinin doktoranturasında təhsilini davam etdirir. O, siyasi sahədə müqayisəli tədqiqat işi apararaq, Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrində postsovet cəmiyyətinin məsələlərini araşdırır. Əvvəllər isə o, Ukraynada Odessa Universitetində dilçi mütəxəssis kimi fəaliyyət göstərmişdir. Son 10 il ərzində cənab Voysexovski Ukrayna və Rusiyaya Beynəlxalq yardımların göstərilməsinə dair müxtəlif proqramlarda iştirak etmişdir. Bu proqram ABŞ hökuməti və eyni zamanda məşhur şəxslər (məsələn, doktor Robert Kribl və s.) tərəfindən maliyyələşdirilmişdir. Vətəndaş azadlığı proqramı çərçivəsində təhsilini davam etdirərək, ABŞ-ın Kanzas Ştatu Universitetində dövlət idarəçiliyi sahəsində magistr dərəcəsinə almışdır.

Brifinqdə Birləşmiş Ştatların dövlət quruluşu prinsiplərindən, ABŞ Kostituisiya tarixindən, dövlət idarəçiliyində səlahiyyətlərin üfiqi bölüşdürülməsindən, qanunların işlənilməsindən və qəbul olunmasından söhbət açıldı. Söhbət əsasında bizə dövlətin idarəçiliyində və büdcənin tərtibində prezidentlə konqress arasında iş bölgüsündən məlumat verildi.

Şəhəri günü nümayəndə heyətimiz Hökumət nəşriyyatında oldu. Buradakı görüş zamanı əsasən Hökumət nəşriyyatına ekskursiya,

onun iş prinsipləri ilə əyani şəkildə tanışlıq nəzərdə tutulmuşdur. Görüşdə eyni zamanda Hökumət nəşriyyatının məlumatlarına daxil olmaq sisteminin nümayişi və depozitar kitabxanaların federal proqramı ilə tanışlıq planlaşdırılırdı.

Hökumət nəşriyyatı federal hökumət hakimiyyətinin qanunverici sahəsinin tərkib hissəsidir. Hökumət nəşriyyatına rəhbərlik edən hökumət nəşri prezident tərəfindən təyin olunub, senat tərəfindən təsdiq olunur. Hökumət nəşriyyatı Konqressin müxtəlif sənədlərinin nəşrini yerinə yetirmək üçün yaradılmışdır. Bu gün bu nəşriyyat federal hökumətin bütün idarələri üçün çap məhsullarının nəşri, cildlənməsi işi və informasiya yayılması ilə məşğuldur. Konqress və Ağ evdən başqa Hökumət nəşriyyatının xidmətlərindən təxminən 130 federal nazirlik, idarə və müəssisələr istifadə edir. Nəşriyyatda Konqressin sənədləri, əhəlinin siyahıya alınma formaları, federal normativləri və hesabatları, ABS-ın Federal vergi xidmətlərinin vergi formaları və s. çap olunur.

Əvvəllər Hökumət nəşriyyatında çap tipografiya üsulu ilə kağız üzərində aparılırdı və bu bütün tələbatlara cavab verirdi. Hazırda isə artıq mətbuatın elektron sisteminin inkişaf etdiyi bir şəraitdə Hökumət nəşriyyatı öz nəşrlərini bütün formatlarda, o cümlədən adi çap məhsulu, mikrofiş, SD-disklər və eyni zamanda INTERNET vasitəsilə yayır. Bu materialları Hökumət nəşriyyatının www.gpo.gov/gpoaccess ünvanlı INTERNET səhifəsində tapmaq olar. Bu INTERNET səhifəsi 1994-cü ildən yaradılmış ən yaşlı veb-saytlardan hesab olunur.

Hökumət nəşriyyatının Konqress və hökumət işləri üzrə ofisi Konqresslə kütləvi informasiya vasitələri, hökumətin digər təşkilatları, özəl sektor və geniş ictimaiyyət arasında əlaqələr yaradır. Bu ofisin direktoru hökumət nəşriyyatı ilə, bu nəşriyyatın fəaliyyəti üzrə nəzarəti həyata keçirən Mətbuat üzrə Birləşmiş komitə arasında rəsmi kontaktlar yaradır.

Daha sonra biz depozitar kitabxanaların federal proqramı (FDLP) ilə tanış olduq. Bu Amerikada ən çox tanınmış və ən böyük proqramdır. Konqressin qərarı ilə yaradılan bu proqramın əsas məqsədi Amerika xalqını hökumət informasiyaları ilə tanış etməkdən ibarətdir. Bu proqram çərçivəsində depozitar materiallar alınır, formatlaşdırılır və yayılır. Proqram eyni zamanda 50 ştatda federal depozitar kitabxanaların fəaliyyətini koordinasiya edir. Federal materialların depozitar funksiyasını yerinə yetirən ölkə üzrə 1300

kitabxana bu materiallarını öz fondunun tərkib hissəsi kimi qoruyur və geniş oxucu kütləsinə yayır.

Günortadan sonra görüş Kitabxana və informatika üzrə milli komissiyada (NCLIS) təyin olunmuşdu. Milli komissiya Prezident tərəfindən təyin olunan və senat tərəfindən təsdiq olunan 14 üzvdən ibarətdir. Görüşdə komissiyanın sədr müavini Doktor Coan Cellinor informasiya idarəçiliyi, kitabxana işi sahəsində siyasət, yerlərdə federal hökumətdən daxil olan informasiyanın keyfiyyətli istifadəsi kimi məsələlər haqqında söhbət etdi, informasiya azadlığı haqqında Qanunun əhəmiyyətini açıqladı.



Həmin gün Milli demokratiya fondunda (NED) olduq. Bu qeyri kommertiya, özəl təşkilat olub, 1983-cü ildə yaradılmışdır. Fondun yaradılmasının əsas məqsədi müxtəlif qeyri hökumət proqramlarını həyata keçirərək dünya üzrə demokratiyanın inkişafına nail olmaqdır. Fond müstəqil, heç bir partiya mənsub olmayan direktorlar şurası tərəfindən idarə olunur. Hər il fond Konqressdən dotasiya alaraq Afrika, Asiya, Mərkəzi və Şərqi Avropa, Latin Amerikası, Yaxın Şərq və MDB dövlətlərində demokratik qrupların inkişafına dair yüzlərlə qrant verir. Fond bütün ölkələrdə azadlığa doğru addımlara inanır. Sadəcə olaraq bu addımların inkişafına nail olmaq lazımdır. Fond hesab etmir ki, demokratiya Amerika və ya hansısa bir ölkənin modeli əsasında inkişaf etməlidir. Demokratiya müxtəlif siyasi mədəniyyətə malik xalqların ehtiyacları və ənənələrinə uyğun inkişaf etməlidir. Məhz bu baxımdan fond müxtəlif ölkələrin əsas demokratik hərəkatı ilə ABS xalqı arasında əlaqələrin inkişafına kömək edir. Görüş zamanı biz fondun 12000-dən artıq ədəbiyyatı olan ki-

tabxanası ilə də tanış olduq. Burada bir çox ölkələrdən göndərilmiş ədəbiyyat nümunələri saxlanılırdı. Lakin çox əfsuslar ki, burada Azərbaycanla bağlı ədəbiyyatla maraqlanarkən, bizə yalnız və yalnız Nardaran hadisələri haqqında şəkillər və bəzi informativ materialdan başqa heç bir ədəbiyyatı göstərə bilmədilər. Bu da Azərbaycandan kənarında onun haqqında informasiyanın nə qədər az olmasına bir daha sübut idi. Nümayəndə heyətimiz özü ilə apardığı milli ədəbiyyatımızın bəzi nümunələrini Fonda hədiyyə etdi.

Və nəhayət böyük səbirsizliklə gözlədiyimiz gün gəldi. Bu gün bizi Konqress kitabxanasında görüşlər gözləyirdi. Sözsüz ki, Konqress kitabxanasında olmaq, oranın iş təcrübəsini öyrənmək, kitabxanaçıları ilə fikir mübadiləsi aparmaq bizim kitabxanaçılarımızın illər uzununu arzularından olub. Lakin bunu yalnız Azərbaycanın müstəqilliyi dövründə mədəniyyət sahəsində beynəlxalq əlaqələri, bərabərhuquqlu əməkdaşlığı inkişaf etdirmək şəraitində həyata keçirmək mümkün olmuşdur.

Konqress kitabxanasının əsası 1800-ci ildə qoyulmuşdur. Kitabxana Konqress üçün lazım olan ədəbiyyatın alınması məqsədilə açılmışdır. Lakin sonralar müxtəlif qanunvericilik aktlar əsasında kitabxananın vəzifələri daha da genişləndirilmiş və hazırda bütün Amerika xalqına xidmət göstərir. Onun əsas vəzifəsi Konqress üçün tədqiqat və soraq xidmətləri göstərmək olsa da, digər hökumət idarələrinə xidmətlə yanaşı eyni zamanda Amerikanın Milli kitabxanası kimi geniş oxucu kütləsinə xidmət göstərməkdir. Kitabxananın direktoru senatın razılığı ilə Prezident tərəfindən təyin olunur. Kitabxana Konqress tərəfindən ayrılan vəsait hesabına fəaliyyət göstərsə də, ayrı-ayrı fondlardan və şəxsi mənbələrdən də vəsait əldə edir.

Bizim görüş Amerikanın prezidentlərindən olan Tomas Ceferson binasında təyin olunmuşdur. Bina İtalyan renessansı stilində inşa olunmuş, dünyada ən böyük və zəngin kitabxana binası hesab olunur.

1897-ci ildə tam başa çatmış bina Amerikanın 50-yə yaxın tanınmış rəssamları tərəfindən işlənmiş divar rəsm əsərləri və mozaika ilə bəzədilmişdir. Özünün gözəl heykəltəraşlıq nümunələri ilə insanı valeh edir. Vestibül ucalan mərmər sütunlar, təhsilə, biliyə və sivilizasiyanın müxtəlif aspektlərinə dair mövzuları özündə əks etdirən divar rəsm əsərləri, mozaikalar və heykəltəraşlıq nümunələri ilə bəzədilmişdir. 50 metr hündürlüyə malik əsas oxu zalı 45000-ə qə-

dər soraq kitabçalarından ibarət fonda və 250 oxucu yerinə malikdir. Maşınla oxunan kataloq mərkəzi oxuculara kompüter şəbəkəsi vasitəsilə kitabxananın avtomatlaşdırılmış kataloq sisteminə girişi təmin edir.

Bizi Afrika və Yaxın Şərq ölkələri şöbəsinin əməkdaşı İbrahim Puhadi qəbul etdi. O bizə kitabxananın tarixi, onun bu günü haqqında məlumat verdi. Hazırkı struktur və göstərilən xidmət növlərilə tanış etdi. Bizim suallarımız əsasında kitabxananın beynəlxalq əlaqələrini açıqladı. MDB ölkələri ilə əlaqələrdən, onlarla kitab mübadiləsindən söhbət açdı. Həmçinin MDB dövlətlərindən göndərilən ədəbiyyat sərgisi ilə tanış etdi. Maraq burasında idi ki, özbəklər bu kitabxana ilə elə sıx əlaqə yaratmışdı ki, onlar burada nəinki öz ədəbiyyatlarını hətta öz milli geyimlərini də sərgiləndirməyə nail olmuşdular. Hər birimiz bu kitabxanaya apardığımız kitablarımızı hədiyyə etsək də, yenə də kitabların az gətirilməsinə heylsiləndik. Bu işin mütəşəkkil və sistemli qurulmasını arzuladıq.

Daha sonra görüş Milli kitabxananın Teyler küçəsində yerləşən Korlar və əlillər üçün xidmətlər şöbəsinə oldu.

Korlar və əlillər üçün Milli kitabxana xidməti ümumxalq kitabxana proqramı çərçivəsində korlara və əlillərə braylər şrifti və ya səs yazıları ilə pulsuz ədəbiyyat təqdim edir. Müəllif və nəşriyyat hüquqları qorunmaqla Milli kitabxana xidməti kitabları və jurnalları seçərək onları braylər şrifti ilə çap edir, eyni zamanda vallar və ya kassetlər şəklində səsləndirir. Ədəbiyyat öz oxucularına proqramda iştirak edən regional və subregional kitabxanalar şəbəkəsi vasitəsilə çatdırılır. Kitablər və onu səsləndirmək üçün qrammofon cihazlar oxuculara göndərilir və kitabxanaya qaytarmaq üçün pulsuz poçt xidmətlərindən istifadə olunur.

1931-ci ildən daha böyük nəslə əhatə edən bu proqram 1952-ci ildən görməyən uşaqlar üçün də nəzərdə tutulmuşdur. 1962-ci ildən proqrama musiqi əsərləri də əlavə edilir. 1966-cı ildən isə korlarla yanaşı adi şriftlə oxuya bilməyən zəif görən oxuculara da xidmət göstərilir. Proqram başlarkən əvvəl 19 kitabxanaya əhatə etsə də, bu gün Amerikanın 56 regional və 91 subregional kitabxanasına tətbiq olunur.

Sonrakı görüşümüz Kitab mərkəzində oldu. Kitab mərkəzi Konqress kitabxanasının Cem Medeson binasında yerləşir. Ağ mərmərlə işlənən bu bina 24 aprel 1980-ci ildə açılmışdır. Burada yerlə-

şən kitab mərkəzi əsasən əhalinin mütləqəsini araşdırır və ucadan oxular təşkil edir.

Səfərimiz zamanı biz həmçinin Amerikanın tarixi, sosial, iqtisadi, siyasi, mədəni və təhsil ənənələrinin və qurumlarının müxtəlif aspektləri ilə də tanış oluruq. Amerika mədəniyyətin gücünü və rəngarəngliyini hiss etməyə imkan verən tədbirlərdə iştirak edir, ölkənin simasını əks etdirən bütün müxtəlifliklər haqqında müəyyən məlumatlar alırıdıq.

Vaşinqton şəhərini, tarixi abidələrini və görməli yerlərini seyr etmək və şəhəri daha yaxından öyrənmək üçün müəyyən proqramlar təşkil olunmuşdur. Bu proqramlarda iştirak edərkən biz Vaşinqtonu daha yaxından öyrənirdik.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının paytaxtı olan Vaşinqton şəhəri özünün zəngin mədəni ənənələri ilə beynəlxalq mərkəz kimi bütün dünyada tanınmışdır. Vaşinqtonda daxili və xarici siyasət əsas fəaliyyət sahələrindəndir. Əsas Dövlət təşkilatları və federal hökumət orqanları bilvasitə Vaşinqtonda fəaliyyət göstərir. Onlar şəhərin iqtisadi və ictimai həyatında əsas rolunu oynayır. Vaşinqtonda eyni zamanda müxtəlif komponiyaların professional təşkilatların və qeyri-kommersiya strukturların ofisləri də fəaliyyət göstərir ki, onlar bilavasitə dövlət təşkilatları üçün işləyərək müxtəlif qərarların qəbul olunmasına əsaslı təsir göstərməyə çalışırlar. Şəhərdə ikinci əsas rolunu turizm oynayır.

Şəhərdə bir neçə qəzet, o cümlədən Vaşinqton post və Vaşinqton Tayms çap olunur. Əsas təhsil ocaqlarına Corctaun Universiteti, Corc Vaşinqton Universiteti, Kovarda Universiteti, Amerika Universiteti və Con Xopkinsin qabaqcıl beynəlxalq tədqiqatlar Məktəbi təşkil edir. Şəhərin tarixi abidələr sırasına Smitsonov institutu və muzeyi, Linkoln və Ceferson heykəlləri, Vaşinqtonun başlandığı Corctaun rayonu, Kapitoliya, Konqres kitabxanasının, Dövlət arxivinin və Ali məhkəmənin binaları daxildir.

Bununla da biz Amerika səfərimiz zamanı Vaşinqton görüşlərini sona vurub, İllinoys ştatına yola düşdük. Qarşıda isə bizi İllinoys, Yuta, Nyu-York ştatlarında, Şampeyn-Urbana, Çikaqo və Solt-Leyt Siti şəhərlərində maraqlı görüşlər gözləyirdi.

UNUDULMAZ MÜƏLLİM



2003-cü ilin payızında amansız ölüm unudulmaz bir iş yoldaşımızı – Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaşünaslıq kafedrasının baş müəllimi Murtuz Məmməd-hüseyn oğlu Bağirovu sıralarımızdan apardı.

Murtuz Bağirov 1939-cu ildə Qərbi Azərbaycanın Zəngibasar mahalında dünyaya göz açmışdı.

Orta təhsilini tamamladıqdan sonra BDU-nun filologiya fakültəsinin kitabxanaçılıq şöbəsinə daxil olmuş, burada kitabxanaşünas-biblioqraf ixtisasına yiyələnmiş və ali təhsilini uğurla başa vurmuşdu.

Murtuz Bağirov uzun müddət Naxçıvan Muxtar Respublikasının Dövlət Kitabxanasında rəhbər vəzifələrdə çalışmış, özünü bacarıqlı kitabxana işi təşkilatçısı kimi göstərə bilmiş, dəfələrlə Muxtar Respublika Mədəniyyət Nazirliyinin təşəkkürlərinə və Fəxri fərmanlarına layiq görülmüşdü.

M.Başırov orada işləyərkən dövrü mətbuatla sıx əlaqə saxlamış, bir sıra aktual məqalələrlə çıxış etmiş və öz maraqlı yazıları ilə oxucuların rəğbətini qazanmışdı. Onun "Naxçıvan yazıçıları: biblioqrafiya" (Bakı, 1977), "Hüseyn Razi: Buklet" (Naxçıvan, 1975), "Fəxrımız: Culfə rayon MKS-in Noraşen kənd kitabxana filialının müdiri, Naxçıvan MSSR əməkdar mədəniyyət işçisi İmran Məmmədov haqqında" ("Mədəni-maarif işi" jurnalı, 1975, № 1), "Xanbaği:

Görkəmli maarifpərvər Ceyran Bayramovanın "Tuti" jurnalında iştirakı haqqında" ("Azərbaycan qadını" jurnalı, 1973, № 3), Naxçıvan Respublika Kitabxanası: M.S.Ordubadı adına (ASE, c.7, B., 1983), "Mənəvi yüksəliş: Lenin ordenli Azərbaycan SSR-in əməkdar mədəniyyət işçisi, M.Əzizbəyov adına Bakı şəhər kitabxanasının şöbə müdiri Töhrə Babayeva haqqında" ("Mədəni-maarif işi" jurnalı, 1985, №3) və başqa kitabları, jurnal və məcmuələr də çap olunmuş elmi və elmi-kütləvi məqalələri bu baxımdan tədqiqəlayıqdır.

1980-ci illərin ortalarından Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanaşünaslıq kafedrasının müəllimi vəzifəsinə təyin olunan M.Başırov uzun illər ərzində qazandığı əməli təcrübəsini pedaqoji fəaliyyətlə əlaqələndirməyə başlamış, qısa müddət ərzində qabiliyyətli və həmişə axtarışda olan pedaqoq kimi iş yoldaşlarının və tələbələrin hörmətini qazanmışdı.

Elmi işə hədsiz maraq göstərən Murtuz Bağırov 1989-cu ildən başlayaraq «Gənclər kitabxana xidmətinin müasir vəziyyəti və inkişaf perspektivləri (Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana sisteminin iş təcrübəsi əsasında)» mövzusunda tədqiqat aparmağa başlamış, bununla bağlı bir sıra elmi məqalələr yazaraq elmi jurnallarda və məcmuələrdə dərc etdirmişdi.

1991-ci ilin sentyabrından Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaşünaslıq dissertantı təsdiq edilən Murtuz Bağırov elmi tədqiqat işi ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Dövlət Arxivində, Mədəniyyət Nazirliyinin Arxivində, M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında, C.Cabbarlı adına Respublika Dövlət Gənclər Kitabxanasında səmərəli axtarışlar aparmış, dissertasiya mövzusu ilə bağlı keyli yeni faktlar və rəqəmlər aşkara çıxarmışdı.

Murtuz Bağırovun «Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemində müəndis texniki işçilərə kitabxana xidməti», «Mənəvi tərbiyəyə dair ədəbiyyatın təbliği yeni insanın formalaşmasında əsas amillərdən biri kimi», «Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemi şəraitində respublika əhalisinə kitabxana xidmətinin təşkili», «Kənd yerlərində oxucuların mənəvi tərbiyəsi sahəsində kitabxana xidmətinin təşkili» və digər elmi məqalələri onun yaradıcılıq axtarışlarının uğuru kimi dəyərləndirilə bilər.

Murtuz Bağırov (müştərək müəlliflərlə birgə) 1997-ci ildə «Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası» adlı vəsait hazırlamış və bu kitabda adı çəkilən kitabxananın tarixi və fəaliyyəti haqqında zəngin təsəvvür yarada bilməmişdi. Yeri gəlmişkən, həmin kitab bu gün də

lazımlı dərs vəsaiti kimi mütəxəssislərin və tələbələrin köməyinə gəlir.

Murtuz Bağırovun 2001-ci ildə Azərbaycan kitabxanaşünaslıq elminin banisi, əməkdar elm xadimi, tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Xələfovun anadan olmasının 70 illiyi münasibəti ilə Knyaz Aslanla birgə hazırlayıb nəşr etdirdiyi «Mənəvi ömür yolu» kitabı da onun ciddi nailiyyətlərindəndir.

Baş müəllim Murtuz Bağırovun Knyaz Aslanla birgə müasir dövrün tələblərinə uyğun hazırlayıb nəşrə təqdim etdikləri «Dünya kitabxanalarının tarixi» adlı fənn proqramı uzunillik səmərəli fəaliyyətin bəhrəsi kimi qiymətləndirilə bilər. Təəssüf ki, Murtuz müəllim hazırda çap prosesində olan həmin proqramın nəşrini görə bilmədi.

Murtuz Bağırov prinsipli, obyektiv və isgüzar bir pedaqoq kimi kollektivin dərin rəğbətini qazanmışdı. Onun yayğıkeşliyi, insanpərvərliyi və səmimiyyəti hamı tərəfindən razılıqla qarşılanırdı. Belə nəcib insanın, səriştəli müəllimin, gözəl ailə başçısının, yayğıkeş babanın dünyadan vaxtsız köçməsi hamımızı qəlbən kədərləndirdi. Lakin onun yaxşı əməlləri, xeyirxah işləri həmişə qədərbilən insanların ürəyində yaşayacaq.

Qəbri nurla dolsun!

Xəlil İSMAYILOV,
BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya
fakültəsinin dekanı,
pedaqoji elmləri namizədi, dosent,

Knyaz ASLAN,
dekan müavini, baş müəllim

BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin kollektivi, «Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya» jurnalının redaksiya heyəti Murtuz Məmmədhusəyn oğlu Bağırovun vaxtsız vəfatından kədərləndiyini bildirir, mərhumun doğmalarına dərin hüznə başsağlığı verir.

Allah rəhmət eləsin!

BİZİM MÜƏLLİFLƏR

Xəlil İsmayıl oğlu İsmayilov – Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekanı, pedaqoji elmlər namizədi, dosent, Azərbaycan Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyasının prezidenti

Tacəddin Fərhad oğlu Quliyev – BDU-nun Kitabxana fondu və kataloqların təşkili kafedrasının müdiri, tarix elmləri namizədi, dosent

Rasim Əhməd oğlu Kazımov – BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti, pedaqoji elmlər namizədi

Zöhrab İsa oğlu Baxşəliyev – BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti, tarix elmləri namizədi

Mayıl Mikayıl oğlu Həsənov – BDU-nun Kitabxana fondu və kataloqların təşkili kafedrasının dosenti, tarix elmləri namizədi

Elçin Yusif oğlu Əhmədov – Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekan müavini, pedaqoji elmlər namizədi, baş müəllim

Knyaz İlyas oğlu Aslan – BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının baş müəllimi

Elmira Əlil qızı Əhmədova – BDU-nun Kitabxana fondu və kataloqların təşkili laboratoriyasının baş laborantı

Səfurə Cəlal qızı Hacıyeva – BDU-nun Kitabxana fondu və kataloqların təşkili laboratoriyasının müdiri

Sevda Abasqulu qızı Xələfova – BDU-nun Kitabxana fondu və kataloqların təşkili kafedrasının müəllimi

Nadir İslam oğlu İsmayilov – BDU-nun Bibliografiya kafedrasının dosenti, pedaqoji elmlər namizədi, Respublika Elmi Texniki Kitabxanasının direktoru

Çimnaz Gülməmməd qızı Rustəmova – BDU-nun Bibliografiya kafedrasının baş laborantı

Könül Yusifova – BDU-nun Şərqsünaslıq fakültəsinin əməkdaşı

Mələkxanım Məmməd qızı Hacıyeva – M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının direktor müavini

KBT 78
K 73

*Təsisçi və
Baş redaktor:
dosent
Xəlil İSMAYILOV*

*Məsul redaktor:
Baş müəllim
Knyaz ASLAN*

REDAKSİYA HEYƏTİ:

Professor Abuzər XƏLƏFOV
Professor Zöhrab ƏLİYEV
Professor Bayram ALLAHVERDİYEV
Dosent Tacəddin QULİYEV
Dosent Əşrəf XƏLƏFOV
Dosent Rasim KAZIMOV
Desent Nadir İSMAYILOV

*K 73 Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal. - B.:
Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2003. - №2. – 116 s.*

*Redaksiyanın ünvanı: 370148. Bakı şəhəri, Zəhid Xəlilov küçəsi, 23,
2 №-li tədris korpusu, IV mərtəbə, kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi,
"Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya" jurnalının redaksiyası.
Telefonlar: 39-05-47; 39-03-66.*

© "Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya", 2003